

Landesbibliothek Oldenburg

Digitalisierung von Drucken

Initia Rhetorica

Ernesti, Johann August

Lipsiae, MDCCLVII.

VD18 13521039

urn:nbn:de:gbv:45:1-17978

AG
222

10.

AG 222

INITIA RHETORICA

AUCTORE
IO. AVGVSTO ERNESTI

EDITIO SECVNDA

LIPSIAE --
APVD IOANNEM WENDLERVM

MDCCLVII.

INITIA
RHETORICA

AVCTORE
IC. AVGVSTO RINNESTI

FRANCIAE

LIBER I

INSTITVTIO RHETORICAE

IN QVA

Dissolui enim tandem nomen, quod,
promittendis rhetoricae artis ini-
tiis, ante multos annos contraxe-
ram: sed ita, vt. quemadmodum non opti-
mi debitores solent, necessario magis, quam
libenter dissoluerim. Nam, vt ingenue fa-
tear, iam per longius interuallum illud, quod
inter primam Initiorum meorum editionem
secundamque intercefferat, ita alienior in
dies factus eram a consilio, cuius professio-
ne mihi necessitatem quandam elementa
oratoria scribendi imposueram, vt magno-
pere cuperem, aliquam mihi idoneam caus-
sam dari, per quam, in secunda illa editio-
ne, possem, non eruditos quidem homines,
quorum res in elementis disciplinarum non
agitur, sed redemptorem libri differre. Ita-
que magno tum onere me leuatum existi-
mabam, cum acerbissima dulcissimae con-
iugis mors eam mihi maxime probabilem
attulisset: idque vnum, in illo, omnibus de
caussis maximo iustissimoque luctu, com-
modum mihi capere videbar. Neque vero

A 2

me

me tam auocabat a scribendo taedium, quod in ista elementorum tenuitate, et, prope dicam, ieiunitate, mihi deuorandum esset, praesertim dulcedini, quae ex graecorum latinorumque scriptorum vberima elegantissimaque doctrina percipitur, adsueto, quam, quod vsu diuturniori, multis variisque ingeniis assidue tractandis, cognoueram, quam parum, praeceptis dicendi tradendis, ad eloquentiam proficeretur, quanto plus, aut quam paene omnia essent in ingenii bonitate, interpretatione veterum, vel lectione, bene instituta, exercitatione denique, quae solertia et iudicio boni praeceptoris regeretur. Atque nominare possum doctissimos homines, celeberrimosque viros, quibus, de promisso me, velut tardum nomen, appellantibus, causam meam abunde probaui. Sed cum, diuenditis secundae Initiorum editionis exemplis, tertiam pararet conductor, identidem appellando, monendo, atque etiam suo quodam iure postulando, perpulit, ut de fide exsoluenda cogitarem, et, dum edita ante repeterentur, hanc nouam et ultimam Initiorum partem conficerem: quae fortasse etiam magnitudinis vitio laborat.

Descripfi totam dicendi artem in partes duas, inuentionem et elocutionem. Nam dispositio est profecto et ipsa genus quoddam inuentionis, et pronuntiatio atque actio ita cum elocutione coniuncta, ut ab
ea

ea non optime diuellantur. Ego vero pronuntiationis et actionis ne praecepta quidem posui. Nam, ut nunc est, oratoribus actione nulla opus, nec in istis paucis et sedatis gestibus, quos hodie orationes desiderant, illa est, quae veteribus dicitur, actio, a qua Graecis orationes, in quibus ea locum habeat, ἀγωνες dicuntur. Pronuntiatio autem paucis magistri admonitionibus, si vox a natura bona sit, facile conformabitur.

In prima parte, quo loco de argumentis inueniendis agitur, retinui veterem rationem, quae argumenta reperire docet secundum genera causarum: non, quo non et ipse, post tot alios, possem, alia via uti: sed quia nihil adhuc melius ista ratione vidi, inprimisque, quoniam ad intelligendos facilius cum Rhetores, tum Oratores veteres, utilis ac prope necessaria videbatur: cuius rei maxime causa etiam tertium genus, iudiciale, seruauimus, quo alias Rhetorica hodie putatur carere posse. Sed maxime locos magnitudinis diligenter volui explicare, quod eorum maxima est in exornando, amplificando, omninoque in eloquentia, utilitas. Atque idem in locis de argumentationibus, earumque exornatione et amplificatione, voluimus efficere; quod cognoueramus, hodie vulgo, et qui dicerent, et qui de dicendi arte praeciperent, in hac parte esse valde ficos et tennes. Nempe plerique satis habent, si ar-

A 3 gumen-

gumenta ipsa teneant, quae dicunt e disciplinis, maxime e philosophia, disci: de modo argumentorum tractandorum, argumentando, exornando, augendoque, vix cogitant, nisi quod non nulla ieiune de similitudinibus, exemplis et testimoniis, quae illustrantia argumenta vocant, praecipere solent. Itaque tanta celeritate plurima in dicendo argumenta effunduntur, ut nullo modo haerere in animis, aut vim suam exhibere possint. Popularitatem etiam oratoriam ut a subtilitate disciplinarum distingueremus, laborauimus, neque solum in rebus, sed etiam in verbis: in quo genere valde hodie peccatur, praesertim ab oratoribus vernaculis.

Omnino mihi videntur multi, in philosophiae ad eloquentiam comparandam necessitate et usu, non parum a veritate aberrare. Quod si ita est, ut nonnulli, studii sui, ut opinor, commendandi causa dicunt, eloquentiam nasci a philosophia: haud dubie id totum pertinebit ad inuentionem rerum. Enim vero illud, iam suis locis diximus, non admodum verum esse, quod quidam, etiam non magni alias philosophiae admiratores, dicant, locum de affectibus et moribus totum, quantus quantus sit, e philosophia esse repetendum: in eoque magnum adstipulatorem habemus Antonium apud Ciceronem de Orat. I, 51. Relinquitur ergo vnus locus de argumentis
vel

vel inueniendis, vel tractandis. In quo ipsa praeceptorum rhetoricorum ratio declarat, quam multa sint, in quibus nihil auxilii a philosophia sit expectandum. Sed principatus huius partis, atque vniuersae adeo eloquentiae, haud dubie est in copiosa ornataque argumentorum tractatione. In ea autem quid est, quod nos iuuare magnopere possit philosophia ea, quae hodie in scholis traditur? An sententias forte acutas, nouas, splendidas, suppeditabit? non multas, opinor. Alios fontes indicauimus in libro ipso. An exempla, similitudines, acute dicta magnorum virorum? multo minus. Quid igitur? Nihil, ut opinor, nisi puncta argumentorum, quae ex vniuersa rerum diuinarum humanarumque natura petuntur. Quae utut saepe sint nota etiam iis, qui disciplinam philosophorum non cognouerunt, ac non minus bene e sacris libris, atque adeo melius, discuntur, quam e philosophia: tamen concedam, a philosophia suppeditari. Sed haec argumenta perexiguam partem oratoriae materiae constituunt, neque magis eloquentiam faciunt, quam ossa corpus humanum viuum, valens, vegetum, pulchrum. Nam quod Dialectica indigere oratorem dicunt, ad iudicandum, in delectu argumentorum, in definiendo, in partiendo, id facile concederim: sed habet tamen et ea ratio suum modum, ut ex iis patere arbitror, quae de

argumentationibus et refutatione dixi, quibus addet, qui volet, quae contra illam sententiam idem, quem ante dixi, Antonius, disputat apud Ciceronem de Orat. II, 38.

Ac ne mihi, in hac disputatione, Ciceronis opponatur auctoritas, qui philosophiae in eloquentia usum magnopere praedicat, inprimis in Oratoris principio, seque magis e Philosophorum, quam Rhetorum, scholis oratorem prodiisse: primum, Rhetorum praeceptis quam vim ad comparandam eloquentiam tribuam, mox dicitur: deinde longe aliter illud totum de philosophia accipiendum, quam homines veteris philosophiae imperiti, et in compendii alicuius angustias compacti et conclusi, existimant. Nam primum, ista cum dicit Cicero, non dictata Philosophorum intelligit, h. e. compendia disciplinae, quae tiro-nibus explicantur, et ediscenda proponuntur: ultra quae quotus quisque hodie sapit? Etenim de iis ita omnibus locis loquitur, ut nihil habuisse videatur contentius. Neque vero de omni genere philosophiae intelligit, non de Epicurea, non de Stoica: quae genera erant fere tenuia, et sicca rebus, et minus elegantia verbis: sed de Academica, a Platone orta, fortasse etiam Peripatetica, sed maxime illa. Non se e porticu Zenonis, aut Lyceo Aristotelis, aut hortis Epicuri, sed ex Academiae spatiis maxime oratorem exiisse dicit. *Illa enim sunt*

sunt curricula, inquit, multiplicium variorumque sermonum, in Orat. c. 3. Nempe Academicae philosophiae erat, de omnibus rebus in utramque partem disputare: quod ad forensem eloquentiam fane volebat plurimum: neque id anguste et tenuiter, sed eleganter, copiose, et ornate, ut e Platonis, Xenophontis, Ciceronisque dialogis intelligitur. Atque etiam ex aliis scholis erant interdum, qui istam copiam persequerentur. Nam orationis quidem copia videmus, ut abundant Philosophi, qui, ut opinor, nulla dant praecepta dicendi, nec idcirco minus, quaecunque res praeposita est, suscipiunt, de qua copiose et abundanter loquantur, ut Antonius apud Ciceronem dicit Or. II, 35. extr. Cicero quidem in libro de Officiis secundo, c. 5. redundantiam in Panaetio Stoico notat, ubi, cum et ipse satis copiose declarasset hoc, homini ab homine plurimum utilitatis venire, ita concludit: Longiores hoc loco sumus, quam necesse est. Quis est enim, cui non perspicua sint illa, quae pluribus verbis a Panaetio commemorantur: neminem neque belli ducem, nec principem domi, magnas res et salutare sine hominum studiis gerere potuisse. Commemoratur ab eo Themistocles, Cyrus, Agesilaus, Alexander, quos negat, sine adiumentis hominum, tantas res efficere potuisse etc. Quare, si quis lectione Philosophorum a Socrate professorum, Platonis, Xenophontis, Aristotelis in ethicis

ac politicis, Ciceronisque, plurimum profici ad eloquentiam dicat, me habeat valde consentientem, ad eosque in ipso libro passim studiosos eloquentiae amandauimus: sin idem philosophiae nostrae aetatis tribuat, quae fere est tenuis rebus, et barbara atque inficeta verbis, nullo modo assentiar. Atque haec non eo disputantur, ut philosophiam aut ipsi contemnamus, quod non est credibile in eo, qui ipse philosophiae elementa scripsit, aut non utilitate vberriam putemus, omnibusque serio commendemus, sed ut eius vim et usum ne iusto latius extendi patiamur.

Sed ut ad instituti nostri rationem explicandam redeamus, in parte ea, quae est de Inuentione, posuimus locum de sententiis, qui vulgo inter figuras explicari solet. Et enim sententiae in rebus sunt, non in verbis. Omnino rerum, quae ab oratore tractantur, duo genera sunt: alterum necessariarum, quae insunt in argumentis maxime: alterum aduentitiarum, quae pertinent ad copiam et ornatum. In his ergo sunt sententiae, exempla, similia, testimonia, prouerbia: quae propterea a nobis omnia ad partem primam sunt relata. In quo nos aequos habituros esse peritos speramus: neque minus in illo, quod in altera parte e figurarum numero exemimus, quaecunque ad copiam potius, quam ad ornatum, pertinent, ut periphrasin, definitionem,
exer-

exergasian, *μεγισμὸν*, congeriem etc. Neque fortasse in his, si accurate velimus iudicare, figura est: quae non est, nisi ubi oratio cum virtute aliqua recedit ab usitata forma, et inflectitur. Totum autem locum de figuris sic descripsimus, ut in figuras suauitatis et grauitatis distribueremus. Id nobis in sequentibus capitibus ad breuitatem commodius fuit, et tironibus ad iudicandum aptius fore speramus.

Fuerunt fortasse, qui a nobis philosophiam potius super Rhetorum praeceptis, et demonstrationes e philosophia ductas, expectarent, in quo genere non vnus iam operam oleumque perdidit. Ego vero tironibus vtilius putavi, quae aut veteres obseruassent, aut egomet ipse, vtilia addicendum, ea breuiter et perspicue tradere. Ceterum, qui volent super singulis quibusdam praeceptis philosophari, eorumque causas e natura rerum humanarum explicare prouectioribus, hi sibi subinde occasionem idoneam datam reperient.

Atque etiam vereor, ne sint, qui nos Initiorum, quae tironibus conueniant, modum excessisse dicant, praesertim in locis de argumentis, argumentationibus, et argumentorum reprehensione; quae etiam excedere captum eius aetatis videantur. Neque dissimulem, maius esse factum opusculum, quam destinatum ab initio fuisset: sed videbam, eam rem hoc habere com-
modi,

modi, vt etiam Academicis lectionibus seruire posset. Itaque nolui refecare, quae non satis conuenirent iis, qui primum ad hanc artem cognoscendam venirent. Illud quoque animaduenteram, plerosque hodie facere in hac parte, quod olim in Rhetoribus reprehendebat Quintilianus V, 8. vt probationes, quae in arte sint, constantque rebus ad faciendam fidem idoneis, aut omnino negligent, aut leuissime attingant, siue, quod argumenta, velut horrida et confragosa, vitare, amoenioribusque locis desiderare malint, siue, quod ea e philosophia, vel afferenda, vel petenda dicant. Quare putabam, me non male consulturum studiosis eloquentiae, si in hac parte diligentior essem, praesertim cum vsu didicissem, iuuenibus hic maxime haerere aquam solere, et saepe, in rebus satis obuiis, non occurrere, quae apte dicant: quod fit, vt opinor, nulla alia de causa, quam quod non dum exercitatione aliqua in inueniendo vsi sunt, quae idoneis praeceptis regeretur. Ceterum, vt quisque discipulos habebit, ita, de praecepto Quintiliani VIII. *praef.* deliget, quae tradat.

Sed nihil magis arbitror fidem Rhetoris postulare, quam, vt hoc in tempore doceat discipulos, totum hoc praeciendi genus quo comparatum sit, quid profit, et quoad: *Minimum esse, de arte loqui*, vt Cicero vere dixit, Inu. I, 6. *multo maximum ex arte*

arte dicere: Rhetoricam nihil habere, nisi observationem quandam earum rerum, quae in dicendo valeant, *quae si eloquentes facere posset, quis esset non eloquens*, ut idem ait, de Orat. II, 57. Etenim, ut usu didici, adolescentes, quoad de praeceptis agitur, et audiendo res transigi potest, alacres sunt cupidique eloquentiae: ubi res ab auribus ad manum, hoc est, ad commentandi laborem, venerit, tum mihi fiunt tardi et segnes: siue, quod plerique omnes fugiunt contentionis et laboris molestiam: siue, quod hanc imbiberunt opinionem, ut satis ad bene dicendum putent esse, si praecepta dicendi norint: quod est a vero alienissimum. Tria v. c. sunt, quibus, in singulis causis ac rebus, ad dicendum propositis, ad inueniendum opus est: ingenio primum, quod valet, ut in omnibus rebus, plurimum: deinde diligentia, quae se penitus insinuet in causam, eiusque omnes partes perspiciat, omnes argumentorum locos in promptu habeat, in eosque sit intenta maxime. Inter haec duo perpaululum loci, iudice apud Ciceronem Antonio, reliquum est arti, quae nihil nisi demonstrat, ubi quaeras, atque ubi sit illud, quod cupias inuenire. Age porro, in promptu sit, excussis locis artis omnibus, quod dicendum sit, paratus sit argumentis ornandis apparatus: restat, ut delectum habeamus, ut, quantum, et quoad ubique dicen-

dicendum sit, videamus: quod nullis praeceptis doceri potest. Atque similiter de elocutione possum demonstrare, praeceptis pauca, exercitatione bene instituta omnia constare.

Itaque omnes, qui se eloquentiae magistros profiteantur, velim in praeceptis breues et parcos esse, ad exercitationem illam omnia referre. Ea est duplex: altera est in analysi, altera in compositione et veluti genesi, quae sine illa bene procedere nullo modo potest. Primum igitur studiosis eloquentiae interpretabuntur meliores oratores, historicos, poetas, etiam philosophos Socraticos, veluti Xenophontios libellos, et Platonis dialogos quosdam, sed ita, ut breuiter, et sine lectionis ostentatione, verborum sensu explicato, rebusque ipsis ex historia, aut vndecunque, illustratis, ingenium et artificium scriptoris cuiusque aperiant, ostendantque, quid de quaque re, qua causa et consilio, quomodo denique dictum sit, a quo fonte quaeque ducta sint, quid in argumento quoque, aut narratione necessarium, quid aduentitium, et ab ingenio oratoris historiciue, ornandi causa, accesserit, quae in sententiis vel subtilitas, vel pulchritudo, vel sublimitas sit, ex quibus notis deprehendatur, et unde sit, in verbis denique quid eleganter, venuste, copiose, ornateque expressum. Comparabunt etiam interdum locum, in
quo

quo versabuntur, cum simili, neque solum in toto argumento, aut loco communi, aut epistola, sed etiam in singulis sententiis, et varietatem commutationemque, cum causis, demonstrabunt. Proponent denique loca insignia, ex vnoquoque dicendi genere, ad ediscendum, ut quasi vivus quidam typus et forma artificii oratorii imprimatur animis, quae iis obversetur in scribendo, ut ad eam dirigere cogitationem et orationem possint. Hac exercitatione ubi aliquantum ad intelligendum profecerint, quod tentando facile potest intelligi, tum vero paulatim accedent ad eam, quam genesin dixi, sed ab initio ita, ut discipulis velut obstetriciam operam navent. Quod facient, si, proposita aliqua re, viribus apta, primum per regiones, intra quas veluti veniuntur, et circa fontes oratoriae copiae, quasi manu circumducant, inde petere, quod opus sit, iubeant, alia deinde probent, alia improbent, redditis iudicii causis: deinde de ordine cum iis velut in consilium eant, et, quid priori, quid posteriori loco dicendum, communiter cum ipsis constituent: denique comparatis copiosis et digestis, ipsi coram, audientibus et calamo excipientibus discipulis, commententur, ita, ut ostendant, quare quidque ponant, sic eloquantur, quare figura quaque utantur, quare modo tenuiter dicant, modo copiose et ornate, ubi com-
muta-

mutatione, dilatatione opus, vbi causae sententiaeue adiunctione etc. Hac ratione qui vtentur in eloquentiae disciplina haud dubie plurimum proficient, nisi in homines plane hebetes inciderint. Qui nihil aliud agent, nisi, vt praecepta dicendi per interualla explicent, in enarrandis oratoribus, aliisque scriptoribus, sensum vtcunque declarent, phrasas obseruent, historias et ritus antiquos illustrent, et figurarum nomina decantent, deinde vero statim suo Marte scribere iubeant, hi vero frustra se in speciminibus discipulorum emendandis cruciabunt, magisque se obmutescendi, quam dicendi, magistros probabunt.

Ceterum, etsi nihil utilitatis a praeceptis dicendi sperari potest, nisi vt viam quandam et iudicandi et inueniendi ostendant: tamen vel sic bene positam operam putabimus, quam in conscribendis his initiis sumimus, si hunc quam plurimi fructum ex iis ceperint. Scr. Lipsiae m. Septemb. a. C. clo lccc l.

PRO-

PROLEGOMENA DE RHETORICA VNIVERSA.

§. I.

 *R*hetorica est ars, docens eloquentiae comparandae rationem: differtque a *Dialectica*, quae et ipsa rei cuiusque explicandae rationem tradit: quod haec de rebus subtilibus docet differere subtiliter ac tenuiter, vnā veritatem et perspicuitatem amplexa, illa autem fere de rebus populari intelligentiae subiectis, et non modo ad intelligendum, sed etiam ad delectandum, commouendumque accommodate.

2. *Eloquentia* est facultas, perspicue, copiose, ornatēque dicendi: eique subiectae sunt veluti materia, quam tractet, elaboretque, res omnes, quae perspicuitatem capiunt accommodatam intelligentiae communi, ornatumque ad motum animi delectationemque idoneum: cuiusmodi

Ernesti Initia

B

sunt

sunt res morales omnes, historicae, omninoque in communi usu vitae humanae versantes.

3. Quaecunque autem posita sunt in facultate oratoria, e duobus fontibus ducuntur, et a *rebus*, et a *verbis*. Nam primum perspicuitatem nulla verba efficere possunt in rebus, aut non intelligendis satis, aut non intellectis: et res quamvis perspicuas obscurat verborum incitia. Copia porro cernitur, primum, in argumentorum, exemplorum, testimoniorumque frequentia, loco et ratione usurpata, deinde, in verborum, dicendique formarum et variatione, et frequentatione; quarum illa in rebus, haec in verbis tota inest. Neque ornatus alias causas habet. Et enim partim in sententiarum acutarum copia inest, quibus oratio distinguitur, partim in tropis, figuris et numero: quae verborum esse omnes vident.

4. Vnde fit, ut Rhetoris duae maxime partes sint: quarum altera est, ut doceat res *invenire*, inuentisque recte uti: altera, res bene excogitatas bene *eloqui*.

5. Prima igitur Rhetoricae pars est *inventio*, quae tota ab ingenio, literis, lectione et usu rerum subacto et nutrito, ducitur. Ei subiecta est *dispositio*, quae inuentorum delectum et ordinem tradit, estque iudicii et prudentiae. Altera est *elocutio*, quae observatione, iudicio, etiam ingenio continetur. In hac inest ea, quam nonnulli et ipsam artis partem faciunt, *pronunciatio*, et, si res posulet, *actio*. *Memoria* autem, quam et ipsam

ipsam Rhetorices partem veteres fecere, siue propriam, siue subiectam et adiunctam actioni, ducta ab artificio, per Simonidem reperto, cum nostra eloquentia non magnopere est coniuncta: unde iure hodie e praeceptis dicendi est sublata.

PARTIS PRIMAE
DE
INVENTIONE
SECTIO PRIMA.

CAP. I.
De Inventione uniuersa.

6.

Inventio est facultas videndi in vnaquaque re, quid in ea sit ad persuadendum idoneum. *Persuadendi* autem vim non capiunt hi, qui, consuetudine loquendi vernacula decepti, totam ad probabilitatem referunt. Latina quidem consuetudo in hoc verbo latius patet. Nam et ea persuaderi dicuntur, in quibus nulla dubitandi causa relinquitur, efficiturque ἀσφάλεια, et assensionis firmitas, quae a perfecta demonstratione, pro rei cuiusque natura, ducitur. *Conuictio*, quam effici imperiti volunt, male factorum est, saltem errorum: neque vir bonus et prudens conuinci gaudeat. Ceterum, quia orator saepe tractat

B 2

res

res opinabiles, fane in iis nec vltra probabilitatem assurgere potest.

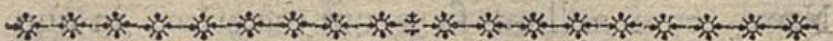
7. Primum autem inventionis munus recentiores artis magistri posuerunt in quaerenda vniuersa materia; vnde nata sunt de inventione thematicis, quod vocant, praecepta, non superuacua modo, e vetere disciplina, sed etiam verae eloquentiae noxia. Nam hinc recentiorum oratorum consuetudo fluxit, re ipsa, de qua dicendum erat, neglecta, dicendi, quae nemo neque velit audire illo tempore, neque sibi audienda putet: hinc mos nomina personarum, dierum, atque locorum torquendi: hinc vanitas doctrinae ostentandae, atque aliae similes ineptiae.

8. Vera eloquentia non indiget alia ad dicendum re, praeter eam, cuius causa dicitur. Estque haec ipsa ingenii atque inventionis vis, in vnaquaque re, quae dicendi occasionem praebet, videre aliquid, quo prodesse et delectare audientes possis, quodque ita sit cum re illa coniunctum, ut unicuique in mentem venire debuisset videatur. In quo etsi dominatur felicitas ingenii, tamen etiam praecepta vel adiuuare ac dirigere ingenii celeritatem et vbertatem, vel excitare tarditatem, et instruere inopiam possunt. Ea quae sint, alio loco traditur.

9. In omni inventione oratoria duo insunt: primum *materia*, siue res, quae inveniuntur, ipsae, alterum *tractatio materiae* repertae, et elaboratio. Inanis enim est, inventionis apparatus, ut ait apud Ciceronem Crassus, nisi recte tractare possis. *Materia* inest in omni argumentorum,
exem-

exemplorum, testimoniorum, aliorumque similium copia, quae e certis ac definitis locis ducitur: tractatio autem in conclusionum et argumentationum modis, exornatione et amplificatione.

10. Itaque primum dicemus, de omnibus apparatus oratorii generibus, iisque congerendis ac comparandis, deinde, quomodo argumentando, exornando et amplificando tractetur, ad persuasionemque conferatur, docebimus.

CAP. II.

De Materia inuentionis uniuersa.

II.

Materia, quam inuentio oratoria amplectitur, triplex est, inestque in λόγοις ἡθροῖ, et πάθροῖ. Λόγοι valent ad docendum, ἡθροῖ ad placendum, πάθροῖ ad commouendum. Isti sunt necessitatis, illa delectationis, haec victoriae.

12. Latissime patent λόγοι, quibus proposita est veritatis intelligentia: iique insunt in rationibus, ad intelligendum verum idoneis. Diuiduntur autem in duo omnino genera, quorum alterum est commune, quod vagatur per omnia rerum et causarum oratione tractandarum genera: alterum certis rebus et causis proprium.

13. *Proprii* loci tripliciter distribuuntur e numero causarum diuersarum.

B 3

14. Sunt

14. Sunt enim *tria genera caussarum*: primum *demonstratiuum*: alterum *deliberatiuum*, tertium *iudiciale*. *Demonstratiuum* versatur in laudando, vel reprehendendo: *deliberatiuum* in suadendo vel dissuadendo: *iudiciale* in accusando, vel defendendo.

15. Neque vero existimandum est, hanc distributionem caussarum, ab antiquis Rhetoribus inductam, inutilem factam esse hodie, commutato, qui tum fuit, rerum statu, vt non nullis placet. Nam, cum nullum sit genus materiae, in quo orator versari possit, quod non vel honestatem laudet, vel reprehendat turpitudinem, suadeat vtilia, vel dissuadeat noxia, denique vel accuset iniustitiam, vel defendat innocentiam, iustitiamque: non potest intelligi, quare vetus disciplina mutetur, praesertim cum, ea conseruanda, veterum Rhetorum intelligentia adiuetur. Atque etiam, si in vna et item altera ciuitate sublata est consuetudo, vel de republica in consilio publico, vel de iure in iudicio dicendi: tamen non nullis locis ea adhuc viget. Non est autem consentaneum, artem ac disciplinam vni et item alteri ciuitati, et certo tempori accommodari.

16. Vnumquodque autem genus caussarum proprios quosdam habet locos, e quibus *λόγοι*, quos diximus, ducantur. Ac primi quidem generis loci sunt honestas et turpitudine; alterius, vtilitas et damnum; tertii, iustitia et iniustitia: e quibus quae argumenta, et quo modo petantur, separatim demonstrabitur.

17. Sed loci isti non ita proprii sunt caussarum generi cuique, vt non et ad alia genera possint trans-

transferri. Nam in suadendo et disuadendo etiam honestatem et turpitudinem, iustitiam et iniustitiam adsumimus, si res ita fert, et in laudando vituperandoque vtilitatem et damnum, in accusando vero et defendendo etiam ceteram honestatem et turpitudinem, vtilitatem item et damnum. Ceterum in quoque genere ii, quos proprios diximus, loci dominantur, propriamque ac necessariam sedem habent.

18. Atque etiam sunt loci quidam omnibus generibus *communes*, de magno et paruo, de possibili et impossibili. Nam cum laudamus, magnitudo rerum laudabilium demonstranda est, cum suademus, magnitudo vtilitatis etc. Comparatio etiam saepe facienda est, vt, quod maius, minusue sit, appareat. Tum quae laudamus, ea facta esse, saepe demonstrandum est, quae suademus, possibilia, futura, quae accusamus, perpetrata.

19. *Morum* tria sunt genera. Nam et *oratoris* mores quidam sunt probabiles, qui ex oratione debent elucere: et *auditorum* alii, ad quos oratio debet esse accommodata: et *personarum* denique dicendo tractandarum alii, qui oratione debent exprimi. Omnibus generibus adiuuatur persuasio, qui est orationis finis. Priora duo genera aditum orationi faciunt ad audientium animos: tertium vero etiam credibilem facit orationem et iucundam.

20. *Motuum* animi duae partes sunt, earumque altera et ipsa in non nullis duplex. Primae parti subsunt personae, alteri causae. Persona est interdum

dum duplex, altera eius, qui mouetur, altera, in quem mouetur. Causae autem insunt in rebus, propter quas animi in utramque partem commoueri solent.

CAP. III.

De Loco Magnitudinis.

21.

Primus locus omni generi causarum communis est magnitudinis, qui maxime in dicendo dominatur. Nam vis maxima orationis cernitur in augendo, auctore Quintiliano VIII. 3. *Augendi* autem vis non est in eo, ut rem maiorem dicendo efficiamus, quam veritas patiat: impediretur enim fides, et persuasio, quae adiuuari debet: sed in magnitudine ita explicanda et illustranda, ut planissime intelligi sentiri que possit.

22. Magnitudinis autem demonstrandae plures sunt loci. *Primus est causarum.* Nam, ut quaeque res maiores vires vel ingenii, vel animi, vel fortunae desiderat, quoque plus artis, studii, curae, industriae, laborisque in efficiendo habet, denique, quo maioribus ac pluribus cum difficultatibus, et impedimentis, vel internis, vel externis in efficiendo conflictandum est, eo maius quod efficitur, haberi solet.

23. Atque etiam ipsarum causarum est quoddam discrimen, vel adiuuans magnitudinem, vel minuens. Nam maiores causae sunt eae, quae ab ingenio animoque ducuntur, quam, quae in corpore

pore insunt, aut fortuna, maioresque difficultates putantur, quae ab animo atque a natura obii-
ciuntur, quam quae a rebus externis. Est enim
difficilius certamen cum animo atque natura,
quam cum fortuna.

24. Adiuuat etiam magnitudinis intelligen-
tiam caussarum, quibus quem in agendo vsum esse
vel constat, vel probabile est, honestas, vel tur-
pitudine. Maius v. c. beneficium putatur, quod
quis amore, aut officio, aut tali aliqua caussa du-
ctus, quam quod temere ac leuiter, inanis laudis,
aut vtilitatis suae spe, tribuit.

25. Alter locus ducitur ab *effectis*, maxime
ille accommodatus intelligentiae communi. Vul-
go enim omnes magnitudinem rerum et actionum
metiuntur effectorum magnitudine. In quibus
spectari solent *genera, vis et numerus*.

26. *Genera* differunt, vt ipsa bona et mala,
quae vel animi sunt, vel corporis, vel fortunae:
item vel priuata, vel communia et publica. Ita-
que effectorum eadem comparatio est, quae bo-
norum et malorum, tantoque maius quodque pu-
tatur, quanto maius in suo genere vel bonum vel
malum habet. Maiores itaque putantur res eae,
a quibus animi, quam corporis, item corporis,
quam fortunae, a quibus denique publica, quam
a quibus priuata bona vel mala veniunt.

27. *Vis* deinde effectorum aestimatur e *du-
ratione et celeritate*. Nam vt quaeque res celerius
aliquid affert aut bonum, aut malum, eo maior
habetur. Veluti maior Pompeii virtus in bello
piratico putatur, quod quadraginta diebus confe-

cit, quam in alio, item Marii in Cimbriis, quam in Iugurthino. Tum quae res in longius tempus profunt, maiores videntur iis, quae in breuius. Tanquam maior censetur benignitas, quae consiliis et opera fortunas hominis constituit, quam quae largitur, quod breui absumatur: maior Solonis et Lycurgi legislatio, quam Themistoclis ad Salamina, aut Lyfandri ad flumen Aegos, victoria.

28. *Numero* denique effectorum cernitur rei magnitudo. Nam in pluribus generibus prodesse maius est, quam in vno: et in eodem genere, quo plura res affert bona, eo maior existimatur: similisque est nocentium rerum aestimatio.

29. *Tertius* locus complectitur ipsam *rei naturam*: in quo plus inest, quam in ceteris, subtilitatis: vnde plerumque minus sensus hominum mouet hoc magnitudinis genus, difficilioremque tractationem habet. Est scilicet cuiusque rei se iuncta quaedam a causis et effectis magnitudo, siue *sensibilis* illa, vt in rebus corporeis, siue *intelligibilis*. Intellectus autem magnitudinis posterioris venit siue ab *instita* quadam rei *specie*, quae natura mouet animum hominis in vtramque partem, id quod vsus in quaque re declarat; siue ab opinione quadam hominum, qua, vt numis aliisque rebus certum pretium, ita magnitudo vel attribuitur, vel demitur.

30. Est etiam quartus magnitudinis locus, qui e *personarum, temporum et locorum* discrimine pendet, maxime foecundus ille, praesertim in laude et reprehensione factorum, in agendis gratiis, in gratulando, et similibus, imprimisque popularis.

Pri-

Primum igitur, quod illa Terentiana meretrix de dono praedicat, *gratum est, non tam per se, quam quod abs te datum est*, id dictum de vno genere rerum, patet latius: estque tam multiplex ea ratio, ut vix praeceptis comprehendi satis possit. Magnitudo enim augetur in vtramque partem, personarum vel dignitate, necessitudine, meritis, vel rebus contrariis. In *temporibus* ac *locis* porro magnam saepe vim ad augendum habet necessitas, opportunitas, et delectus.

31. *Quintus* locus habet *modum* rei, in actionibus imprimis aestimandis plurimum adiumentum adferens. Refertur autem maxime ad locum causarum. Nam *modus* rei gestae propterea ad rem ipsam augendam valet, quod in eo exprimitur ratio causarum, a quibus actio nata est. Hoc loco v. c. usus est Cicero in Agrar. II. honoris a populo accepti, augendi causa: c. 2. *Neque me solum Consulem fecistis --- sed ita fecistis ---* etc. aliisque locis permultis.

32. *Modus* autem rei praeter tempus et locum, de quo antea separatim dictum est, continetur tot, tamque variis rebus, ut eas uniuersa et breui praeceptione comprehendere non liceat. Ceterum in vnaquaque re facile, si quis animum aduertat, reperiuntur. Sic beneficii tribuendi *modus* continetur fere celeritate tribuendi, hilaritate vultus, comitate ac liberalitate orationis, aliisque similibus.

33. Est etiam intelligendae magnitudinis *locus*, qui *comparationis* dicitur. Sed nobis magis placet

placet comparationem in modis tractandae magnitudinis ponere: praesertim, cum ea omnibus, quos posuimus, locis sit communis.

34. Vbi ergo materia magnitudinis demonstrandae in promptu est, argumentando tractari, elaborarique debet. Atque argumentationes aliae sunt communes, aliae propriae. Communes sunt, quae in omni genere demonstrationis locum habent, de quibus suo loco separatim agemus: propriae, quae maxime sunt intelligendae magnitudini accommodatae.

35. Nulla autem efficacior et luculentior ratio magnitudinis explanandae est, quam *comparatio*. Id ipsa magnitudinis natura declarat. Et enim magnitudo est ex eo genere rerum, ut philosophi tradunt, atque tota mathesis docet, quod non tam ex se intelligitur, quam comparatione. Unde fit, ut etiam huic oratoriae magnitudini intelligendae aptissima videri debeat comparatio.

36. In hac ratione spectari debent duo: primum, *quocum comparatur*, cuius magnitudinem demonstrare velis: deinde *modus comparandi*. Res igitur, quacum comparatur, quod in manibus habemus, debet esse notae et conspicuae magnitudinis: eaque ipsa magnitudo, etsi per se nota est, tamen declaranda erit sententiis et verbis ad eam intelligendam idoneis. Quo facto ei res, de cuius magnitudine quaeritur, comparabitur sic, ut ei vel par pronuncietur, vel anteponatur, subiectis rationibus, quae e locis supra propositis ducantur. Hoc posteriori modo, qui est optimus, utitur Cicero in Oratione pro Mar-

Marcello, laudans Caesarem ob veniam Marcello datam. Nam comparat hoc factum cum eius rebus bellicis, ita, ut primo has mirifice extollat: c. 2. init. *Nullius est tantum ingenii flumen etc.* deinde his factum illud anteponat, additis quatuor causis, quae et ipsae comparatione continentur, ductaeque sunt omnes e locis ante constitutis. Eadem ratione saepius ipse, Isocrates, aliique utuntur.

37. Est vero etiam aliud comparationis genus, cum res confertur cum eo, quod ei contrarium est, virtus aliqua cum vitio, quod ei opponitur, aut vitium cum virtute contraria, utilitas cum damno, aut contra: item cum personas inter se contendimus, ut alterius foeditas ex alterius honestate intelligatur, et contra. Sic Cicero Verrem comparat cum Marcello, ut avaritia illius detestabilior fiat huius liberalitate.

38. Magnam porro vim habet argumentatio a minori ad maius, et a maiori ad minus, quae et ipsa est comparationis genus. Eaque locum habet in primis tum, cum magnitudinis demonstratio e locis personarum, temporum, effectorumque ducitur.

39. Ad rerum denique intelligibilium magnitudinem intelligenda plurimum valebit, si eas quodam modo ad sensum reuocabimus. Quod ipsum fit comparatione cum re sensibili, quae sit perspicuae magnitudinis. Hoc modo Saurinus tractat aliquo loco aeternitatis notionem.

CAP.

CAP. IV.

De possibili et impossibili.

40.

Alter locus communis omnibus caussarum, sed imprimis deliberatiuo et iudiciali, generibus est, qui a possibili et impossibili repetitur: non metaphysico, cuius subtilitas longe ab oratoris popularitate, sed crassiori illo, quod oratione tractari, et ad sensum intelligentiamque communem accommodari potest.

41. Omnis igitur de possibili quaestio huc redit, ut quaeramus, utrum id, de quo disputatur, sit eiusmodi, ut possit, vel potuerit fieri, nec ne. Idque dupliciter. Nam vel per se dubitari potest, an res fieri possit, vel an tali tempore ac loco, et a talibus personis. In illo proprie quaeritur, possibile sit aliquid, nec ne, in hoc factum aliquid sit, futurumue, nec ne. Sed illud prius genus huic posteriori inest, non posterius priori. Itaque de vnoquoque separatim agendum.

42. *Per se possibilia* putantur, primum ea, quorum causae intelligi possunt, aut effectus: cohaerent enim natura, neque alterum esse sine altero potest: omninoque in iis, quae natura coniuncta sunt, aut intellectu, ut genus, species, totum, pars, omnibusque relationum partibus, alterum possibile indicatur, si possibile est alterum: deinde si similia fieri possunt, aut maiora, aut adeo contraria, et dissimilia: si alio tempore,
ab

ab aliisque effici potuerunt. Neque repudiarim illud genus, quod ab Aristotele positum in rhetoricis, etiam philosophi vsurparunt, vt, quorum nobis amor et cupiditas a natura innata sit, ea possibilia videantur: non, opinor, quod nemo facile amet et appetat, quae fieri non possunt, vt ille ait, sed quod talem appetitum in se uisum naturis hominum Deus non videtur. Quid impossibile sit, contrariis fere rationibus intelligitur.

43. *An* aliquid certo tempore ac loco, a certisque personis *factum sit*, cum quaeritur, duo videnda sunt; primum, an fieri potuerit; quod quomodo intelligatur, ante dictum est: deinde, an factum sit. Quae autem facta dicuntur, ea vel personis attribuuntur, vel rebus.

44. *Fecisse* igitur quem id, de quo quaeritur, ostendimus, si docemus, non modo *potuisse* facere, sed etiam *voluisse*. Illud habet vim animi ad credendum praeparandi: hoc fidem ipsam continet. *Potuisse* autem quem facere quid, intelligimus, cum opportunitatem tempus locusque praebere, vires, quales factum desideret, suppetere, nulla res impediret.

45. *Voluisse* quem facere putamus, si potuit, resque fuit eiusmodi, vt ab eo vel propter virtutis, officii, gloriaeque studium, vel propter cupiditatis alicuius intemperantiam appeteretur: quae solent ex vita ante acta demonstrari: si fuit ira, odio, aut aliquo affectu incensus: si vtilitatis, imprimis magnae, spes, eaque propinqua et magna fuit: si necessitas aliqua pressit: si constet, incitatum fuisse ab iis, quorum vel auctoritati vel
gra-

gratiae cedere consuevit: si ante facere tentauit: si paria, cum posset, fecit. Non fecisse quem, e contrariis ostenditur.

46. Sed factum etiam vel arguitur vel refellitur *signis*. Nam vnumquodque factum habet naturam suam quasdam vel necessarias, vel solennes antecessiones praeparationesque, quendam porro quasi comitatum rerum quarundam, denique quosdam euentus: quae nota debent esse omnia dicenti de facto in vtramuis partem. Ea uti vel adesse, vel abesse, demonstratur, ita vel factum quid, vel non factum, probabile fiet.

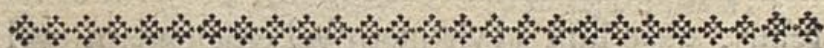
47. Neque solum absentia signorum suorum refellitur factum, sed etiam, atque adeo magis, praesentia contrariorum. Veluti illi Terracinenfis Clodii filii suspitione parricidii sunt liberati, quod placide dormientes reperti erant. Nam somnus placidus est animi tranquilli signum, qui esse in conscientia tanti sceleris non potest.

48. *Accidisse* porro atque euenisse quid, aut *esse*, ex his intelligi solet; si comparent ea, quae antecedunt, et per ac propter quae est aliquid, atque fit, vel necessario, vel plerumque: ut, si constet, studium in aliquo doctrinae fuisse, etiam doctum fuisse, credibile fit: item, si quae consequi solent, aut una *esse*, demonstraturque, aut clarum fit, alterum ex iis esse aut fuisse: si factum constet, aut esse, quod fieri solet secundo, factum esse intelligitur, quod esse solet primo loco: ut si quis exercuit potestatem aliquam, aut ius, patet habuisse, aut accepisse.

49. Cum denique quaeritur, an aliquid *futurum* sit, quod genus proprium est deliberationibus,
id

id ipsum quoque pertinet aut ad personas, aut res. In *personis* quaeritur, an quis sit aliquid facturum. Id intelligitur ex iisdem fere rebus, quibus colligimus, aliquem fecisse quid, ex facultate et voluntate; quae maxime iudicatur e moribus, et vitae superioris consuetudine. Nam quod convenit cuiusque moribus, hoc est, vitiis vel virtutibus, studiis, cupiditatibus, quod alias, saepe, similibus locis ac temporibus, paribus aut minoribus de causis, aliis, quos minus amaret aut odisset, cum minus cuperet, fecit, id probabile est, quemque facturum.

§0. *Res autem futurae* demonstrantur inprimis ex antegressis causis et signis. Oportet igitur in promptu esse, quibus de causis quaeque res eveniat, et quae sint rei futurae signa: quae discuntur, vel e natura rerum, tradunturque in moralibus et politicis, vel suo cuiusque usu, vel denique ex historia, usus vicaria. Item, si similia tempora sunt ac loca, eadem futura, colligimus.

C A P. V.

De Locis Generis Demonstrativi.

§1.

Genus demonstrativum diximus in laudando vituperandoque versari. *Laus* autem proprie est virtutis, *vituperatio* vitii: efficiturque illa quidem, honestate virtutis, haec autem, turpitudine vitii demonstranda. Itaque etiam bona et utilia

Ernesti Initia.

C

non

non laudantur, nisi propter aliquam cum honestate coniunctionem, de qua mox dicetur. Vnde fit, ut finis huius generis sit, virtutis et vitii, honestatis turpitudinisque opinio.

§ 2. Subiecta porro huic generi, tanquam materia, sunt omnia, in quibus insunt ea, quae ad opinionem honestatis turpitudinisque commouendam idonea reperiuntur. Ea sunt vel *res*, vel *personae*.

§ 3. Intelligendum igitur est iis, qui in hoc genere feliciter velint versari, primum vniuerse, quibus ex rebus opinio honestatis turpitudinisque nascatur, quae honesta et turpia vel sint natura, vel putentur, more atque opinione: deinde quomodo ab his, in rebus personisque laudandis, argumenta ducantur.

§ 4. Iam, quoniam honesti propria et vna sedes est in virtute, efficitur, ut honestatis opinio nascatur, non modo ab ipsa virtute, de cuius partibus philosophi tradunt, sed etiam, primum ab iis rebus, quae sunt ad virtutem vel efficiendam, vel conseruandam, vel augendam aptae, deinde a virtute ortae, nec sine virtute aliqua intelligi possunt, ut pudor, iniuriarum perpeffio, denique virtutem habent efficientem sui, ut fortiter, iuste, liberaliterque facta. Turpitudinis contraria est ratio. Atque hi loci principatum tenent: quippe proxime cum virtute vitioque coniuncti.

§ 5. Sed sunt etiam alii, remotiores illi quidem, sed tamen et ipsi ab his ducti fontibus. Nam et honesta putantur, quae rara et difficilia sunt: quae

quae profunt aliis, vel solis, vel maxime: item, quae multis, quae publice potius, quam priuatim: quae aliis, publiceque, cum incommodo, saltem periculo nostro: quae nihil de nobis meritis, aut meritis, velut posteris. Honestas etiam habentur, quibus praemia constituta sunt, aut tribui solent, praesertim publice, a sapientibusque, quae honorem potius, quam diuitias afferunt: porro laudari, admirationem cominuerere, monumentisque honorari, praesertim mortuum, ab alienis, aut inimicis, aut sapientibus: denique signa rerum honestarum et laudabilium. Quae his contraria sunt, turpia putantur.

56. Assumuntur etiam ad laudandum res bonae vtilisque, optandae illae alias potius, quam laudandae, nobilitas, diuitiae, forma, et cetera, quae fortuna dat, aut extrinsecus, aut corpori: in quibus vera laus non est, quae soli virtuti debetur. Sed assumuntur haec, quoad cum virtute possunt coniungi: ut diuitiae, si iis non ad insolentiam, non ad voluptatem et luxum abutere, sed ad liberalitatem conferas. Haec ergo omnia ita tractabuntur, primum, ut honestas quaedam appareat, quod Aristoteles vocat *ἀγαθὸν εἰς τὸ καλόν*, deinde ut augeantur ex magnitudinis locis.

57. Res quae laudantur, aut vituperantur, sunt virtutes ipsae, et vitia, facta, artes, loca, animalia, aliaque vel naturae vel artis opera.

58. In virtute ipsa laudanda honestatis demonstratio, amplificatioque, petetur fere e locis magnitudinis, qui supra sunt demonstrati. Nam honestas quidem virtutis lucet ipsa per se: illu-

stratur tamen locis admirationis, laudis, utilitatis etc.

59. In factis autem, non modo, a quot quantisque virtutibus profecta sint, videbimus, sed etiam, an quis primus fecerit, an solus, aut cum paucis: an tempore ac loco iniquo, et necessario: an sponte, libenter, et saepe, quo denique consilio et effectui. Nam his rebus omnibus intelligitur magnitudo virtutis, a quo natum facinus est.

60. In personis ab his fere laudes ducuntur: a natalibus, educatione, bonis ingenii animique, studiis, scientia, moribus, rebus publice privatimque gestis, ac morte: eaque singula sic tractanda sunt, ut honestatis, quae supra demonstratae sunt, partes appareant, eaque e locis magnitudinis amplificentur.

61. Veluti, natales ita ad honestatem referentur, virtutisque opinionem concitabunt, si, ubi illustres sint, demonstretur e natura, usu, opinione sapientium, populorumque, quanta vis sit nobilitatis ad virtutem, vel natura, vel imitatione parentum atque maiorum: si obscuro, quanto difficilius, maiorisque virtutis sit, parere nobilitatem, quam acceptam servare. Nam ita existit opinio magnae virtutis. Similiterque ceterarum partium honestas reperietur.

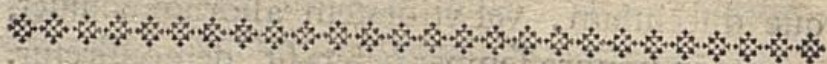
62. Neque vero in ceteris rerum generibus difficile erit, videre, quomodo cum honestate coniungantur, si quis eos, quos proposuimus, honesti locos notatos habeat ac tritos, aut, quomodo singulae honestatis repertae partes augeantur, si
magni-

magnitudinis locos percurrat. Vcluti, si ars laudanda sit, reducetur ad honestatem ipsa, si, quid ingenii, studii, laborisque, vel in inueniendo, vel in discendo, requirat, quam in honestis et praeclaris rebus versetur, quam vel prudentiam virtutemque discantium, vel vtilitatem aliorum adiuuet, quanto in honore semper habita sit, demonstretur. Res deinde singulae istae augebuntur argumentationibus ductis e locis causarum, effectorum, formae, comparationis etc.

63. Ceterum hoc in genere maxime prudentia adhibenda est in delectu. Non enim omnia vbique nimis curiose et minute congerenda, sed maxime probabilia et insignia, et ad temporum, personarumque rationem accommodatissima, deligenda et persequenda: et nimis trita praetermittenda sunt. Eam acuet lectio et consideratio diligens exemplorum veterum ex eo genere. In quibus maxime illustres ἐπιτάφιοι λόγοι Graecorum, Periclis apud Thucydidem II, 35. Lysiae, Platonis, Isocratis, et Demosthenis: elogia Themistoclis apud Thucydidem I, 138. Atheniensium I, 170. Periclis II, 65. Ciuitatis Atheniensis II, 40, 41. item, apud Isocratem Atheniensis ciuitatis laus in Panegyrico et alibi, apud Xenophontem oratio de Agesilao, apud Ciceronem suatoria legis Maniliae, et laus Pompeii Or. pro Balbo, Caesaris pro Marcello, apud Plinium Traiani. Nam ab his solis totum hoc genus percipiendum, hi soli imitandi. Vbi inopia erit rerum laudandarum, quae propriae sint v. g. personis tractandis, vt fit, oratio traducetur ad genus vniuersum alicuius virtutis, scientiae, artis, etc. quod habeat ali-

quam cum persona laudanda coniunctionem: veluti in Epitaphio fecit Demosthenes, in Encomio Helenae Busriridisque Isocrates. In personis magnis, et rerum laudandarum plenis, inopia fuerit et infantia oratoris, a persona orationem auocare.

CAP. VI.

De Locis Generis Deliberatini.

64.

G*enus deliberativum* versatur in *suadendo* et *dis-*
suadendo. *Suasio* autem propriam sedem in
rebus vtilibus habet, dissuasio in noxiis: cernitur-
que, illa in vtilitate rei cuiusvis demonstranda,
haec in noxiis exponendis. Itaque cum honesta-
tis turpitudinisque opinio ad suadendum dissua-
dendumque assumitur, ut sit, maxime spectari
solet eius cum felicitate miseriae humanae con-
iunctio.

65. Ab generis ipsius fine diuersus est *deliberantium finis*, qui ponitur in *felicitate*. Etenim aliud in deliberando spectamus, aliud in suadendo ac dissuadendo. Nam omnes, qui in deliberando versantur, quaerunt, vel, quid sit efficiens eius, quam expetunt, felicitatis, vel, an id, quod agendum sit, ad felicitatem prosit, nec ne. Itaque suadentis est, vel offerre dubitantibus, quod quaerunt, hoc est, ostendere, quibus rebus agendis, comparandisque peruenire ad finem possint, vel, quod iam propositum est ab aliis, tale esse, vt ad

ad felicitatis expetitam partem valere possit: dissuadentis docere, quid obsit isti consilio, quid miseris reddat. Quare, cum res quaeque, quoad vel prodest ad felicitatem, vel ei obest, vel utilis vel noxia dicatur, clarum est, deliberantium finem esse felicitatem, suadentium utilitatem.

66. Subiiciuntur igitur huic generi, velut materia, res omnes, quae habent hanc vim, ut in eas cadere possit utilitatis noxaeue opinio, sintque in potestate humana. Eae quae sint, ut planius intelligatur, et felicitatis et utilitatis natura, accommodata ad oratoriam rationem, explicanda videtur: qua cognita, loci utilitatis qui sint, apparebit.

67. Est autem *felicitas* duplex: altera priuata, altera publica. *Priuata* est tranquillitas et suauitas vitae ex iusta bonorum copia: *publica* est in securitate et affluentia rerum ad ciuitatis vel necessitatem, vel dignitatem valentium.

68. *Priuatae felicitatis* duae partes sunt, altera *interna*, altera *externa*. *Interna* est in bonis animi, in sapientia et virtute, atque vtriusque partibus: *externa*, in bonis, primum corporis, vita, recta valetudine, robore, pulcritudine, deinde fortunae, in nobilitate generis, fama, honore, diuitiis, amicitiiis, beneuolentia bonorum, liberis bonis et beatis: quae qualia sint, partim satis notum est omnibus, partim in philosophiae moralis initiis traditur.

69. *Publicae felicitatis partes* sunt vel *communes* omni generi ciuitatis, vel *propriae* singulis ge-

neribus, veluti monarchiae, aristocratiae, et democratiae. *Communes* sunt, pax cum dignitate, opes, cum pecuniariae, tum militares, ad ciuitatem vel bello defendendam, vel pace ornandam, leges et disciplina, mercatura. *Propriae* sunt, monarchiae quidem, summae potestatis et conseruatio, et legitima dignitatisque plena administratio, aristocratiae, morum disciplina, et legum conseruatio, democratiae denique libertas: de quibus omnibus accurate tractatur in politicis.

70. Ad haec igitur vel comparanda, vel conseruanda atque augenda, quaecunque aliquam vim habent, ea hoc loco *utilia* esse dicimus: quae vel comparisonem, vel conseruationem impediunt, ea vero *noxia*. Veluti, beneuolentia bonorum et potentium in parte felicitatis ponitur; quicquid autem est eiusmodi, vt, alliciat eorum animos ad beneuolentiam et ad vsus nostros, id haecenus utile est. In quo fit, vt quod in parte felicitatis et bonorum est, fiat etiam utile: velut in hoc, quod posuimus. Nam in sapientiam et virtutem, cum per se in felicitatis parte ponantur, utilitatis ratio cadit, quoad iis hominum praestantium beneuolentia et studia ad amplificationem nostri excitantur. Alioqui non ignoramus, etiam ipsa bona illa, quibus felicitas censetur, utilia et esse, et vocari, ipsa mala, noxia. Sed in deliberando non quaeritur, an illa expetenda sint, haec fugienda: finis enim et singulorum, et ciuitatum non cadit in deliberationem, sed de expetendi fugiendique via et modo quaestio omnis esse solet.

71. Loci igitur vtilitatis vniuerſi qui ſint, ex his fere patet: neque in eo multum difficultatis obiicitur. Sed, quomodo ex his locis argumenta in ſingulis cauſis ducantur, id quidem haud paullo difficilius eſt, accommodate ad perſonarum, temporum, locorumque rationem reperire, quam vulgus exiſtimat. Nam vniuerſa philoſophorum de ſingulis decreta ſcire, id quidem philoſophi diſputationi ſuffecerit, non prudenter ſuadere aut diſſuadere inſtituentis oratione populari, in qua plus vſus rerum et experientia valebit. Vnus ille locus, de rebus ad beneuolentiam comparandam vtilibus, ad perſonam principis Romani accommodate tractatus, etiam in ſubtili diſputatione, totum prope librum ſecundum Ciceronis de Officiis explet.

72. Vniuerſa quidem ratio ex iſtis locis ducendi tractandique argumenta haec eſt, vt, quarum rerum ſuſcipiendarum auctores nos profiteamur, eas *ἀγαμεν πρὸς τὸ χεῖριμον*, ſic, vt primum oſtendamus, eas eſſe cum parte felicitatis publicae priuataeque, ad quam deliberatio refertur, id quod obſcurum eſſe non poteſt, coniunctas, ſic, vt eam vel gignant, vel adiuuent, vel conſeruent, vel augeant: deinde augeamus ſingulas partes e locis magnitudinis huic generi conuenientibus, hoc eſt, e locis effectorum, temporum atque locorum. Diſſuadendi contraria eſt ratio.

73. Proſecerit etiam ad ſuadendum vel diſſuadendum, bona vel mala ipſa, quorum vel comparandorum, vel vitandorum conſilia damus, augere e locis magnitudinis. Nam magnitudo ſpei,

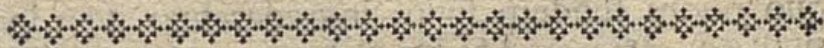
ac metus incendit natura sua expetendi fugiendiue studium. Hac arte vsus est v. c. Cicero in Manliana, declarato genere et magnitudine belli atque mali, vt hoc cupidius consilium deligendi imperatoris Pompeii acciperetur.

74. Interdum etiam vtendum est comparatione. Nam non semper de vtili simpliciter dubitatur, sed etiam de magis vtili. Itaque etiam in promptu esse debet bonorum et malorum comparatio. Comparantur autem sic, vt bona animi praeferantur corporeis, vt malis valere, quam diues esse, diues potius esse, quam robore magno corporis: in bonis animi, virtus doctrinae, in corporeis, bona valetudo voluptati, vires celeritati, in externis, gloria diuitiis, item amici et boni liberi praestent. Publica bona porro potiora priuatis habentur, in publicis autem securitas interna et externa copiis et affluentiae rerum. Comparantur etiam vtilia eiusdem generis: nam aliud alio plus prodest vel ad virtutem, vel ad opes etc. Sed haec comparatio pendet e locis magnitudinis.

75. Atque est in hoc genere etiam locus quidam augendi proprius, quem locum ἀσφαλείας (certitudinis) vocemus licet; cum docemus, id, quod demonstramus, hoc tempore atque hac in causa haud dubie euenturum, ac non posse non euenire. Nam in hoc genere plurimum in vtramque partem, ad vel incitandos vel remittendos animos valet, cum animus vel leuiter vel fortiter illa ἀσφαλείας opinione est affectus.

76. Suadendi dissuadendique exempla ad imitandum idonea extant, in causis publicis, haud
pau-

pauca, Orationes Thucydidis, aliorumque historicorum permultae, Isocratis Panegyricus et Epistola ad Philippum, Ciceronis denique Maniliana, Rulliana, de Prouinciis Conf. et Philippicae non nullae: cauſarum priuatarum iuſtas orationes non habemus, ſed episto-
las tamen plures Ciceronis, quae earum locum obtinere poſſint. Nam ratio vniuerſe virtutem ſuadendi, philoſophorum potius fuit, quam oratorum: quanquam, vt nunc eſt, etiam in hoc genere oratores verſantur. Neque eius generis ratio obſcura erit, ſuperiori illa perſpecta. Eſtque multa facilior vniuerſalium, quam ſingularium apta tractatio.

CAP. VII.

De Locis Generis Iudicialis.

77.

Iudiciali generi propria eſt accuſatio et deſenſio. *Accuſatio* verſatur in iniuriae demonſtratione; in qua diſſoluenda ac diluenda laborat *deſenſio*. Vtriuſque autem finis eſt ius et aequum. Nam et qui iniuriam factam contendit, et qui factam negat, ius ſuum obtinere vult.

78. Sed quaecunque in accuſando ac deſendendo ineſſe poſſunt, ad haec, vt nobis videtur, capita referri poſſunt: vt quaeratur primo, factumne ſit aliquid, nec ne, deinde quid ſit, et tandem quale ſit id, quod factum eſſe conſtet, iure factum, et innoxie, an iniuria. Plerumque ſingula

gula et ad accusationem et ad defensionem sufficiunt: veluti in caussa Rosciana solum hoc quaerebatur, an interfecerit patrem Roscius: in Miloniana, iurene Clodium interfecerit, an iniuria: interdum de duobus dubitari ac disputari in eadem caussa potest: quamquam id rarius accidit.

79. Ac fecisse quidem aliquem quid, quomodo demonstratur, dictum in loco de possibili. Cum autem de facto satis constat, *quid sit*, sequitur, ut videamus. In quo quaeritur de *nomine facti*, siue, ad quod genus debeat referri. Quale est, cum quaeritur apud Ciceronem pro Caecina, an vis appellanda sit, cum prohibitus sit Caecina terrore, quo minus fundum suum ingrederetur: item in Philippica II. an caedes Caesaris parricidii nomine appellanda: pro Murena denique, an ambitus cadat in ea, quae Murena fecisset. In hac quaestione primum definitio nominis proponenda, eaque ratione, usu, exemplis confirmanda, deinde ad factum quaestionis transferenda et accommodanda. Eodemque fere modo aduersarii definitio refelletur.

80. Sed maxime quaeri solet, *quale factum*, h. e. *iustumne sit, an iniustum*: hoc accusatoris est, illud defensoris. Quae pars, ut recte tractari possit, videndum est, unde argumenta in utramque partem ducantur, et *quomodo*.

81. *Iustum* igitur est, quicquid est consentaneum legibus, quibus felicitati cum priuatae singulorum, tum publicae vniuersorum cautum est: quae contra fiunt, *iniusta*. *Leges* porro sunt vel
natu-

naturales, et diuinae, vel humanae, et ciuiles: scriptae item aliae, aliae non scriptae: eaeque vel ad vniuersos pertinent, vel ad vnum, aut certum genus. *Felicitatis* autem cum priuatae, tum publicae, quae sint partes, superiori capite demonstratum est. Vnde fit, vt *iniuriam fecisse* dicatur, quicumque sciens volensque legem talem violauerit, aut aliquam felicitatis alienae, siue priuatae illius, siue publicae, partem, vel agendo, vel non agendo laeserit: *affectus* autem *iniuria*, cuius felicitas alterius culpa diminuta est.

82. Atque hinc facile patet, qui sint loci, vnde et accusandi et defendendi argumenta ducantur, vbi de facto liquet, nempe, leges et partes felicitatis humanae, publicae priuataeque, quibus violandis diminuendisque iniuria fieri putatur. Sed ex his locis quomodo argumenta in vtramque partem sumantur, videndum est.

83. Ab *lege* igitur argumenta in vtramque partem ducuntur, primum *interpretatione*, cum de sensu legis quaeritur, vt appareat, subsitne factum legi, nec ne: quae petitur e consuetudine loquendi, legis ratione, et consilio legislatoris, denique iudicio prudentum, cum docetur, semper legem sic intellectam esse, vt volumus. In quo solet interdum sententia aduersus scriptum defendi et contra: scriptum, cum leges omnes frustra datas, irritasque fore dicas, si non sit standum verbis legis; sententia, cum dicas, salutem, et vtilitatem publicam, aequitatem, legibus, et auctoribus earum propositam fuisse, quam conuel-

li,

li, si verbis standum sit; aequitatem omnem, si summum ius sequendum.

84. Alter modus est in *analogia* et *comparatione*, veteres *ratiocinationem* vocant, cum de re proposita nulla lex nominatim sanxit, sed ea ad legem aliquam propter similitudinem rerum refertur: unde scilicet fit probabile, legislatorem, si ei huius rei in mentem venisset, eam haud dubie adscripturum fuisse. Quod genus ita tractandum est, ut vel, consilio legislatoris explicato, ostendamus, ei consilio rem propositam subesse, vel simpliciter, aut a pari, aut a maiori minore, aut etiam a contrario, argumentemur.

85. Tertius est in *pugnantium compositione*. Etenim interdictum lex cum alia pugnare videtur, ut dubium sit, utram sequi debeamus in iudicando. In quo maxime spectari debet, utra lex maior altera et grauior, h. e. utra magis necessaria ad salutem publicam priuatamue, utra ad publicam potius omnium quam priuatam singulorum utilitatem pertineat, utra a maiori auctore sit. Veluti, lex est, ne quis quem interficiat: alia, eaque naturalis, ut se vitamque suam aduersus vim quisque tueatur. Posterior magis necessaria est priori: itaque, si quis vim facientem interfecisse demonstratur, illius legis vis eluditur. Legibus diuinis et naturalibus cedunt humanae etc. In iure etiam temporis ratio habetur, ut lex posterior plus valeat priori.

86. A *partibus* autem *felicitatis publicae priuataeque* argumenta accusandi ducuntur non alio modo, quam in genere deliberatio, cum noxis
rerum

rerum demonstrandis augendisque dissuademus aliquid: in defendendo contraria ratio est. Magnitudo iniuriae demonstratur etiam iisdem argumentis, quibus factum vituperamus quodque.

87. Est autem etiam quidam defendendi modus, cum et factum et iniquitas eius conceditur, quia negari diluique nullo modo potest. In quo argumenta ducuntur vel a culpa in alios translatione, quae ratio maxime in promptu est natura: veluti Cicero in ipso Clodio culpam esse demonstrat, quare a Milone interfectus fuerit: quod saltem ad minuendam facinoris atrocitatem valere debere putatur: vel ab excusatione, cum se quis necessitate aliqua coactum, aut fortuna oppressum, aut errore deceptum fecisse docet, quae contra esse, accusator ostendet: denique a deprecatione, quae veniam facti petit a clementia et misericordia, quam docebit esse per se gloriosam, et maxime dignam tum animo eius, a quo petitur, tum ceteris meritis, virtute, spe denique eius, cui petitur: quae contra accusator cum ius et leges urget, tum indignum veniam reum ostendet, eleuandis iis, quae pro dignitate eius dicta sunt, et contrariis connumerandis.

87. Sunt etiam in hoc genere causarum argumenta, quae *ἀρετὰ* Rhetoribus vocantur, non illa quidem omnis artis in tractando expertia, sed non e natura causae reperta, verum extrinsecus adscita: veluti testimonium, siue sponte editum, siue per tormenta expressum, ius iurandum, pacta et conuenta. Ac de legibus satis dictum est. Reliquorum tractatio hac lege continetur, vt, cum
pro

pro caussa sint, eorum fidem, grauitatem defendamus, eleuemus, cum contra sunt. Sed de his subtiliter praecipere, non est instituti nostri. Legant, quibus tanti est cognoscere, Arist. Rhet. I. 44. ed. Sturm.

CAP. VIII.

De Affectibus.

88.

Affectus omnis est vehementior sensus alicuius vel voluptatis vel doloris: eiusque partes sunt quatuor, duae e voluptate, amor et laetitia, duae item e dolore, odium et tristitia. Singularum porro aliae sunt partes, quae enumerantur in philosophiae elementis. Sed istis omnibus hic non utimur.

89. Etenim Rhetores alia fere caussa de affectibus agunt, quam Philosophi, atque etiam alio modo. Philosophi quidem primum, ut natura animi intelligatur, deinde, quoad vim habent, vel ad virtutem, vel ad vitium: Rhetor autem tantum, quoad valent ad mutandos hominum animos, et in iudicando flectunt, et quoad iis utimur ad persuadendum, qui est oratoris finis, ad quem adeo haec praecipio tota est dirigenda. Itaque nec de omnibus affectuum partibus agit, sed tantum de his, quae persuasionem adiuuare possunt. Philosophi porro maxime considerant causas affectuum, et quidem vniuersae: Rhetores autem

autem in iis, quibus vtuntur, tria fere confiderant, *causam*, qui affectu quoque commoueantur, denique *in quos* commoueantur, atque ex his argumenta ducunt. Sed haec pleraque non e Philosophorum libris, sed ex vsu vitae humanae repetuntur, constantque maxime obseruationibus, quas optime fecere Rhetores, imprimisque Aristoteles, cum nobis collectas reliquere. Neque enim est cuiusuis diligentiae, talia obseruare, et prope, quae maxime posita sunt in vsu vitae humanae, ea plerisque omnium minime in tempore occurrunt. Itaque Aristoteles, etsi in Ethicis late de affectibus egerat, tamen non minus late in Rhetoricis L. II. toto illo aureo, iudice Vossio, sed alio modo tradidit: quod quisque comparando facile intelliget. cf. Cicero Or. I. § 1.

89. *Tredecim* sunt fere affectus, quibus orator vtitur: tot enim maxime valent ad persuadendum in vtramque partem: *Amor, lenitas, misericordia, gratia, pudor, inuerecundia, spes s. confidentia, ira, odium, indignatio, inuidia, aemulatio, metus*: de quibus singulis separatim, et ad dicendi facultatem accommodate exponere atque praecipere, non est breuitatis nostrae: et indicaui-
mus fontem, vnde peti vel a studiosis, vel a magistris possint: addi poterit, qui ex Aristotele hausit, Vossius in Comm. Rhetoricis, capitibus tredecim prioribus libri secundi, vt alios mittamus. Nobis suffecerit, primum, rem omnem vniuerse explicare, vt modus et via appareat, deinde vnum et item alterum exemplum subiicere, ad cuius ra-

Ernesti Initia.

D

tio-

tionem cetera intelligi possint. Hoc autem necessarium nobis videtur. Neque enim possumus probare eos, qui totum hoc caput putant e philosophia, quantum quantum sit, petendum: quod non ita esse ex iis, quae antedicta sunt, intelligi arbitror.

90. Et *causarum* quidem cognitione non admodum differt a Philosopho Rhetor, adeoque ab illo, si ita placet, petit: quamquam sunt in promptu, et posita in sensu communi: quippe nemo nescit, amorem a beneficio, pulcritudine, iram ab contemptu, contumelia, et quavis iniuria, metum a periculi opinione nasci, et de ceteris similiter.

91. Cum autem quaeritur, *qui* et quomodo adfecti soleant commoueri, id, intelligendum est ad aetatem, genus, fortunam, tempus, et similia referri, ad quae philosophia se non magnopere demittit. Etenim ut eundem ictum ferri aliud alio celerius et altius recipit corpus: sic alius alio mollior, aut durior est animus ad recipiendum talem motum, vel repellendum. Veluti, cum quaeritur, qui irasci soleant, id tribuitur non tantum uniuerse, iniuria affectis: non enim multum differt a priori: sed nobilibus, aegrotis, pauperibus, militibus, fortibus et magnanimis, ingeniosioribus, amantibus, bonis viris, inprimis benemeritis, etc. et contra lenitas esse dicitur otiosae ac tranquillae vitae deditorum, laetitia aliqua e ludo, conuiuio, quaestu, vel quocunque felici et optato euentu fruientium etc. Quae omnia sunt observationis, e vitae usu ductae.

92. Ac

92. Ac prope similiter intelligendum est tertium, de iis, *in quos* commoueantur, ut ad hominum vel conditionem, vel aetatem, vel genus, vel animum, vel mores pertineat. Veluti, amari dicuntur, praeter benefactores et amicos, quicumque virtutibus quasi placidioribus et popularibus praediti sunt, liberales in quoscunque, iussi, comes, affabiles, communes, placabiles, lenes, faceti, integri, morum, studiorum, institutorum nostrorum, actionum denique, imitatores, et laudatores, obsequiosi etc. Haec igitur et similia diligenter sunt cognoscenda, et in vita quotidiana ac lectione animaduertenda, ut sint in promptu.

93. Neque existimandum est, paruum momentum facere *personas* in affectibus vel incitandis, vel retardandis. Misericordia est, ut hoc utar, ab omni sensu miseriae alienae, imprimis magnae, sed magis multo, si sit in innoxiiis, amicis etc. Et hi quoque magis mouent, si sint tenera admodum, vel prouecta aetate, orbi parentibus. Itaque videmus, summos oratores hic magis personis uti, quam rebus. Sic Cicero Verr. I, § 8. misericordiam maxime mouet hoc, quod iniuria facta sit Iuliae puellae, pupillae, ingenuae etc.

94. Ne quem autem offendat illud, quod in affectibus oratoriis partes quaedam ponuntur, quae sedationem potius animi et vacuitatem a grauiori motu habent, quam commotionem, veluti *lenitas*, *inuerecundia*: habet ea res causam hanc, quod sunt contraria commotionibus, ut lenitas irae, inuerecundia pudori, et placanda ira indu-

citur lenitas, pulso pudore inuerecundia redit, in quo oratori elaborandum. Neque enim tantum excitare atque incendere affectus, est opus oratorium, ut adiuuent persuasionem, sed etiam reprimere atque restringere, ne impedian.

95. Atque ut contraria sunt ista, ita etiam contrariis modis efficiuntur. Nam excitantur atque inflammantur augendis iis, per quae in singulis, in quosque, oriuntur: reprimuntur et franguntur minuendis.

96. Vnde igitur argumenta petantur in commouendis ac reprimendis affectibus, patet. Sunt autem hi loci maxime coniuncti cum locis, e quibus in quoque genere causarum argumenta petuntur, et quidem in primis, quoad ducuntur a causis. Veluti, cum misericordia moueri debet, vel sedari, e loco causae h. e. iniuriae, vel ab improbitate hominum, vel ab acerbitate fortunae oblatae, patet, illius generis iniuriae argumenta arcessenda esse, e locis generis iudicialis, quod iniurias factas e certis locis demonstrat, et quidem iis maxime, qui insunt in partibus felicitatis humanae: huius autem e locis generis deliberatiui. cf. Cicero Or. II, 51.

97. Verum non omnia insunt hic in argumentis apte ad affectum quemque mouendum et exco- gitatis et tractatis, sed multum, ac prope dicam, plus valet motus animi in dicente. Atque etiam in optime inuentis et amplificatis argumentis frigebunt auditores, nisi cum sensu proferantur, h. e. ita, ut e sono vocis, colore oris, obtutu oculorum, corporisque gestu, appareat, moueri dicentem ipsum.

ipsum. Itaque Rhetores praecipiunt, efficiendum esse ante omnia dicenti, ut afficiatur ipse, antequam auditores afficere velit, neque solum, ut valeat oratio, habeatque fidem, sed etiam ut possit satis diserte, quae sint mouendorum auditorum, eloqui v. Cic. Or. II. 45. Quintil. VI. 2.

98. Atque etiam, qui non commoti ipsi sunt, cum dicunt scribuntque, argutias fere consectantur, quae sunt a motibus animi vehementioribus alienae, et alieno loco commouere conantur auditores, et simulationem produnt, quo nihil magis frangit efficaciam dictorum.

99. Atque huius rei efficiendae, hoc est, assumendi affectus cuiusque, quem vel argumentando, vel agendo velinus mouere, etiam modum et rationem tradunt: voluntque, rebus ad mouendum valentibus assidue et attente cogitandis, assumi affectus posse. Quod ut aliquid prodesse non negemus, certe in non nullis naturis: tamen plus ac prope omnia valere naturam ipsam arbitramur. Itaque, qui habebunt natura celeres motus, et quandam teneritudinem et quasi mollitudinem animi, ut facile ipsi moueantur, hi erunt in hoc genere felicissimi. Satis quidem constat, esse quorundam hominum naturam hanc, ut facillime et celerrime, aliusque in alio genere magis, dolore, misericordia, ira, ceteris commoveatur, cum alii multo sint duriores; ut materia alia facilius alia ignem, quaedam ab vnius scintillae contactu, concipit atque rapit.

100. Non minus tamen valere dixerim animum honestum, probum, magnum, et utilita-

tis publicae amantem. Etenim usus docet, hos, quae dicant, vel propterea, quod ex animo dicant, non sine commotione animi proferre, et facile vehementerque moueri, praesertim in iis rebus, in quibus honestas, ius, aequitas, fides et officium agatur (cf. Cic. Or. II. 46.) Hinc natum putem dolorem, quo se Cicero (Or. 37.) plus in hoc genere effecisse dicit, quam ingenio. Adeo verum est, quod est apud Quintilianum: *pectus est, quod disertus facit.*

101. Quod si affectus concitandus erit, qui maxime moueatur verosimillima repraesentatione factorum, dictorumque: valebit multum, primum observatio diligens hominum, aliquo motu animi concitatorum, unde, quid, et quomodo loquantur, agant, capiamus: deinde vis viuide concipiendi imagines rerum, hominumque iratorum, querentium, laetitia gessientium etc. per quam absentia velut coram intueamur. Nam ubi haec erunt, non difficile erit tales affectus imitari. Sed tamen et haec imitatio, in dicente quidem (nam in scribente suffecerit) frigidiuscula erit, nisi natura sit talis, qualem descripsimus. Atque etiam certus quidam vocis sonus requiritur in tali oratione: qui nisi erit a natura, frustra cetera contigerint. Atque haec quidem hoc loco de affectibus commouendis dicta sunt. Quae praeterea huic rei seruiunt, amplificatio, figuraeque *παρρησια*, de iis suo loco dicetur.

102. Sed habet etiam hic locus in vtendo varias cautiones: primam, vt loco mouere affectus

ten-

tentes, consideresque, vtrum res, de qua agitur, postulet, capiatque motus animorum, nec ne. Nam in re cognitionis, in tenui argumento et subtili, non modo frustra laboret, sed etiam irrideatur, qui affectibus vti tentet. Altera est, vt neque subito assilias, sed pedetentim, et praeparatis demum argumentando animis, impetum facias: non enim statim, et vno impetu, facile exardescunt animi: neque celeriter ab affectu, oratione, gestu, vocisque sono resiliat: simulationis enim suspitionem iniicias, quae corrumpit bene dictorum vim. Nam omnis motus natura paulatim minuitur, et, vt calor non subito in frigus conuertitur, sic magnum motum non repente quies consequitur.

103. Neque tamen nimis vrgendi sunt animi, aut diutius immorandum iisdem affectibus. Sunt enim natura inconstantes et mobiles; et vt quisque motus animi vehementior, ita minus diuturnus. Ciceronis dictum est, *nihil citius inarescit, quam lacrimae* v. Quintil. VI. 1.

CAP. IX.

De Moribus.

104.

Cum affectibus adeo coniuncti sunt *mores* Rhetorum, vt a non nullis pro parte eorum ponantur: cum dicant, *τὰ πάθη* esse incitatiores, *τὰ ἥθη* leniores et tranquilliores affectus animorum.

D 4

Sed

Sed consuetudo tamen fecit, ut affectus proprie de prioribus dicerentur. Illud quidem certum est, utrumque genus eundem finem, sed non eadem contentione petere. Nam mores leniter et sensim, affectus incitatis et magnis passibus progrediuntur: mores eliciunt persuasionem, affectus exprimunt. In hoc autem differunt, quod illi in omni genere orationis, hi in non nullis tantum locum habent. Sunt autem mores triplices, ut supra dictum est, oratoris, auditorum, denique eorum, qui oratione tractantur.

105. *Oratoris mores* sunt in primis, prudentia, probitas, modestia, benevolentia. Nam hi maxime in omni genere causarum adiuuant persuasionem. Etenim magnum momentum facit ad fidem, primum, si quis intelligere ac videre multum putatur, ut possit docere alios, quod est prudentiae: deinde si nulla est in eo fraudis iniuriaeque suspicio, sed magna amoris in rempublicam opinio, quod est probitatis: si denique verum docere, recta et utilia suadere velle ac prodesse publice priuatimque videtur, quod benevolentiae tribuitur.

106. Atque ut maxime optabile est, dicentem aut hanc opinionem secum ad dicendum adferre: facilius enim aditus ad aures animosque dabitur: aut saltem integros ab contraria de se opinione animos audientium offendere: sic magna cura est, videre, ut oratione ipsa hanc opinionem imprimas, et, quantum possis, virtutis signis proferendis, augeas. Sed nihil, ut opinor plus valet, quam

quam modestia, pudor, lenitas, et comitas, quae in iudicando de rebus omnibus, in refellendo, etiam in hortando, monendo, suadendo, e verbis, voce, vultu denique ipso appareant. Omnes enim probamus eos, prudentesque et bonos viros putamus, in quibus pudorem et modestiam animaduertimus, capimurque mirifice comitate et lenitate, siue, quod ab his nos amari putamus, qui iis erga nos vtuntur, siue, quod natura ipsa nos ita finxit, vt ipsum illud mite, et placidum, et blandum, aures animosque delectet.

107. Incidunt tamen tempora, vbi prope necessario dicenda sunt, quibus modestia, pudor, lenitas, laedi videatur, veluti, cum de nobismet ipsis dicimus, vel laudandi, vel defendendi causa, aut obiurgamus alios, etc. Quo in loco proderit excusatione sibi cauere: necessitate aliqua, quae singulis in causis breuiter indicabitur, exprimi, non vanitati aut iracundiae dari: parcius facturos, aut fecisse, quam res postularet: oppressos nos esse motu animi iusto, etc. Cuius rationis non vnum apud Demosthenem Ciceronemque exemplum habemus.

108. *Auditorum mores paullo latius patent.* Etenim opiniones eorum, sensus, affectionesque animorum omnes, hoc nomine complectimur. Distribuanturque, ex Aristotelea ratione, secundum aetates hominum, fortunam, habitus et affectus. Etenim alii mores sunt iuuenum, alii senum: alii diuitum, alii pauperum: alii proborum, alii improborum: alii iratorum, alii lenium etc.

D 5

Ad.

Addere etiam licet discrimen sexus, nationis. De iisque late egit Aristoteles secundo libro, collectis ex usu vitae humanae summa diligentia omnibus, quae cuique generi propria esse solent. Totum enim hoc, quantumcunque est, non philosophantium subtilitati, sed obseruantium diligentiae debetur. cf. Cic. Or. I. 5. Idem mores sunt personarum, quae dicendo tractantur, neque modo ab oratore, sed etiam poëta.

109. Et auditorum quidem mores nosse, et ad persuasionem conferre, conuenit, non modo hactenus, ne iis temere aduersando offendantur animi, auertanturque a persuasionem; sed etiam, ut ad eos orationem componendo, beneuoli, fautoresque causae nostrae fiant: quod plurimum adiuuat persuasionem. Natura enim, veluti contagione quadam, fauimus iis, et diligimus, qui nobiscum sunt opinionum, sensuum, morumque similitudine copulati.

110. Quod si tamen necessitas aliqua postulat, ut contra opiniones, sensus, voluntatemque audientium dicatur, utendum erit quodam quasi lenimento, et praemunitio, efficiendumque artificio aliquo, ut aut eripiamus iis opiniones, aut volentibus, aut saltem non repugnantibus, excusatione aliqua, exceptione, aut alio quo modo, offensionem occurramus. In quo genere admirabilis fuit Cicero. Graecorum testium fidem fracturus, lenitatemque demonstraturus, cum sciret, quantum tribueretur Graecorum ingeniis, laudibus summis extollit Graecorum genus vniuersum, ac dein-

deinde demum subiicit exceptionem fidei Or. pro Flacco. Catonem reprehensurus, oratione pro Murena, summa apud omnes auctoritate virum, quam caute et molliter incedit, ipsum laudibus extollens, eiusque naturam, et accusans Stoicae philosophiae asperitatem, quae et ipsi aliquid duri alleuisset. Hac arte plebi Romanae legem agrariam, hoc est, ut Plinius interpretatur, sua alimenta, Caesarique Ligarium eripuit, legem autem Rosciam eidem plebi Romanae, ut probabilem et popularem, obtrusit. Etiam Dolabellam eo in genere praeclarum artificem fuisse, patet ex Ciceronis epistola ad Diu. IX. 14. Adde Germanici artificium apud Tacitum, Annal. I. 34.

III. Duo sunt genera personarum, quae dicendo scribendoque tractantur: primum earum, in quibus laudandis vel vituperandis, accusandis vel defendendis, versamur, quarum mores exprimuntur persuadendi causa. In his igitur videndum erit, primum, qui mores maxime videantur, loco quoque, ad persuadendi consilium accommodati, iisque erit utendum: deinde, ut in eo verisimilitudinem sequamur. Frustra enim mores tribueris, qui non consentiant cuiusque vitae anteaetae, notissimisque institutis et factis.

II 2. Quod consequemur, etiam ubi contra res erit, si vitia in vicinas virtutes, virtutes in vicina vitia commutabimus, quorum etiam cognata sunt, ut Horatius ait, vocabula. Nam plerumque non admodum magno, aut omnibus valde perspicuo, discrimine et intervallo diremtae sunt a vitiis virtutes: unde fit, ut saepe errore hominum, vitia virtutum

tutum laudem ferant, virtutes in vitiorum reprehensionem incurrant. Hac lege ex auaro v. c. fiet parcus, et frugi, e feroci fortis et acer, e profuso liberalis, e superbo magnanimus, et contra. Ceterum viri boni erit, hoc magis in meliorem, quam deteriore partem facere.

113. Alterum genus est, idque latius patens, earum personarum, quarum mores oratione imitatur, et quasi pingimus, ita, ut ex iis ducatur, siue iis accommodetur, quicquid vel dixisse, vel egisse dicantur. Hoc genus habet magnam vim, primum in hanc partem, ut credibile sit, quod iis attribuimus, deinde, ut suauior sit oratio. Nam, ut pictura maxime delectat, quae archetypum quam maxime refert, etiam in rebus non pulchris: sic oratio mirificam suauitatem habet, et sensibus et verbis conueniens cuiusque aetatis, fortunae, habitus, affectusque naturae, et moribus. Atque haec maxime est illa, quam *moratam orationem* vocant.

114. Eam facultatem quomodo consequamur, intelligi potest ex iis, quae de exprimendis affectibus praecepimus. Nam quod de vno genere diximus, commune est omnibus. Vniuersae quidem mores cuiusque generis, ut ante tradidimus, diligenter collegit Aristoteles: vitiosorum etiam Theophrastus, sed alio modo. Optimi magistri erunt veteres, quidam etiam recentiores poëtae, et oratores, qui omne genus morum felicissime exprefferunt, et sententiis, et verbis. Sed profuerit tamen et ipsum animaduvertere in vita quotidiana, quid proprium sit generis cuiusque, quae
et

et quomodo loqui, cuiusque aetatis, sexus, nationis, fortunae ac loci, studii, motus, virtutis vitique genus soleat, quid petere, quid fugere.

115. Sed cum ita exprimimus personarum mores, aut genera vniuersa tractamus, velut auarorum, amantium etc. aut aliquam partem morum certi hominis. Est vero etiam, cum certi hominis mores vniuersi exprimuntur; quod fere proprium est historicorum. Idque fit hoc consilio, vt fontes ac causae omnium actionum eius, rerumque in vtramque partem gestarum, appareant. In quo genere excellunt Thucydides, qui Themistoclis, Periclis, Alcibiadis, aliorumque mores accuratissime expressit, exemplaue eius rei reliquit, in quibus imitandis omnes deinceps historici elaborarunt, Xenophon, Polybius, Liuius, Sallustius. Frequentes etiam in hoc sunt, Tacitus et Velleius, argutiores fortasse superioribus, sed simpliciores illi atque veriores. Apud Liuium excellens est locus de Hannibale XXI, 4. vnde expressit Silius, I. 242. f. de Catone Censorio XXX. 40. apud Sallustium de Catilina B. C. 5.

116. In hoc igitur genere qui aliquid volet efficere, debet hoc consecutus esse, vt omnes actiones ad sua genera reuocare, et causas indagare possit, latentes in cuiusque ingenio, corporis animique natura, educatione, institutis, disciplina domestica: quod fieri non potest, nisi cognita accuratissime ingeniorum humanorum natura, et exquisita morum omnium scientia. Neque tamen certa hic omnia: coniecturis etiam vtendum. In verbis deinde adhibenda breuitas, cum exquisito dele-

delectu, et quaedam praeterea concinnitas, sentienda magis intuendis bonis exemplis, quam praeceptis exprimenda.

CAP. X.

De Modo argumenta tractandi per argumentationes.

117.

Quoniam fontes argumentorum aperuimus, et, quomodo ab iis ducantur, ostendimus, restat, ut, quo modo inuenta bene argumenta recte tractentur, videamus; quod maxime necessarium est, cum in eo prope summa eloquentia insit. Id autem fit duobus modis, primum, cum efficitur ratione aliqua, ut veritas argumenti plane appareat, deinde, vi vis eius sentiatur. Quorum illud argumentatione fit, hoc exornando maxime et amplificando. Dicendum igitur est primum de *argumentatione*, deinde de *amplificatione*. De usu argumentorum vniuerso dicetur in loco de Confirmatione.

118. *Argumentatio* est ratio quaedam ad assensum eliciendum apta: siue, id quod dubium est certum faciens ex eo, quod non dubium est. Quo in loco diligenter solent veteres praecipere, quomodo a rebus personisque petendum inueniendumque sit, quo confirmetur id, quod dubium erat, veluti Cicero Inuent. I. 24. et in Topicis. Quintil.

til. V. 10. Sed nobis ea praeceptio subtilior et operosior videtur, quam pro ea aetate, cui scribimus, et, si cui lubet cognoscere, indicauimus fontes: imprimis, cum pleraque sint posita in usu vitae communis, et sententiis, quae paullatim e lectione bonorum scriptorum hauriuntur.

119. Est etiam alia ratio inueniendorum argumentorum tradita a Rhetoribus, e notatione, definitione, genere, specie, proprio, differentia, toto, parte, contrariis, consequentibus siue adiunctis, causis et effectis, quos vulgo locos topicos vocant, non profecto e veterum consuetudine, quae patebat latius, ut e Topicis Ciceronis patet, et omne genus reperiendi argumenti complectebatur: quae iisdem e locis petent, qui volent. Non enim inutilia sunt cognitu; sed nolumus his tironum onerare memoriam, praesertim cum tantum inuenta sint ad exercenda in inueniendo ingenia tardiora. Quod si quis hac exercitatione velit uti, indicauimus, ubi reperiatur. vid. etiam Cic. Or. II. 39. 40.

120. Ac plerumque non tam tam ratio deest, per quam intelligatur id, quod dubium erat, sed argumenti commoda et oratoria tractatio. Quod etiam Cicero iudicat Or. II. 27. extr. *Illa, quae tota ab oratore pariuntur, excogitationem non habent difficilem, explicationem magis illustrem perpolitamque desiderant. Itaque cum haec duo quaerenda nobis sint in causis, primum quid, deinde quomodo dicamus: alterum, quod totum arte fictum videtur, tametsi artem requirit, tamen est prudentiae paene mediocris, quid dicendum sit, videre:*
alte-

alterum est, in quo oratoris vis illa divina virtusque cernitur, ea, quae dicenda sunt, copiose, ornate varieque posse dicere, cf. Or. 35. init. De hoc igitur videndum. Praecipuae autem argumentationes oratoriae sunt ratiocinatio siue epicherema, enthymema, exemplum, inductio.

121. *Ratiocinatio siue epicherema tribus constat partibus, propositione, quae breuiter exponit id, vnde omnis ratiocinationis vis nascatur, eaque fere continet argumentum e locis argumentorum ductum: assumptione, quae id, quod propositio habet valens ad demonstrandum, adiungit conclusionis subiecto: denique ipsa conclusione, siue complexione, quae exponit id, quod ratiocinatione conficitur. e. g. Melius gubernantur, quae consilio geruntur, quam quae sine consilio administrantur; est propositio: Nihil autem melius administratur, quam mundus, est assumptio: Consilio igitur mundus administratur, est conclusio.*

122. Differunt a syllogismis epicheremata, primum ordine partium, qui in illis fixus et idem semper est, in his varius et arbitrarius: deinde materia, quae in syllogismis vera et certa est, in epicherematis etiam credibilia, et quidem saepius, tractantur: denique formis, quae plures sunt in syllogismo, quam epicheremate.

123. *Enthymema est argumentum cum ratione: habetque duas formas, quarum altera est e consequentibus, altera e contrariis, quam non nulli veterum solam enthymema vocarunt. Ex consequentibus est, quod proponit argumentum, eique subiicit statim confirmationem in hunc modum:*

Tro-

*Tropaeis, monumentisque tuis finem est allatura
aetas: nihil enim est opere aut manu factum, quod
aliquando non conficiat aut consumat vetustas. E
contrariis est, cum argumentum confirmatur e
contrario, in hanc formam: Quem cum omnium
gratia noluit, hunc voluit, cum aliquorum quere-
la? quem iure, quem tempore, quem loco, quem
impune non est ausus: hunc iniuria, iniquo loco,
alieno tempore, cum periculo capitis, non dubitavit
occidere? In quo duplex enthymema e contrariis
est. Haec enthymemata, quomodo a Dialecti-
cis differant, per se patet.*

124. *Exemplum est rei gestae accommodata
ad persuadendum commemoratio: esseque poten-
tissimum, et ad intelligentiam popularem aptissi-
mum argumentandi genus, quo Ciceronem, Iso-
cratem, plurimum uti videmus: Falsum est, eum
vivere non debere, qui fatetur se aliquem interfe-
cisse. s. Potest interdum aliquis impune interficere
alium. Nam M. Horatius impune interfevit so-
rorem, Servilius Ahalam, P. Nasicus, L. Opimius,
C. Marius alios, Orestes matrem etc. Nempe
etiam fabulae similitudinesque loco exemplo-
rum adhiberi possunt: quod genus posterius
nonnulli veterum peculiari nomine collationem
vocant: ad exemplum etiam Quintilianus re-
tulit. Tale est, quod nos alicubi diximus: In
cibus iis quibus hoc mortale corpusculum alitur pa-
randis apponendisque munditiei et elegantiae ratio
habetur: et illum ingeniorum animorumque pa-
stum, hunc quasi humanitatis cibum immundum sor-
didumque, et esse patiemur, et sumere sustinebimus?*

Ernesti Initia.

E

125. Ab

125. Ab exemplo, quod peculiari verbo *collatio* dicitur, non differt *inductio* oratoria et Socratica: diuersa illa ab dialectica, quae ex partibus totum, et singulis vniuersum colligit, cui simile est exemplum, quod proprie dicitur, estque inductio dialectica imperfecta. Nam oratoria e similibus concessis, aut sumtis, colligit, quod vult: veluti nos eodem in loco fecimus, cum multis similibus comparandis colligeremus, elegantiam orationis in exponendis disciplinis literarum esse adhibendam. Tale et hoc: *si equus generosissimus putatur, qui acerrimus ac velocissimus, vinum porro quod optimum: homo etiam generosissimus putari debet is, qui virtute maxime excellit*: siue, si interrogatio adhibenda e more Socratis, sic: *Quis equus generosissimus? velocissimus, opinor, quod porro vinum generosissimum putatur? non, quod optimum reperitur? Quidni ergo, qui virtute maxime excellit, idem generosissimus merito dicatur?*

126. Harum autem argumentationum diuersa est in vtendo ratio. Nam *epichierema* maxime seruit demonstrandis vniuersis quaestionibus, aut confirmandis praecipuis causae partibus, in eoque recte tractato, hoc est, copiose exornato, amplificatoque, de quo mox, magna vis oratoris cernitur: item *exemplum*: sed *enthymema*, exemplum, in primis id, quod etiam collatio, aut inductio dicitur, amplificando et exornando. Etiam *epichieremati* hic vsus, sed sine amplificatione.

CAP.

CAP. XI.

De Argumentationum Exornatione et Amplificatione.

127.

Eti argumentationes omnes hanc vim habent natura sua, ut valere possint ad persuadendum: tamen, si nude et breuiter, Dialecticorum more, proferantur, neque satis exserere vim suam, neque capere animos potuerunt, praesertim in dicendo, et quidem ad homines imperitos, aut percipiendis argumentationibus non adsuetos, quod sine usu et exercitatione aliqua consequi nemo potest.

128. Etenim, primum, in omnibus rebus percipiendis, iuxta quaedam mora desideratur, accommodata ad ingenii cuiusque vim: qua sublata, intelligi satis res non potest. Itaque orator debet rebus iis, quas maxime vult valere, immorari aliquandiu, pro auditorum captu, et lente progredi, ut assequi antecedentem cuiusque tarditas possit. cf. Cic. Or. 40.

129. Deinde multo facilius percipiuntur, quae volumus percipere, libenterque audimus. Quod assequetur orator in dicendo, si suauitatis aliquid adspargere argumentationibus possit, quae alliciat dulcedine sua ad audiendum, adiungetque intelligentiam.

130. Denique, quoniam assensus vel maxime aut elicitur, aut exprimitur motu quodam animi, suffragante oratoris causae: intelligitur, argu-

E 2

men-

mentationes non modo intelligentiae afferendas, vel commendandas esse, sed etiam ad animum ad-mouendas, ut eius motu adiutae, eo fortius et al-tius feriant, et victrices euadant.

131. Atque haec omnia efficiuntur exornatio-ne argumentationum, et amplificatione, qua cum apte utitur orator, et ad tria ista, quae diximus, h. e. ad intelligendum, et delectandum, et mouen-dum, accommodata, efficitur id, quod Cicero vo-luit, cum alenda argumenta, et oratoriis lacertis contorquenda, Quintilianus, adiuuanda esse, dixit. Haec igitur quomodo efficiantur, locus est, ut do-ceamus, pro facultate nostra. Est enim haud paul-lo difficilius videre, ut ante diximus, quantum et quomodo, quam quid debeas dicere.

132. *Exornatio* igitur primum, quam ipsam nonnulli *amplificationem* vocant, (etenim magna varietas est, in horum verborum usu, ut apud Graecos, qui et ipsi modo *ἀνεκδοτὰς* *δυναμεις* di-stinguunt, mox eius faciunt genus etc. ut Longi-nus S. XI.) quoad rebus et sententiis in est, maxi-me cadit, uti diximus, in epicheremata et exem-pla, cerniturque in copia quadam, ad perspicuita-tem et suauitatem apta.

133. In *epicheremate* igitur, exornatio maxime fit copiosa approbatione vel propositionis, vel as-sumptionis, vel utriusque: unde factum est, ut veteres quidam, nominatim Cicero, perfectam ratiocina-tionem (s. epicherema) quinquepartitam esse dice-rent, vel saltem quadripartitam: quinquepartitam, cum propositio et assumptio fuisse probarentur: qua-dripartitam, cum vel propositio tantum, vel assum-tio.

134. In

134. In vniuersum quidem exornatio fit in vtraque, rationibus afferendis, quibus veritas eius planius intelligatur (πραγμάτων ἢ κατασκευῶν ἐπιρρώσιν vocat Longinus) sed maxime oratione a rebus singularibus ad vniuersum genus transferenda, siue vt loquuntur artis magistri, ab hypothesis ad *thesin*, et locum communem (τοπηγορίαν, vt idem Longinus appellat,) in hoc maxime copia et ornatus in argumentando cernitur. Cic. Or. 14, 56.

135. *Thesis* et locum communem distinguunt Rhetores quidam, Cicero Or. 36. Aphthonius, alii. In illa dicunt esse quaestionem infinitam et controuersam, vt, *ducendane uxor sit, nec ne?* in qua tota saepe causa, quae quidem temporibus certis ac personis adstricta est, nititur, saepe ipsum est, inprimis hodie, argumentum orationis: in loco communi esse sententiam aliquam de honestate vel turpitudine, vel alia tali re. Nobis, cum aliis, hac distinctione vti non placet. Versantur quidem ambo in re vniuersa, et seiuncta a personis, locis ac temporibus.

136. Huius generis cum alia exempla habemus in Cicerone, tum praeclara in Rosciana et Manliana. In illa epicherema hoc est: *Si etiam in leuibus peccatis causa maleficii requiritur ad credendum, multo magis in maximis: Atqui parricidium, cuius Roscio crimen intenditur, est longe maximum maleficium etc.* Propositionem sine exornatione dimisit, quae quidem sit ex hoc genere: tractauit tamen alio modo, conuertens in argumentationem a minori ad maius, et vim addens interrogando. In assumptione autem degres-

fus est ad locum communem, de magnitudine maleficii in parricidio. Item in Manilianae parte ultima haec est ratiocinatio: *in quo insunt omnes perfecti imperatoris virtutes, is est diligendus maxime. Sunt autem in Pompeio: est ergo diligendus.* In propositione transit ad thesin, de virtutibus optimi imperatoris: assumptionem alio modo exornat. Aliud exemplum est pro Archia de studiis literarum.

137. Tractatur autem thesis et locus communis, rationibus variis commemorandis, comparatione cum contrario, maiori et minori, similibusque, exemplis etiam afferendis, dictis, institutisque sapientum: et in his ipsis adhibendi breuiores exornationum modi, de quibus mox. In hoc igitur genere diligenter veterum more (v. Cic. Or. I. c.) Rhetor exercebit tirones. Ceterum parce hoc genere exornationis utendum erit, ut omnibus, luculentam pulcritudinem habentibus, ne satietatem afferant.

138. Si loco communi vel thesi non utemur, sed breuius desungi volumus, utemur una et idem altera parte theseos tractandae, sed maxime μερισμῶν, h. e. totius in partes, et generis in species distributione, definitione, ut Cicero, cum acta Caesaris sublata ab Antonio Phil. I. diceret, comparatione, et oppositione, exemplis, similibusque.

139. Sed diligenter videndum est, ex quo genere sit altera epicherematis pars, assumptio. Nam si vniuersalis est, communem habet cum propositione exornationem. Sed ubi v. g. ad certam personam pertinet, non agenda res est vniuersalibus, sed

sed factis; veluti Cicero fecit in Maniliana, cum demonstraret, in Pompeio esse omnia, quae esse deberent in perfecto imperatore. Bene Cicero Or. II. 85. *erit explicandum in laude iustitiae, quid cum fide, quid cum aequabilitate, quid cum eiusmodi aliquo officio is, qui laudabitur, fecerit: itemque in ceteris res gestae ad cuiusque virtutis genus et vim, et nomen accommodabuntur.*

140. *Exempli exornatio* cernitur primo, in copia idonea delectorum factorum, consuetudinum, legum, dictorum: deinde in exemplis istis, ceterisque, sententiarum adiunctione iuuandis, et vrgendis: quod fit, ratione reddenda e natura rerum, cur ita fiat, factumque sit, vel e praeceptis morum, cur ita fieri debeat, aut debuerit, vel potuerit. Hoc plerumque negligitur a dicentibus: sed in eo est et ornatus, et vis maxima in arguendo. Atque id etiam ad omnes exornationes pertinet, in quibus factis, dictis, similibusque utimur. Exempli haec sunt: Cic. pr. Quint. 16. docet, non statim ad praetorem currere, et possessionem bonorum Quintii petere debuisse Naeuium: utitur in eo more bonorum virorum in tali re, sed cum exornatione tali, qualem diximus: Viri boni cum palam fraudantur, cum experiundi potestas non est, timide tamen et pedetentim istuc descendunt etc. *Considerant enim, quid et quantum sit, bona alterius proscribere.* Iugulare ciuem ne iure quidem quisquam bonus vult: *mauult enim commemorare, se, cum posset perdere, pepercisse, quam, cum parcere potuerit, perdidisse.* Haec in homines alienissimos, denique inimicissi-

mos viri boni faciunt, et hominum existimationis, et communis humanitatis causa: ut cum ipsi alteri nihil scientes incommodarint, nihil ipsis iure incommodi cadere possit. Milon. 4. Pudicitiam cum eriperet militi tribunus militaris in exercitu C. Marii, propinquus eius imperatoris interfectus est ab eo, cui vim afferebat: *Facere enim adolescens periculose, quam perpeti turpiter voluit.* Eleganter etiam exempla, praesertim ubi plura commemorata sunt, ad vniuersam thesin referuntur, ut fit v. c. pro Arch. 11.

141. Sed in argumentationum tractatione non modo copia adhiberi debet, et ornatus, sed etiam *Varietas*, quae et similitudinis satietati occurrit, et suauitatem affert, cum per se, tum, quia occultat artem, quam ut magis cognoscit, qui audit, ita magis contemnit.

142. Varietas illa duplex est: altera inest in modo explicandorum argumentorum, cum mox proponas, quid afferas, et causis afferendis confirmes, mox inuerso ordine progrediare, mox non proponas, sed ratione sola commemoranda, quid proponendum fuerit, indices: altera in iisdem sententiis argumentisque varie conformandis, ut tanto facilius intelligantur, et altius descendant: quod fit partim, eadem sententia variis argumentationum modis complectenda, partim figuris, de quibus alio loco dicitur.

143. Non est autem difficile, ad intelligendum, quare exornatio, ita, ut descripsimus, facta, non modo ad intelligendum, id quod per se patet, sed etiam ad delectandum valeat plurimum.

Nam

Nam primum; ita natura comparatus est animus humanus, ut copia et varietate rerum capiatur, vix contentus sit, si nihil habeat, nisi quod necessitati sufficiat, nedum ut eo delectetur. Deinde vero, ut praeclare vidit Aristoteles Rhet. II. 11. ed. Sturm. animus humanus delectatur iis, quae vniuersaliter pronunciantur, praesertim si sint consentanea suis opinionibus, et in genere morum.

144. *Amplificatio* est grauior et fortior rei propositae affirmatio: habetque duas partes *αὐξήσις* et *διδωσις*: illa est in *augendo*, haec in *exaggerando*. Augere nihil aliud est, quam perspicuam ac prope sensibilem facere rei cuiusque magnitudinem. Igitur tota illa *αὐξήσις* ducitur e locis magnitudinis, de quibus satis actum est supra, ut nihil hic necesse sit addere. Restat, ut de exaggeratione dicamus.

145. Est autem valde coniuncta cum *αὐξήσις*, quae certe genus quoddam, ac prope dicam praecipuum, est *διδωσις*: quippe ipsa rei magnitudo maxime mouet admirationem, laetitiam, amorem, gratiam, et his contrarios affectus: ceterum sunt etiam genera alia. Inprimisque valent plurimum definitiones condensatae, enthymematum. h. e. consequentium et contrariorum, dissimiliumque, denique exemplorum, similitudinumque frequentatio. Nam cum per se habent vim ad mouendum, tum vero illa ipsa conglobatio et densitas conturbat magnitudinis multitudinisque specie animos v. Cic. Partit. c. 16.

146. Itaque recte praecipunt, qui in omni exaggeratione, praesertim argumentationum, breuitate utendum, nihilque nimis enucleandum censent.

sent. Nam breuia natura sua feriunt fortius: et efficacissima quaeque verborum multitudine, et diligentia enucleandi, velut aqua adfusa vinum, diluuntur et franguntur. Copia ad perspicuitatem et delectationem pertinet, ad mouendum breuitas.

CAP. XII

De Sententiis.

147.

Quoniam ad argumentationes et concludendas, et exornandas vtimur vniuerse pronunciatis et sententiis: de his separatim agendum videtur, vt et fontes et genera, virtutes et vitia, vsus denique sententiarum, cognoscantur planius.

148. Est igitur *sententia* pronunciatum de re infinita, siue vniuerso quodam rerum genere, quod quidem pertineat ad vitam, actionesque humanas, aut saltem sit cum humanis rebus aliquo modo coniunctum: nam in his rebus versari eloquentia solet: veluti ex priori genere, *credula res amor est: quem timent, oderunt: quem oderunt perisse expetunt: ex posteriori: gratiores Diis sunt, qui bonam mentem, quam qui mediatum carmen templis intulerint.*

149. Diuiduntur autem varie, primum sic, vt vel in abstracto, vt philosophi nostri loquuntur, siue infinite dicantur, vel in concreto, hoc est, finite, et ad personas, tempora, loca translate: illud genus
Graeci

Graeci γνώμην vocant, eiusque sunt exempla, quae posuimus, hoc νόημα. Veluti: *Nihil habet, Caesar, nec fortuna tua maius, quam ut possis: nec natura tua melius, quam ut velis seruare plurimos.* Distingui etiam possunt sic, ut aliae dicant, quid sit, aliae, quale sit. Ex priori genere est: *nemo ab omni parte beatus est: ex posteriori: res est solliciti plena timoris amor.*

150. Sunt porro *sententiae* vel *simplices* vel *compositae*: *simplices*, quae propter perspicuitatem et conuenientiam cum opinionibus vulgaribus hominum per se probantur, eamque ob causam simpliciter proferuntur, ut superiores illae: *Compositae*, in quibus est aliqua rationis adiectio: quae *desideratur*, cum aduersantur vulgaribus opinionibus, aut videntur aliquid habere vel obscuritatis, vel dubitationis. *Falsum est, ne quid nimis: nam improbos nimis odisse oportet. In omni certamine qui opulentior est, etiamsi accipit iniuriam, tamen, quia plus potest, facere videtur. Nemo satis liber est: nam aut voluptati seruit, aut pecuniae, aut gloriae. Melius est accipere iniurias, quam inferre: nam qui infert, haud dubie improbus, qui accipit, probus esse, vel videri solet: siue: nam inferentem oderunt, accipientis misereantur.*

151. Sed tamen interdum, nulla tali necessitate postulante, addere licet rationem, propter suauitatem. Etenim sapientiae specie blanditur totum hoc, rationem reddere et cognoscere. Itaque, ut quisque puellus meliori est ingenio, ita crebrius rationes dictorum, factorumque requirit. Sed illud in hoc genere videndum est, ut
ratio

ratio sit apta, noua, inopinata, exquisita, aut alia tali dote commendetur: quod cum fit, valde delectatur auditor, vel propter acumen, vel propter inexpectatum. Talia sunt. *Non decet homines immortales iras exercere, quia mortales ipsi sunt, Plus vigilia semper, nec somno deditus esto: nam diuturna quies vitiis alimenta ministrat.*

152. Huic porro composito generi plurimum virium et suauitatis accedit, e forma et quasi structura. Nam cum sententia cum ratione sit enthymema, tamen a specie enthymematis auocari potest collocatione, cum ita intexitur sententiae ratio, ut ab eius veluti corpore vix distinguatur. Sic pro illo: *non decet homines immortales iras exercere: nam mortales ipsi sunt*, elegantius dices, vel sic: *mortales non decet immortales inimicitias exercere*, vel sic: *Non decet, mortalis cum sis, vel mortalis qui sit, immortales inimicitias exercere.* Simile est illud superius, *in omni certamine, qui opulentior est etc.*

153. Distribuantur etiam a nonnullis sententiae e modo, et quasi forma sua: cum alias dicunt fieri per interrogationem, alias per comparisonem, similitudinem etc. Sed haec distributio necessaria non est, neque absolute fieri potest, quippe nemo facile dicat, quot modis sententiae vel fieri, vel pronuciari possint.

154. Omnium autem maxime probatur et delectat genus illud sententiarum, quod fit *e contrariis*, aut saltem *diuersis*. Illius generis sunt: *Avaro deest tam quod habet, quam quod non habet. Facere adulescens probus periculose quam perpeti turpiter maluit, ex hoc: Mors misera non est, aditus ad mortem miser est.*

155. Ex

155. Ex genere contrariorum illud est, quod enthymema vocant, κατ' ἐξοχήν, ut Aristotelem philosophum, Homerum poetam, Ciceronem oratorem, quia praestantissimum genus. Nam proprie omnis sententia enthymema: sed genus hoc pulcherrimum. Id est e contrariis cum interrogatione. Huius generis haec exempla sunt: *Cur optas, quod habes? Cur, quem damnas, probas, quem probas, accusas? Servare potui, perdere an possim rogas?*

156. Omnino sententiae fortius ferunt interrogatione conformatae. Bona sententia est: *non est servus, qui mortem contemnit*: sed maiorem vim habet sic pronunciata, ut apud Euripidem: τίς δ' ἐστὶ δῖλος, τὸ θανεῖν ἀφροντίς ὢν; item illud Senecae: *non potest mori, qui potest cogi*: fortius feriet in oratione sic: *qui mori potest, quomodo cogi poterit?* item, *usque adeone mori miserum est?*

157. Haec de generibus sententiarum: sequitur *de virtutibus et vitiis*. Ac virtutes quidem fere ex dictis intelliguntur, sed sunt tamen quaedam addenda. Sententiarum igitur virtus prima est *veritas*: nihil enim in dicendo probari potest, quamvis acutum videatur, cui falsa sententia subfit: eique contrarium vitium est, cum falsae sententiae sunt.

158. Altera virtus est *honestas*, eaque est in his, quae nec pietatem in Deum, hominesque, nec ullam partem morum bonorum laedunt. Nam quae contra sunt, et fidem dicenti detrahunt, et vel offendunt, vel corrumpunt audientes.

Acutum

tum est et sublime specie: *Vidrix causa Diis placuit, sed victa Catoni*: sed impium, adeoque nullo modo probandum.

159. Tertia virtus *acumen* est: quod existit partim e materia, partim e forma sententiae. E materia est, cum sensum habet reconditum et exquisitum, interiorumque rerum naturam explicat, aut repugnantiae vel erroris speciem habet: e forma, cum est e diuersis vel contrariis. In eo genere, cuius e materia acumen existit, vitanda est obscuritas et subtilitas nimia, superansque captum popularem, quo nihil est vitiosius. Exemplum utriusque generis supra posita reperientur. Obscuritatis exemplum in illo Pliniano est: *nam quidam etiam morbus est, per sapientiam mori*:

160. Acutis contrariae sunt *vulgares*, omnibus obuias. Quamquam hae non semper sunt in vitio, sed ubi alieno loco, et ad ostentationem inculcantur. Si utiles sint, et aptae loco, recte ponentur, habebuntque delectationem prope parem acutis, ubi commode verbis exprimentur: sed de hoc in loco de elocutione.

161. Laudatur porro in sententiis *novitas*, cuius magna est in omnibus rebus gratia. In hoc genere autem etiam acumen indicat, et habet aliquid inopinati, quo et ipso suauiter mouentur animi. Non probantur contra nimis tritae vsu, quamuis alioqui acutae, quae hoc ipso, quod acutae sunt, cum frequentantur, satietatem asserunt. Itaque his abstinendum, nisi vsurpes loco, aut sint eiusmodi, ut prouerbii vim habere possint. Possunt

sunt autem sententiae tritae eloquendo nouae fieri. Nam omnino non tam res nouae sunt, quam aut concipiendi rem quamque, et verbis exprimendi modus.

162. Quia prouerbiorum mentio iniecta est, etiam haec sententiarum numero sunt, possuntque usurpari commode, sed hac lege, ut sint bene delecta, hoc est, aliquid acuminis habentia, nec nimis usu trita, utque non nimis frequententur. Cicero quidem utitur prouerbiis, sed valde raro, magisque in epistolis, quae imitantur quotidianum sermonem, atque dialogis, quam in orationibus. Itaque non bene magistri discipulis consulunt, qui adfuefaciunt, vulgatissimis prouerbiis, veluti gemmulis, orationis omne genus distinguere.

163. Denique virtus est sententiarum, si sunt *sine fuco, et pigmento puerili*; nam hoc quoque in sententiis Crassi laudat Cicero Orat. II. 45. *Fucus autem et puerile pigmentum* est, si acumen sententiae non ducitur ab vera et interiori rerum natura, neque perspicuum, bonum, verum, rei que aptum sensum habent ipsae, sed sunt in verborum lusu inani, et tenuibus inuentiunculis, ingenii specie blandientibus, quibus excussis nullus commodus sensus relinquitur, sed potius risus consequitur: in quod genus vitii facillime incidunt, qui, neque ab ingenio, neque ab lectione bonorum scriptorum, usuque, instructi, nouas et acutas sententias, praesertim saepe, proferre conantur: quainquam etiam bonis ingeniis accidit, ut Timaeo, quem Longinus dicit ὑπ' ἔρωτος τῶ ξένου νοήσεις αἰεὶ κινεῖν, πολλὰ κινεῖ ἐκπύπτειν εἰς τὸ παιδαριωδέστατον v. Quin-

Quintil. VIII. 5. et Longinus de Subl. S. IV. V. ubi sat exemplorum reperias. Veluti: *Alexander paucioribus annis subegit Asiam, quam panegyricam orationem de bello aduersus Persas gerendo scripsit Isocrates.*

164. Neque vero committendum, ut sententiae alicuius acumine et suauitate capti nimis ei inhaereamus, et repetendo inculcemus. In quo genere aetas illa vetus sententiarum studiosa saepe peccauit. Argumentis grauibz immorandum est, non sententiolis singulis acutis, delectationem magis, quam vim habentibus. Dulcia gustanda sunt, non large comedenda, si suauia esse velimus.

165. Illa quoque cautio est, ne sententiis utantur saepe, qui non sint aut aetate prouectiores, aut usum habere videantur earum rerum, in quibus utantur sententiis. Neque enim decet pueros grauitas sententiarum, praesertim earum, quibus seniorum vita moresque regantur: et immodestum est, sententias dicere, de rebus, quarum usum nullum habemus.

166. Luculentissimus usus est in exemplis, dictis, moribus adiuuandis, de quo supra, item, in rationibus, quibus argumenti capita fulciuntur. Veluti in hoc pro Milone, *Non est credibile Milonem tum voluisse Clodium interficere*, confirmando utitur orator hac ratione, *quod comitiorum dies, et honoris amplissimi contentio subesset.* Huius rationem sic reddit: *Quo quidem tempore --- saepe fastidiunt.* Vides locum elegantissimum factum duplici sententia intexenda cf. §. 141.

167. Omni-

167. Omnium maxime non modo probamus, sed etiam admiramur *sententias sublimes*. Sed de his dicemus eo loco, quo de dicendi genere sublimi agemus.

168. Sed *usus sententiarum* multas et magnas cautiones habet. Inprimis non sunt crebro usurpandae, sed modus adhibendus, quem bona, inter Graecos Latinosque, tempora seruarunt. Inclinata demum eloquentia inuecta est illa sententiarum acutarum frequentatio, quam in Seneca, Tacito, aliisque animaduertimus. Maxime autem hoc tenendum in sententiis valde acutis, quarum cito satietas venit. Aliud tamen dicendi genus crebriores fert alio: de quo suo loco dicetur.

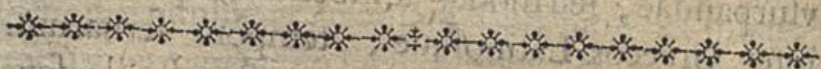
169. Sententiarum bonarum copiam suppetabit Socraticorum philosophorum, Platonis et Xenophontis, Oratorum optimorum, Lyfiae, Isoeratis, Demosthenis, Ciceronis, etiam historicorum Thucydidis, Xenophontis, Liuii, Sallustiique, neque non poetarum, Homeri inprimis, et Euripidis lectio. Sed longe principes sunt Homerus, etiam hoc nomine fons ingeniorum recte appellatus, Thucydides, Plato, atque Xenophon: e quibus, id quod legendo comparandoque cognouimus, ceteri sua prope omnia in hoc genere hausere. Pleni etiam sententiis sunt Tacitus, Plinius vterque, Seneca et alii, sed caute, et non nisi ab iis legendi, qui iam superiorum illorum lectione ingenium ad iudicandum de sententiis acuerunt. Ceterum bona ingenia etiam sua sponte bonas et acutas sententias reperient. Sed in legendis istis, comparandisque maxime

Ernesti Initia.

F

pro-

profuerit, animaduertere, quomodo vna eademque sententia variata sit ingeniis et oratione diuersorum, vt semper noua videatur, nam hac animaduersione et comparatione paulatim ingenium adfuefiet sententiis reperiendis, variandis, et quasi nouandis.

CAP. XIII.

De Argumentationum Refutatione.

170.

Quia orator non modo in veritate demonstranda, sed etiam in falsis refellendis versari debet, est etiam huius rei ratio breuiter aperienda. *Refutatio* igitur fit in vniuersum duobus modis, vel *argumentatione contraria* (*ἀντι-συλλογισμῶ*, seu *ἀντιπαράστασις*) vel *argumentationis propositae reprehensione* ac dissolutione (*ἐνστάσις*.)

171. Argumentatio contraria est, cum contrarium eius, quod refellimus, ex iisdem locis, e quibus illud ductum est, colligimus: omninoque, cum affertur in contrariam partem, quod aut grauius, aut aequae graue sit: quod facillime fit in rebus tantum probabilibus, in quibus semper aliquid etiam pro contrario dici potest. Sed omnium potentissima ratio est prior, quae fit *per inuersionem*. Talis est in Miloniana. Accusator usus erat hoc argumento: *Milo insidiatus est Clodio:*
oderat

oderat enim Clodium. Cicero contra argumentatur: *Non fecit Clodio insidias Milo odio impulsus: etenim odium Clodii fuit ei honorificum, et ad consequendum Consulatum opportunum. Non ducenda est uxor ne in orbitatem incidamus et luctum: immo, ut orbitas vitetur, ducenda est uxor.*

172. *Reprehensionis* autem duo modi sunt: *primus* est cum partis alicuius in argumentatione vitium demonstratur, ut, quod in ea inest, male sumtum appareat: *alter*, cum conceditur sumtum, sed ex eo male aliquid conclusum ostenditur.

173. Nam vel quantitas propositionis reprehenditur, ut vocant Dialectici, cum de vniuerso aliquid pronunciatur, vel absolute & sine adiunctione: vel modus pronunciandi, cum aliquid vel necessarium, vel credibile, dicitur: haec enim genera ab oratore plurimum tractantur.

174. *Quantitatis* vitium in epicheremate et enthymemate intelligitur e Dialecticorum nostrorum praeceptis, si partem aliquam generis non cadere ostendas, quod de toto genere praedicatur, similiterque in iis, quae absolute praedicantur, si doceas, quod pronunciatur, non intelligi e subiecti notione. Sed haec plerumque sunt subtiliora in intelligendo et explicando, quam pro oratoria popularitate. Itaque aliis fere rationibus Rhetores utuntur, veluti ex eodem loco, e contrario, simili etc.

175. Primum igitur, in argumentatione contraria, reprehendunt *ex eodem loco*, ut in Miloniana:

niana: *Nefas est viuere qui interfecit ciuem Romanum*: reprehendit Cicero, vitium propositio-
nis, ostendens ex eodem genere: *immo licet im-
pune occidere ciuem, cum aliis de caussis, tum,
si vim faciat.*

176. Alterum genus est *e contrario*, cum, quia
contrarium non absolute, vniuerse, verum fit,
nec hoc omnino verum arguimus. Vt in hoc:
Vir iustus omnibus suum tribuit: contra dici pot-
est: *at iniustus non omnibus nocet*. Siue: *Vir
bonus omnibus amicis, quantum potest, prodest,
dissoluitur e contrario argumentando: at impro-
bi non omnibus inimicis, quantum possunt, nocent*.
Nempe hoc eo pertinet, vt appareat, non esse
absolute et vniuerse verum, quod sumtum erat in
argumentatione. A quo parum differt, *tertium*
quod vocant *a simili*, in hunc modum: *Omnes,
qui iniuriam acceperunt, oderunt eius auctorem.*
*Falsum: nam non omnes, qui beneficium acceperunt,
amant benefactorem.* Vtrumque enim est *e simili*
genere.

177. Iam, quod pro necessario sumtum est,
infirmabitur duobus modis. Nam cum necessa-
rium quid sumitur esse euentu, vt posita aliqua
caussa, necessario aliquid consequatur, id refelle-
tur, ostendendo, illa causa posita, non semper
sequi effectum, quod optime exemplis docebi-
tur: cum autem alicuius rei causa necessaria su-
metur, id refelletur, si docebitur, etiam aliis ab
caussis tale quid existere posse, aut extitisse alicubi.

178. Probabile autem, quod sumitur, diluetur
varie, pro genere vario rerum. Cum de proba-
bili-

bilitate causae, aut effectus quaeritur, fere eodem modo, quo in necessario, ut, istis causis positae saepe omnia alia facta: velut in hoc: *non est probabile, eum, qui odio patri fuerit interfectorem patris esse, nam multi liberi parentibus odio fuere, neque tamen parricidae facti sunt*: nimis multa incidere posse, quae euentum impediunt, ut: *non probabile est, qui dignus honore sit, eum accipere propterea honorem a populo: nam populus non intelligit dignitatem, aut alios digniores putat, et est inconstans etc.* idem istud saepe longe aliis de causis factum: tanquam: *non probabile est, qui filium rus amandavit, odisse filium: nam multi nullo odio ducti fecere, fecere cura rei familiaris etc.*

179. In exemplo porro, quod sumtum est, reprehendetur recte, si contraria exempla protuleris: in quo videndum est, ut sint iis, quae prolata sunt, satis similia personis, locis, temporibus: et cum inductionis Dialecticae locum obtinebit, si ostenderis imperfectam esse enumerationem, aut annumeratum aliquid, quod dubium sit, quodque contra aliquid dici possit.

180. Collatio dissoluetur, si dissimile demonstraris, quo quis utitur, ei, quocum contulerat, diuersumque genere, natura, vi, tempore ac loco, persona, magnitudine etc. unde apparet, scilicet, idem de utroque existimari non oportere.

181. Si autem conceditur, quod sumtum est, et male conclusum esse ostendimus, demonstrandum erit, quod sequi dicitur, aut omnino non,

aut non necessario cum eo, quod sumtum est, cohaerere: quod quibus modis fiat, demonstratur in Dialecticis. §. 171. conf. supra §. 178. 179.

182. Ceterum per se intelligitur, argumentationi contrariae et reprehensioni argumentorum communia esse, quae de exornandis, amplificandisque argumentationibus diximus.

PARTIS I.

SECT. II.

DE DISPOSITIONE,

hoc est

De partibus orationis, earumque natura, inuentione, et ordine.

183.

Inuentionem delectus et dispositio sequitur. Nam nec omnibus, quae suppeditant, vno loco, vtendum est, nec, quibus velis vti, liberum est, sed quod maxime sit locis, temporibus, personis, causisque accommodatum. Neque magis ordo rerum et quasi descriptio libera est, sed ad perspicuitatem, persuasionemque debet dirigi. Atque vtriusque rei ac prudentiae praecepta dat pars Rhetorices ea, quae de dispositione dicitur, hoc

hoc est, de partium orationis natura, collocatio-
ne et ordine.

184. Partes autem aliae necessariae sunt, sine quibus oratio perspicua, et ad persuadendum apta intelligi omnino non potest, eaque de causa omni orationi communes: aliae, non necessariae illae quidem, sed tamen utiles, atque etiam nonnullis causis propriae. E priori genere sunt *Propositio* et *Confirmatio*. Nam, quid dicatur, et unde verum intelligatur, sine eo quidem oratio esse non potest. Ex altero genere est *exordium*, *narratio* et *peroratio*. Nam etiam sine exordio oratio intelligi potest, veluti Cicero pro Cluentio statim a partitione orditur, quae est proponendi species, ut paullo post videbimus: neque omnes causae aut narrationem, aut perorationem desiderant, imprimis eam, quam maxime Rhetores vocant, hoc est, quae infit in affectibus commouendis: quandoquidem non omnes res sunt hac natura, ut ad commouendum valere possint. Ceterum de omnibus praeciendum breviter videtur.

CAP. I.

De Exordio.

185.

Exordii finis est duplex: alter cognitionis, alter commendationis. Nam vel audientibus aditum munit ad causae cognitionem: unde *prima quasi cognitio causae* Ciceroni dicitur: vel

F 4

dicen-

dicenti, atque adeo ipsi causae, ad audientium animos: unde ὁδοποιήσιν ἐπιόντι oratori appellat Aristoteles: exordioque, beneuolum, attentum, docilemque auditorem efficiendum praecipiunt: vel denique vtrumque spectat. Vter finis maxime sequendus sit, res quaeque, tempus, locusque monebunt.

186. Cum prior ille finis propositus est, materia exordii sumi debet ex ipsa causa, et quidem ex vberissimo docendi argumento: veluti, si laudetur vir doctus, in eaque laudatione doctrinae maxime ratio habeatur, hinc ducatur exordium: si Princeps, ab ea laudis parte, quae est omnium maxima. In quo tamen videndum illud est, primo, ne tota res explicetur et consumatur, sed tantum delibetur, ut, quid maxime spectet orator, quid spectari, quo animum intendi velit, intelligatur: deinde, ne illud ipsum dicat ab initio, quod in argumento dicendum est. Atque hoc genus exordii hoc habet commodi, ut non commune videatur, quod est vitium in hoc genere, sed rei, de qua dicetur, proprium, faciatque etiam attentum auditorem: estque maxime conueniens orationibus, quales hodie, de argumentis e disciplina aliqua petitis, haberi solent.

187. Vbi autem orationi aditus ad animos auditorum quaeritur, exordium peti potest, primum *ex re*, et copiosissimo eius ad commouendum loco, si quidem erit eiusmodi, ut ad commouendum apta sit, veluti, si sit honesta, gloriosa, laeta, etc. vel contra: deinde, *a personis*, vel dicentis, vel audientis (in accusatione vel defensione
etiam

etiam rei, vel aduersarii) sic, vt hi beneuoli, et bene dicente existimantes efficiantur; quod non tam fit rogando, praesertim formulis protrititis; quae etiam rideri ex merito solent, quam modestiae, beneuolentiae, prudentiae signis proferendis, atque aliis eiusmodi, quae facilius in singulis causis cernuntur, quam praecipiendo traduntur: porro *e loco ac tempore*, quod genus interdum vehementer delectat, si prudenter et apte tractetur: sed in eo plus ingenii, et iudicandi vis valet, quam praecepta.

188. Omnino praecepta exordiorum reperientur nullo modo ita aut definite, aut plene, scribi possunt, vt totum hoc genus exhaustiant: adeo varia et incerta est bene exordiendi ratio. Itaque aliquid ingenii felicitati est relinquendum. Iudicium modo adhibeatur, ne, dum ingeniosi esse velimus, frigidi, ineptique simus: quod multis accidit, qui, praeter facultatem, in hoc genere arguti esse cupiunt. Proderit, inspicere diligenter exordia veterum oratorum, et, vnde ducta, quomodo inuenta, et cum causa coniuncta sint, considerare: ita paulatim ingenium ad inueniendum, certe ad iudicandum, acuetur.

189. Optimum genus exordii est, maximaque virtus, si ita est orationi, qua dicentem, audientesque, locum item, tempusque, proprium, vt, primum, nulli alii conueniat, deinde, unicuique de eadem re, eodem loco, dicturo in mentem venire debuisse videatur. Nam facilitas illa reperiendi, quae videtur audienti vel legenti, vt in aliis rebus, sic in hac, certissimum signum est simplicitatis,

quae vel maxime exordiis, omninoque naturae, conuenit, efficitque, vt non ab arte petitum, sed a natura ac re ipsa suggestum videatur.

190. Illa quoque virtus exordii est permagna, et cum priori illa valde coniuncta, si ita cum consequente oratione connexum est et copulatum, vt cohaerens cum omni corpore membrum esse videatur. Quod fit, non modo, si quasi proludat sententiis iis, quibus postea pugnandum fit, vt ante dictum, verum etiam si transitus ad ipsam orationem sit eiusmodi, vt vix animaduerti possit.

191. Vitiosa exordia sunt, si sunt *nimis longa*, nec ceterae orationis magnitudini apta: si *commutua*, et multis argumentis et causis accommodari possunt: aut *longe arcessita et nimis arguta*, vt, quomodo in mentem venerint dicenti, non intelligatur: simplicitas enim quaedam desideratur prope extemporalis: aut *nimis vulgaria et trita*, in quod vitium incidere solent, qui a personis, locis, temporibusque ducere instituunt. Et tanto facilius vitiosa exordia fiunt, quanto sunt, ipso Cicerone iudice, difficiliora.

CAP. II.

De Narratione.

192.

Exordio subiicitur, si quidem res et causa desideret, *narratio*, cuius praecepta etiam in media oratione, item, in omni genere scribendi ac di-

dicendi, prodesse possint. Ponemus igitur narrandi praecepta, cum vniuersa et communia, tum propria narrationis eius, quae est fundamentum orationis vniuersae, aut, quae confirmationem maxime continet. Sunt enim tria genera narrandi: primum, in quo res vel gesta, vel vt gesta, exponitur simpliciter, vel scientiae, vel delectationis causa, quod genus proprium est historicorum et poetarum: alterum, quo, vel confirmationis, vel amplificationis causa, vtimur: tertium, in quo causa, siue fundamenta causae continentur, quod est illud ipsum, quo post exordium vtimur.

193. Omnibus narrationibus communia sunt haec, vt sint primum *perspicuae et apertae*, deinde *breues*, et tamen *plene et absolutae*, denique aliqua *suauitate teneant*, vel audientes, vel legentes: tertio generi proprium esse volunt hoc, vt habeat *probabilitatem*: quae tamen etiam in iis requiritur, in quibus res non gestae, vt gesta, traduntur.

194. *Perspicua* igitur erit narratio, si ex ea, quid, et quomodo actum sit, plane intelligi potest. Quod consequemur maxime duabus rebus, primum, si ordinem temporum et rerum conseruabimus, et, vt quidque prius factum erit, ita priori loco ponemus: deinde, si nihil praetermittetur, quod ad rem pertineat, hoc est, sine quo, quale sit id, quod gestum est, iudicari non possit: quod est iudicii saepe non parui, et probe legendis bonis historicis subacti, hominisque intelligentis, quid cuiusque generis actiones constituat. Magnam etiam vim habet ad perspicuitatem

tem orationis genus: sed de eo in parte ea, quae de elocutione est, dicetur.

195. *Breuitas* narrandi tribus rebus tenetur maxime. Primum, si initium capiemus, unde necesse est, non ab ultimo incipiemus: deinde, si non longius progrediemur, quam necessitas posculet: quae necessitas in utroque genere aestimatur consilio narrandi: tertio, si delectum seruabimus partium, quibus res constat: cuius haec ratio est, ut, quae sua sponte intelligi, vel per se, vel ex eo, quod dictum est, aut dicetur post, facile possint, aut nihil prosint ad consilium narrandi, omittamus. Haec, qui in narrando secutus fuerit, eum breuem esse recte dicemus. Sed haec praeccepta pertinent ad breuitatem in rebus: de verborum breuitate alio loco praecipietur.

196. Sed in hoc magna cautio est, primum, ne id, quod plerisque accidit, breuitatem narrationis vniuersae aestimemus frequentia interpunctionum et breuitate membrorum, in qua plerumque est inanis potius breuitatis simulatio, quam vera breuitas: quae duo, qui discernere non possunt, saepe breuia esse putant, quae verbosissima sunt, verbosa, quae breuia sunt. Sed de hoc peculiari loco accurate dicemus. Altera cautio est, ne breuitatis affectatione, narratio fiat vel obscura, vel imperfecta. Nam breuitate potior est perspicuitas et absolutio narrationis.

197. *Suauitas* in narrando non vno modo tenetur. Etenim non vnum genus est narrationum. Alias narrare vel placet, vel conuenit, simpliciter, alias instructe et orate. *Simplex*
nar-

narratio est, cum nihil aliud quaeritur, nisi, ut, quid gestum sit, appareat: quo genere utuntur scriptores commentariorum, et oratores in narratione ea, quae exordio subiicitur, cum res per se est satis valida: *instructa* est, quae firmatur et illustratur adiectione causarum, communis illa oratoribus et historicis, quos pragmaticos vocamus: *ornata* denique, apta ad confirmandum, quae amplificatione et exaggeratione roboratur et illuminatur.

198. Simplici narrationi suauitas conciliari debet primum ea, quam Graeci ἀφελειαν vocant, quaeque laudatur in Caesare et Nepote: deinde urbanitate quadam et venustate; non ea, quae sit in singulis verbis, aut sententiis, quae ornatus potius est, quam huius simplicitatis, sed, quae sit per totam orationem fusa, facilius sentienda illa, quam praeceptis explicanda, eademque ad intelligendum, et ad consequendum, difficillima. Intelligi quidem et sentiri haud facile, patet ex eo, quod Caesaris commentariis pauci suauiter afficiuntur, quibus nihil suauius est iis, qui hanc urbanitatem gustare possunt: difficillimum autem esse, eam adsequi, et res, et usus, et confessio magistrorum docet, ut infra, ubi de tenui genere dicendi agemus, docebimus. Addi vero etiam huic generi narrationis potest suauitas, adspargendis sententiis, sed hac lege, ut non sint exquisitae, et raro interponantur. De suauitate et probabilitate mox.

199. *Instructa* narratio, et per se, et huius etiam suauitatis causa, desiderat non modo urbanitatem illam,

illam, verum etiam lumina quaedam sententiarum. Earum duo genera sunt: alterum est earum, quibus ratio alicuius facti, dicti, decreti, cet. redditur paucis verbis, e natura rerum, animi, morumque humanorum: de quo genere supra dictum est: alterum est earum, quibus status et conditio hominum, motusque animi, quo quis in agendo, patiendo, videndo, audiendo, fuit, breviter exprimitur, et quasi pingitur, reflexiones vocent Francogalli: quo genere mirificus ornatus, et magna suavitas narrationi accedit, quod iis morata efficitur narratio. Vtrumque genus est in hoc vno Liuviano I, 25. *Confederant utrinque pro castris duo exercitus, periculi magis praesentis, quam curae expertes: quippe imperium agebatur, in paucorum manibus positum.* Omnino tectus ille locus exemplum pulcherrimum talis narrationis praebet. Quanquam pleni sunt talibus narrationibus Livius, Sallustius, Tacitus: multae etiam sunt apud Ciceronem. Addi his poterunt ea, quae supra de exornatione exemplorum dicta sunt.

200. *Ornata* denique narratio est, cuius partes dilatantur et exaggerantur argumentationibus, digressionibus, moribus exprimendis, sermonibus ipsis imitandis, variis denique affectuum generibus commouendis: quo genere plenae sunt Verrinae Ciceronis, Philippica secunda. Huiusmodi narratio non modo ad delectandum suavis est, sed etiam ad persuadendum gravis.

201. Probabilitas narrationis existit ex eo, si omnia narrantur ad ingenia, moresque personarum,

rum, tempora et loca, omninoque naturam cuiusque rei, et opiniones hominum de quaque re, accommodate: vnde, etiam moratam esse debere narrationem, præcipiunt.

202. In narrationibus autem iis, quibus tota oratio inniti debet, videndum est vel maxime, primum, vt in iis omnium prope argumentorum, certe præcipuorum, elementa, et quasi semina spargantur: deinde, vt, quae obesse possint causæ, vel prætermittantur, si quidem salua probabilitate fieri possit, vel leuiter tantum tangantur, et verbis lenioribus exprimantur: quae contra profunt causæ, verbis lectissimis et grauissimis, adiuuenturque etiam causarum adiectionibus. Quorum omnium, ita vt vniuersae narrationis pulcherri-
mae, perfectum exemplum est in Miloniana Ciceronis.

CAP. III.

De Propositione et Partitione.

203.

Sequitur, vt, de quo oratio futura sit, exponatur: quod sit, vel propositione, vel partitione, vel vtraque simul. *Propositio* nihil aliud est, nisi quaestio, siue id, de quo quaerendum videtur: estque duplex, vel *finita*, vel *infinita*. *Finita* est, cum ad certas personas, tempora, et loca pertinet, quam et *causam* vocant: cuiusmodi fere sunt,
quae

quae ad tria illa genera causarum, sed inprimis deliberatiuum, et iudiciale pertinent; nam in demonstratiuo sunt etiam quaestiones infinitae: *infinita*, quae ad genus aliquod vniuersum, et *res* dicitur.

204. Est porro omnis quaestio *infinita* vel *cognitionis*, vel *actionis*. *Cognitionis* est, cuius finis est scientia: habetque tria genera. Nam vel *an sit*, vel *quid sit*, vel *quale sit*, quaeritur. *Primum* genus non modo complectitur ea, in quibus quaeritur, vtrum aliquid sit, vel fuerit, veluti, *an sit Deus*, verum etiam, vnde aliquid ortum sit, veluti, *ius vtrum natura sit, an opinione: immortalis animus sit natura an voluntate diuina: et* quibus causis efficiatur, vt, *quibus rebus felix fieri possis*. In altero genere vel notio rei quaeritur, vel *proprietas*, vel *diuisio*, vel *partitio*, vel *descriptio*. Notionis est: *an sit felicitas in tranquillitate animi: proprietatis: an per solam fidem salus detur: diuisionis: Vnum genus sit bonorum an plura: partitionis: an duae hominis partes sint: descriptionis denique: qualis sit iustus, liberalis: et in quibuscunque natura rerum explicatur*. In tertio genere, vel simpliciter quaeritur, vt, *an diuitiae sint expetendae: idque genus ad omnes res expetendas, fugiendasque, honestas, turpes, aequas, iniquasque pertinet: vel comparate, veluti, quid intersit inter veram, fictamque virtutem: doctrina an virtus potior sit*.

205. Quaestiones *actionis* pertinent ad officium, et animi modum vel sedandum, vel excitandum. In genere priori sunt quaestiones hu-
ius-

iusmodi: *accedendumne sit ad rempublicam: liceatne ulcisci iniurias* etc. Posterioris est, cum cohortamur, ad res gerendas, gloriam, laudemque, vel contra.

206. Iam, non est dubitandum, quin eloquentia inuenta sit maxime propter quaestiones finitas, ut suaderetur aliquid, vel dissuaderetur, accusaretur aliquis, vel defenderetur: in talibusque quaestionibus fere consumi videmus veterum oratorum orationes. Quaestiones vniuersae, Philosophis ante relictæ, coeperunt deinde et ab oratoribus tractari, vel ostentandi ingenii, vel eloquentiae causa, nunc maxime tractantur, postquam eloquentia prope tota e foro et curiis discessit.

207. Illud quoque fatendum est, quaestiones finitas etiam sua natura esse eloquentiae magis proprias, in iisque multo magis, quam in vniuersis, eloquentiam posse vim suam explicare, imprimis, qua motus animorum vel incitandos, vel reprimendos: vniuersas autem subtilitati philosophorum aptiores, quam copiae et ornatui oratorum. Sed tamen et in hoc posteriori genere sunt permultae, de quibus copiose ornatueque dici possit.

208. Illud certe, qui in hoc posteriori volent versari, meminisse debebunt, non omnes quaestiones vniuersas posse oratorie tractari: sed esse, quarum subtilitas et tenuitas sit tanta, ut scholis doctorum sint relinquendae, totumque adeo hoc genus assumi quidem ab oratore posse, sed ita, ut certis ac definitis regionibus circumscribatur. Itaque non nullae tales quaestiones plane erunt

Ernesti Initia.

G

ab

ab orationis dictione remouendae, vt, quae fit figura terrae, quae natura spiritus, et similes: quae nullo modo capiunt, neque popularitatem et perspicuitatem oratoriam, neque copiam, ornatumque eloquentiae. Ceterae tractabuntur illae quidem ab oratore, sed ita, vt subtilitas argumentandi, et tenuitas, seriesque differendi dialectica, et ieiuna atque exsanguis concertatio verborum, remoueatur. Vid. Cicero de Orat. II, 16.

209. Sunt, qui praecipiant, proposita quaestione, atque etiam parte aliqua orationis, esse verbum illud, quod maxime rem causamque contineat, breuiter perspicueque definiendum. Id, cum in causis finitis perquam puerile visum sit, nec iniuria, Antonio, ap. Cicer. Orat. II, 25. non omnino improbandum in vniuersis, quae maxime ad docendum pertinent. Sed erit tamen primum haec moderatio necessaria, ne definiamus ea, quorum notio quaedam, sufficiens rei, quam tractamus, cognoscendae, impressa sit in audientium animis: veluti, quid sit lex, cogitatio, scientia, etc. quae res plerumque definiendo fiunt obscurae: deinde vero haec ratio sequenda, ne definiamus tenuiter nimis atque subtiliter: quod tales definitiones non possunt intrare in mentes, sensusque audientium, multoque ante praeterlabuntur, quam percipi possint.

210. *Partitio* est enumeratio earum rerum, de quibus futura est oratio, quasque tenere volumus auditorem, vt, iis explicatis, intelligat peroratum fore. Eius autem virtutes faciunt tres: primam *breuitatem*, vt verbis quam paucissimis vtatur, quo faci-

facilius teneat auditor: alteram *perfectionem*, ut omnia, quae rem continent, complectatur, neque partem necessariam ad eam intelligendam omittat: tertiam *paucitatem*: quae tenetur, primum, si formas non permisceamus cum generibus: veluti, si quis dicat, *se demonstraturum, deberi Deo primum amorem, deinde gratum animum, denique obedientiam*, formam admisceat generibus: nam amoris species est gratus animus: deinde, si non plura, quam sufficiant, dicimus nos demonstraturos: in quo peccauit, qui dixit se demonstraturum, *aliquem quid facere potuisse, voluisse, fecisse*: nam *fecisse* satis est: non Cicero in Quintiana, cap. 10. cum dicit, *se ostensurum, causam possessionis petendae non fuisse, ex edicto possidere non potuisse, non possedisse*: nam illud iuris est, hoc facti.

211. Ceterum non una ratio est partiendi: neque verbum partitionis nimis dialectice capiendum. Nam non semper totum, quod proprie dicatur, in oratione partimur. Est igitur ratio partiendi, cum genus aliquod in suas species distribuimus, aut totius, ac veluti summae, partes enumeramus, quod proprie Dialectici partiri ac diuidere vocant: veluti, si dicamus, *felicitatis publicae esse securitatem, dignitatem, abundantiam. Causas publicorum malorum esse luxuriam, auaritiam, audaciam, etc. Pietas in Deum esse, primum nosse Deum, deinde amare, reuereri, confidere et obedire*. Alia ratio est, cum argumentorum summorum capita recensemus, quibus quaestio continetur. Veluti Cicero l. c. fecit. Nam ista tria, quae diximus, sunt argumenta, quibus de-

monstrat, Naeuium bona Quintii ex edicto praetoris non possedisse. Alia, cum adiuncta et attributa rerum ponimus: veluti, *utilitatem, honestatem* etc. item, cum causas et effectus, causas et attributa: tanquam, cum, *primum officii alicuius causas, deinde magnitudinem*, nos demonstraturos dicimus: omninoque ad modum distribuendarum quaestionum cognitionis: *an sit, quid sit, et quale sit*, ut aut duas ex his partes ponamus, aut tres, prout consilium quoque tempore postulat, et rei cuiusque natura.

212. Neque vero semper partitio certa quadam lege tali potest, aut debet fieri: sed videndum, quid dici debeat, idque ad quae capita possit debeatque referri. Qualis est illa, quam Cicero (Inu. I, 23.) laudat Terentiani senis distributio, ea quae dicturus est, tali partitione proponentis: *eo pacto et gnati vitam, et consilium meum cognosces, et quid facere in hac re te velim.*

213. Sunt etiam non nullae res ita simplices, ut partitio nulla sit: quod tamen raro accidit: in quibus stultum sit, partitione uti velle. Veluti Cicero in orationibus, post reditum ad populum, in senatuque dictis, nulla partitione usus est. Huc referunt quidam non admodum bene, ut ex antedictis patet, propositiones eas, quae nihil, nisi argumentorum confirmationem desiderant. Sed sunt etiam alia argumenta dicendi, in quibus partitio diserta neque est, neque commode ponitur, veluti cum laudamus aliquem per tempora, ut Plinius in Panegyrico fecit.

214. Est porro partitio aliquando sine propositione, quae quidem a partitione seiuncta sit: nam alioqui etiam partitio apud veteres propositionis nomine venit, dicimusque etiam per partitionem proponere: veluti Cicero in Maniliana fecit, cap. 2., ubi post breuem narrationem, ex qua vniuersa causa intelligatur, statim partitione utitur: *primum mihi videtur de genere belli, deinde de magnitudine, tum de imperatore deligendo esse dicendum.*

CAP. IV.

De Confirmatione et Refutatione.

215.

Confirmatio inest in argumentis. Et fontes quidem argumentorum in quoque genere causarum indicati sunt supra. Quibus argumentationibus oratori utendum sit, eaeque quomodo exornari amplificarique debeant, id ipsum quoque docuimus. Restat, ut de delectu, usu, et dispositione argumentorum dicamus.

216. Non igitur omnibus, quae in promptu sunt, argumentis utendum promiscue. In delectu autem hoc videndum, ut sint primum *firma*, deinde, ut *perspicua et popularia*: neque enim firmitas sine populari perspicuitate profit, neque haec sine illa. Sed firmissima argumenta sunt necessaria, in quibus scilicet aut materia necessaria sit, aut connexio. Minus firma sunt probabilia: sed be-

ne tractata vim necessariorum assequuntur, interdumque plus valent necessariis. Vbi necessaria argumenta non erunt, probabilibus erimus contenti.

217. Argumenta popularia sunt, quae captui concionis sunt accommodata, et capiunt oratoriam copiam. Itaque abstinemus ab argumentis, quamvis bonis, si sint ita subtilia, ut non nisi ab eruditis intelligi, aut tractando splendorem accipere non possint. Idque maxime videndum est in quaestionibus infinitis et cognitionis, in quibus facile in vitium subtilitatis incidunt homines, imprimis philosophicis disputationibus adfueri, et in his magis, quam oratoribus legendis, exercitati.

218. Videndum etiam est, ut argumenta afferamus ea, quae opinionibus, sensibus, et moribus auditorum maxime conueniant. Nam quae sunt ex eo genere, etiam ubi per se minus firma sunt, firmitatem ex auditoris animo accipiunt, ac plerumque plus valent quam firmissima ex altero. Idque fit non modo propterea, quod suas quisque opiniones moresque amat, eique fauet natura, qui eadem sentit, sed etiam hac de causa, quod facilius quisque assequitur ea, quae a suis opinionibus ac sensibus non abhorrent.

219. Cauendum autem maxime, ne in rebus per se clavis, argumentis utamur, praesertim subtilibus: quod in Philosophis reprehendit Aristoteles, quorum non nullos, ait, in conclusionibus saepe ponere res notiores, et probabiliores, quam in sumtis. Est enim ineptum et frigidum, valetque
magis

magis ad obscurandum, quam ad illustrandum. Quorum vtrumque est inimicum persuasioni, quae argumentis quaeritur.

220. Neque vero in congerendis argumentis modus excedendus est. Nam multitudo nimia argumentorum onerat audientem, affertque taedium, quod persuasioni aduersatur maxime. Quid? quod etiam suspectam rem facit auditori, qui vix confidit iis, quibus orator ipse videtur diffidere, cum nimis aceruandis argumentis laborare existimetur.

221. Post delectum argumentorum videndum, quomodo quoque utamur. Ac primum argumenta alia adiuvanda sunt, ut eorum vis percipiat, ut supra demonstratum est, alia nude proponenda. Adjuvanda sunt firmissima quaeque, quibusque maxime confidimus, eo modo, ut suo loco praecipimus. Quae minus firma sunt, breviter proferri debebunt, ne tractandi diligentia imbecillitas aperiatur: sed non singula, verum conferta et densa, ut se invicem sustineant, et singula ceteris roborentur. Ita cauabunt lapidem, non vi, sed saepe cadendo. Bene Quintilianus V, 12. *Si non possunt valere, quia magna sunt, valebunt, quia multa sunt - - ut si quis hereditatis gratia hominem occidisse dicatur: hereditatem sperabas, et magnam hereditatem, et pauper eras, et tum maxime a creditoribus appellaberis, et offenderas, cuius heres eras, et mutaturum tabulas sciebas. Singula leuia sunt et communia: vniuersa vero nocent, etiam si non*

ut fulmine, tamen ut grandine. Multa sunt eius generis loca apud Ciceronem.

222. Ordo denique argumentorum, etsi non certa quadam lege continetur, neque necessarium est, quod nonnullis visum, imitari aciem Homericam (*Iliad.* §. 297.) ut a firmis incipiamus, et in firmis desinamus, leuia in medium coniiciamus: illud tamen videndum est, ne in leuissimis, praesertim separatim positis, desinamus. Nam vltima prope maxime animaduertuntur. Itaque eorum imbecillitas detrahet firmitati superiorum. Similiterque primum debet esse forte, quia initia rerum, et aditus, maxime expectantur, et animaduertuntur, recenti adhuc attentione, et cognoscendi studio.

223. Necessitatem tamen quandam afferent duo: primum auditorum captus, iudicium, auresque: nam iis argumentis, quae ipsorum opinionibus, moribusque conueniunt, aditus parandus ceteris: et priori loco ponenda, quae perspicuitatem affundant, et vim addant aliis: deinde argumentorum coniungendorum opportunitas. Nam ut quodque facilius coibit cum alio, ut facilius erit ab alio ad illud transitus, ita magis coniungentur. Ita, velut vnius corporis membra, inter se cohaerebunt omnia cum venustate. Satis de confirmatione: ad refutationem veniamus.

224. Est autem refutatio duplex. Nam vel refelluntur ea, quae in contrariam partem dicta sunt, vel quae contra nostram sententiam dici posse videantur. Sed vtriusque generis similis tractatio est. Alia porro refutatio, in qua tota oratio versatur, ut in defendendo eo, qui accusatus

tus

tus est, omninoque in falsis opinionibus oppugnandis: ex quo genere est Ciceronis oratio pro Murena, et aliae: alia, quae est pars orationis, de qua hic proprius est locus praecipendi. Ceterumque eadem praecepta habent.

225. Et singula quidem argumenta, quomodo reprehendantur, item, unde argumenta contraria petantur, dictum est aliis locis: quae vniuersam refutationem attingunt, hic addenda videntur. Iam primum, quod attinet ad argumenta contraria, quibus in refellendo utimur, omnia tenenda sunt ea, quae de argumentorum delectu, usu atque ordine, in confirmando, diximus. Nam talia argumenta efficiunt nihil aliud, quam confirmationem contrariae sententiae.

226. Quod autem ad reprehensionem argumentorum aduersarii spectat, in iis, sicut in tota refutatione, ordo seruandus est is, quem aduersarius secutus est: ne quid praetermittere velle videamur, utque hoc magis appareat, nullius argumenti vim timeri, omnia dilui.

227. Quod si refutatio constat ex argumentis contrariis, et argumentorum allatorum dissolutione, initium fiet a dissolutione, subiicientur argumenta pro contraria sententia: quod Cicero nem semper tenuisse videmus.

228. In argumentis autem iis, quae densitate et congregatione valent, frangendis, ratio adhibebitur haec, ut distrahantur, separatimque excutiantur: ita leuitate singulorum perspecta, etiam vniuersa diluentur.

229. Vbi porro refutatio occupabitur in iis, quae contra dici posse videantur, cauendum erit, ne futilia nimis, ac leuia fingamus, comittamurque, vt nobis fauere nimis videamur: facit enim suspectum oratorem et causam. Quintilianus quidem eum, qui pro diuersa parte aliquid acute excogitarit, non minus laudari vult, quam qui pro sua parte.

CAP. V.

De Peroratione.

230.

Perorationis, quae est orationis conclusio, Graeci ἐπίλογον vocant, si quidem perfecta est, duae partes sunt: altera rerum brevis repetitio, ἀνακεφαλαίωσις: altera affectuum commotio. Prior pars et memoriae seruit, et vim dictis addit. Nam facilius tenentur, quae breuiter et vno loco, quam quae late dicuntur, et locis distrahuntur. Atque, vt argumenta etiam leuia, si confertim proferantur, ab ipsa densitate vim accipiunt, sic multo magis fortia in angustum coacta, praesertim, vbi ante amplificatione roborata fuerint, valebunt. Neque solum in fine totius orationis, sed etiam in fine singularum partium, talis repetitio proderit.

231. Habet tamen haec ratio non vnā cautionem. Nam primo abstinendum est ab hac repetitione, si res tractata brevis, simplexque sit, ne

ne diffidere memoriae audientium videamur, praesertim si sint docti et prudentes viri: deinde videndum, ne sit longior, alteriusque orationis speciem habeat. Nec nude semper ponenda est, sed aliqua apta sententia et graui excitanda, quam locus, tempus personae facile subiicient, denique etiam figuris varianda. Licebit interrogare, vel auditores, vel aduersarios, quid desiderent amplius, et deinde enumerationem subiicere, quid responderi dictis possit, et ad respondendum promovere, ut in Agraria prima fecit Cicero, dubitare, an aliquid praetermiserimus, etc. Atque haec ratio ἀνακεφαλαιῶσιν per figuram aliquam tractandi habet etiam hoc commodi, quod ita apte colligatur cum parte altera.

232. Sed multo illustrior est altera pars παθητική. In qua primum videndum est, an locum habeat, sitque in potestate nostra. Neque enim omne argumentum capit affectus, neque cuiusvis est, in affectibus concitandis recte et cum effectu versari. Ac primum quidem stultum et ridiculum sit in rebus tenuibus, in quaestionibus cognitionis subtilioribus, quae totae ad intelligendum pertinent, affectus concitare velle, praesertim vehementiores. Itaque in talibus ab hac parte abstinemus. Eius autem loco licebit commendare res traditas audientium studiis, dignitatis utilitatisue commemoratione. Est etiam, cum promittendo officio, grato animo, beneuolentia, studioque nostro, finiri potest, velut in gratiis agendis, gratulando, et aliis eiusmodi generibus.

233.

233. Iam porro non omnes sunt hoc ingenio et hac natura, ut grauitur vehementerque possint dicere, ut ex iis patet, quae sectione superiori cap. VIII. diximus. Requiritur etiam certus vocis sonus, latera, vires, corporis quidam gestus ac motus, quibus sustinere et adiuuare orationem, per se idoneam commouendis animis, possimus. His igitur qui carebunt, rectius ab hac parte abstinebunt, omninoque a vehementiori genere dicendi.

234. Qui deinde affectus vel concitandi, vel reprimendi sint, facile intelligetur, si rei causae, de qua dictum est, naturam, et personarum, quas in dicendo tractauimus, conditionem, mores, facta examinabimus: neque ea res praeceptis videtur indigere. Quis enim non intelligat, v. g. si de iniuria atroci, ac facinore actum sit, indignationem, inuidiam, odium; si de beneficio, laetitia, amorem benefactoris commoueri debere, etc.

235. In modo autem animorum, vel incitandorum, vel flectendorum, duo spectanda sunt, primum argumenta et sententiae, deinde eorum tractatio. Argumenta quidem et sententiae vnde et quomodo ducantur, dictum est loco eo, quem modo indicauimus. Eorum autem tractatio tria desiderat, primum amplificationem, siue extenuationem, et exaggerationem, de qua ipsa diximus satis: deinde figuras quasdam et quasi gestus orationis, quales sunt interrogatio, exclamatio, apostrophe, prosopopoeia, hypotyposis, aliaeque, de quibus Parte altera dicemus: denique actionem et
vocem,

vocem, quae adspectu, vel auditu, incendat, vel placet auditorem. Sed praeter naturae opportunitatem hic plurimum profuerit lectio Demosthenis atque Ciceronis, qui in hoc genere potentissimi fuerunt.

PARTIS I.
SECTIO III.
DE INVENTIONE
SPECIALI.

236.

Satis dictum esset de Inventionē, si antiquorum optimorumque Rhetorum rationem et consuetudinem sequi vellemus. Sed tarditas hominum fecit, ut necessarium videretur etiam docere, quomodo, quae de inventionē omni ac dispositione praecepta sunt, accommodarentur singulis generibus orationum atque etiam epistolarum, qua via inueniretur materia orationibus, quibus vel nuptias, vel novos honores, vel imperium susceptum, gratularemur, quibus laudarem mortuos, consolaremur, deplorarem, gratias ageremus, et simili aliquo officio, vel nostro, vel aliorum nomine, fungeremur. Huius generis praecipienda exempla nulla habent Aristoteles, Cicero, Quintilianus, aliique: sed Dionysius Halicarnassensis in Τέχνη, ad epistolas pertinentia Pseudo Demetrius περὶ ἐπιστολῶν §. 231 seqq. Atque fortasse etiam hoc nomi-

nomine proderit ista praeceptio, ut tirones omnia ista genera referre discant ad genera caussarum, quae explicata sunt, atque inde materiam dicendi petere. Dicemus igitur primum de epistolis, quae sunt veluti compendia iustarum orationum: deinde de praecipuis orationum generibus.

CAP. I.

De Epistolis.

237.

Epistolae inuentae sunt, ut cum absentibus colloqui possemus. Sed maxime duabus de causis scribuntur: quarum una est, ut certiores faciamus, si quid accidit, quod ipsorum intersit scire: altera, ut sensum animumque nostrum absentibus aperiamus.

238. Primum igitur genus epistolarum versatur in narrando, idque simplex est et unum: alterum autem quod habet significationem sensus, animi voluntatisque nostrae, est multiplex et varium. Nam aut, quemadmodum sumus erga aliquem affectu significat, siue uniuerse, siue in utraque eius fortuna, omnibusque temporibus, aut, quid velimus ab eo fieri, declarat. Ex primo genere sunt epistolae eae, quibus amorem, benevolentiam, obseruantiam, indignationem, iram significamus, quibus gratulamur, consolamur, gratias agimus: ex altero, quibus petimus aliquid, vel nobis, vel aliis, suademus, aut dissuademus. Nam quae

quae sunt e duobus generibus mixtae, ea propria formam non habent.

239. Est etiam genus epistolarum inter doctos homines usitatum, de aliquo capite doctrinae, item, de parte aliqua officii, de rebusque agendis, quales sunt Platonis quaedam, Demosthenis, Iso- cratis ad Philippum et aliae. Sed illas disputationes rectius, has orationes, quam epistolas, voces. Itaque utrumque genus praecepta scribendarum epistolarum non attingunt.

240. Neque epistolarum, quae proprie vocantur, primum genus, quod narratione constat, praecepta propria habet, sed totum continetur iis, quae de narrandi ratione ac modo supra (Sect. II. cap. 2.) diximus. Relinquitur igitur, ut praecipiamus de altero genere, quod sensus nostri, animi voluntatisque significationem habet.

241. Eius autem generis pleraeque formae, ut nobis videtur, duobus praeceptis continentur: quorum primum hoc sit, *ut rem et summam epistolae graui aliqua venustaque sententia proponamus*: alterum, *ut rei propositae fidem faciamus*. Ad haec duo, quicquid est elegantissimarum Ciceronis, qui in hoc quoque genere scribendi princeps recte ponitur, epistolarum conformatum reperiet, qui attenderit: haec qui tenuerit, is facillime, et quid scribat reperiet, et consequetur, quod volet. Sed pressius utrumque praeceptum est enucleandum.

242. Quod igitur primum dixi, summam epistolae esse venusta aliqua et graui sententia proponendam: id hanc vim habet, ut eum sensum, volun-

voluntatem, quam significare volumus, exprimamus ita, ut hoc ipso, primum, fiat probabile, quod dicimus, deinde magnitudo affectionis et voluntatis appareat, denique aliqua ingenii opinio existat.

243. Nempe, scribentibus tales epistolas, quibus amorem, benevolentiam, gratum animum et similia declarent, idem finis est, qui dicentibus, hoc est, persuasio. Itaque huc tota scribendi ratio dirigi debet. Sed omnis talis animi affectio, motus, voluntas, se prodit sua sponte verbis suis et sententiis: quae ubi reperiuntur, non dubitabitur, quin animus iis convenienter sit affectus. Magnitudo autem affectionis et voluntatis exprimi debet non modo illam ipsam ob causam, ut credibilis sit oratio, sed etiam ut et ad benevolentiam conciliandam, et ad impetrandum, quod volumus, efficacior.

244. Venustas denique requiritur, primum, quia adiuuat fidem; facilius enim capiunt animum legentis, quae venustate quadam commendantur: deinde, quia in epistolis scribendis talibus, praesertim ad viros doctos, aut elegantes, etiam ingenii et elegantiae opinio quaeritur.

245. Etiam nouitas quaedam, et, ut ita dicam, insolentia in proponendo est, quae mirifice valet et ad delectandum: sunt enim omnia noua iucunda, et in hoc genere etiam ad ingenii opinionem valent: et ad persuadendum. Indicat enim laborare scribentem, et magnopere velle, nobis persuaderi, quod scribat. Vnde illud Ciceronis: *Nouo genere scribendi usus sum, ut intelli-*

telligas, commendationem esse non vulgarem. Exemplum est apud Cicer. XIII, 1.

246. Age vero exempla quaedam huius rationis subiiciamus: Quae mihi omnia grata: sed de L. Mescinio gratissimum - - Id igitur (puto enim etiam atque etiam mihi dicendum esse) velim existimes mihi te fecisse gratissimum. Ardeo cupiditate incredibili, nomen ut nostrum scriptis illustretur et celebretur tuis. Hoc a te peto, ut subvenias huic meae sollicitudini, ut huic meae laudi, vel, ut verius dicam, prope saluti studium tuum dices. Pudet me dicere, quantum cupiam, etc. Nihil est, quod non tua causa delectam, facturumque sum cum studiose ac libenter. Non mihi rem publicam plus debere arbitror, quam me tibi. Cum te semper tantum dilexerim, quantum tu intelligere potuisti: tum his tuis factis sic incensus sum, ut nihil unquam in amore fuerit ardentius. Quis erat, qui putaret ad eum amorem, quem erga te habebam, posse aliquid accedere? tantum accessit, ut mihi nunc denique videar amare, antea dilexisse. Et talia sunt apud Ciceronem innumera-bilia.

247. Sed fides maxime fit causarum commemoratione, propter quas gaudemus, dolemus, gratias agimus, rogamus, commendamus: quae ut erunt grauiiores, ita magis valebunt. Itaque etiam interdum augendae res erunt, veluti in gratiis agendis, beneficii accepti magnitudine declaranda. Etenim ut se quis magis debere aliquid fatetur atque demonstrat, eo magis credibile facit, se memorem esse officii. Neque enim probabile est,

Ernesti Initia.

H

eum,

eum, qui multas magnasque officii causas habeat, de iisque cogitet, negligentem officii esse, aut non adfieri animo ita, ut debeat. Vnde Cicero post talem commemorationem causarum subiicere solet: *quare si me bonum virum, si memorem, si gratum, si dignum beneficiis tuis iudicas, aut similia.*

248. In causis autem reperiendis duo plerumque videnda sunt, primum res, cuius causa nos laetari, dolere, gratias agere dicimus, quam petimus etc. deinde personae: neque modo eius, ad quem scribitur, sed etiam ad quem scribit: cum petimus aliis, etiam illius ipsius, cui petitur. Vt, luti, in gratiis agendis, causaeducuntur primum a magnitudine beneficii ipsius, deinde a dignitate, caritate tribuentis, nullo accipientis merito prouocata, denique ab eo, qui accepit, nihil de auctore beneficii meritis, neque remunerandi facultatem habens, etc. quamquam haec quoque ad augendum pertinent, suntque explicata in capite de locis magnitudinis. In commendando, a rei aequitate, facilitate etc. a commendati dignitate, hoc est, virtute, moribus, meritis, a commendantis denique officio, quo impulsus commendat. Sed ista fere erunt in promptu, praesertim iis, qui Ciceronianas epistolas cognouerunt, et aliqua in talibus reperiendis exercitatione usi sunt.

249. Omnino nihil magis curandum est, quam, ut sint omnia, quae dicuntur, personis ac temporibus satis apta. Nam in eo est caput rei. Neque communia dicenda sunt, sed propria singulis rebus et personis. Quod etiam in epistolis iis, quibus libros alicui dedicamus, quod hodie valde
usita-

usitatum est epistolarum genus, tenendum: quas si velimus probari, debebunt esse eiusmodi, ut non modo personis, sed etiam libro cuique ita sint propriae, ut nulli alii convenire possint.

250. Atque huius rei causa auctor sum iis, qui epistolis scribendis exercere tirores velint, ne argumenta scribendi proponant ficta, aut infinita, neque ad personas incertas. Nihil enim adiuverint ad illam facultatem atque iudicium tirores: neque ipsi satis poterunt iudicare, rectene quidque dictum sit, nec ne: propterea, quod summa rei est in eo, ut, quid personis temporibusque aptum sit, videamus. Atque etiam veterum epistolae eae, quae fictae sunt, minus elegantes et suaves sunt iis, quae veritatem exprefferunt, sed aliquid scholastici et inepti plerumque habent, quod idoneo iudici placere non potest. Itaque potius de certis rebus ad certas personas, a certisque personis scribi, aut suo maxime nomine scribere iubebunt tirores ad personas satis notas, et de rebus notis, eventisque cognitis. Ita et hi facilius ad reperendum iudicandumque acueuntur, et ipsi rectius et certius in emendando poterunt versari.

251. In epistolis porro iis, quibus vel laudamus, vel obiurgamus, vel monemus, vel suademus, vel hortamur, quid dicendum sit, et quomodo argumenta reperienda sint, nihil attinet dicere, cum talium fontes in superioribus demonstraverimus. Illud monere non alienum sit, in monendo, suadendo, hortandoque, prudentiam esse adhibendam hanc, ut videamus, quibus scribimus. Nam impudentiae ac temeritatis sit, consilium dare

viris prudentibus, senioribus et maioribus, aut saltem non valde familiaribus. Atque etiam, ubi admittere videbitur consilium et cohortationem personarum ratio, tamen humanitatis erit et elegantiae cuiusdam, excusatione aliqua et emollitione uti: veluti, amore nos cogi, qui sit etiam sine causa sollicitus: magis amoris declarandi causa fieri, quam quia necesse sit etc. Similique cautione est opus in consolatione, quae et ipsa est genus monendi: in qua etiam hac excusatione licebit uti, quod graui dolore percussis non occurrant, quae sint doloris minuendi.

252. Neque vero praeceptis indiget ordo ac dispositio. Nam per se propemodum intelligitur, liberum interdum esse, utrum a causarum commemoratione incipere velis, an proponere primum, quid velis, deinde causas subiicere.

253. Illud quoque facile intelligitur, non eodem modo scribendas esse omnes epistolas. Nam quae ad familiares, aequales, scribuntur, minus artificii desiderant, quam quae ad magnos, sapientes, elegantes, eruditosque viros, grauibisque de causis scribuntur: in quibus quaedam copia et ornatus, imprimis a sententiis acutis, nouis, grauibus et venustis, et elaboratio quaedam diligentior expectatur.

CAP. II.

De Orationibus.

254.

Orationum duo genera facit Hermogenes, alterum *panegyricum*, alterum *politicum*. *Panegyrico* generi subiicit omnes eas, in quibus ingenii et eloquentiae opinio quaeritur maxime, quaeque pertinent vel ad laudandum, vel ad gratias agendas, vel ad gratulandum, in quibus et ipsis dominatur laus. *Politicum* vocat, in quo spectatur utilitas aliqua civium, vel singulorum, vel uniuersorum: eique tribuit has, in quibus vel suademus, vel dissuademus, vel accusamus, vel defendimus. Ad politicum genus commode referri possunt, cum Casp. Laurentio ad Hermogenem, orationes, quae de rebus sacris in concione populi habentur: item, quae in coetibus eruditorum hominum de aliquo capite doctrinae, quod capiat aliquam oratoriam exornationem. Etenim in his orationibus nihil aliud, nisi utilitas audientium, spectatur. Tum, in iis quaestiones tractantur, vel cognitionis, vel actionis. Iam haec quin contineantur praeceptis generis deliberatiui et iudicialis, dubitari nequit. Quod autem ad illas attinet, aut subtiliter explicant caput aliquod religionis et doctrinae, et sic disputationes potius dicendae sunt, quam orationes, unde *ὁμιλίας*, sermones, vocauit antiquitas, suntque eiusmodi plebraeque nostratum: aut populariter tractant, et

H 3

cum

cum cohortatione graui aliqua coniungunt; quod esse generis deliberatiui, non potest negari: aut vituperant vitia, et accusant scelera, quod maxime iudicialis generis est. Ad hanc igitur distributionem praecepta inueniendae digerendaeque dicendi materiae breuiter ponemus. Sed politicum genus non indiget peculiaribus praeceptis, contentum quippe iis, quae de inueniendis, ornandis digerendisque argumentis, vniuerse scripsimus. Igitur de solo panegyrico dicendum videtur.

255. Panegyricae orationes dictae olim sunt, quae in conuentu Graeciae vniuersae, velut in ludis Olympicis, haberentur, maxime eloquentiae ostentandae causa. Nam cum ad istos ludos ex omni Graecia confluerent homines, maxima facultas dabatur inclarescendi per omnem Graeciam, si quis ibi aliquid praeclarum in aliquo genere proferret. Itaque Herodotus ibi Historiam suam, praelegendo proceribus Graeciae, in templum Iouis conuocatis, primum publicauit, auctore Luciano in Herodoto, seu Aetione cap. 1. Poetae recitarunt carmina sua, Isocrates orationem pulcherrimam de pace inter Graecos colenda, et bello Persis inferendo. Postea hoc nomen translatum est ad orationes omnes, quae in coetu magno hominum, praesertim illustrium, aut doctorum vniuersae ciuitatis haberentur eiusmodi, ut in iis vel sola, vel maxime admiratio et eius, de quo diceretur, et oratoris ipsius spectaretur.

256. Iam primum, quoniam totum hoc genus versatur in certis personis, aut rebus gestis, certo tem-

tempore ac loco, a certisque personis, pertinet huc id, quod supra (§§. 7. 8. 63.) diximus, materiam dicendi omnem esse a personis illis ac rebus ipsis repetendam, non quaestionem aliquam vniuersam tractandam, nisi tanta sit personarum rerumque tenuitas, et quasi paupertas, ut nullam idoneam dicendi materiam oratori praebeant: quod si accidere potest, accidet profecto rarissime. Quaestiones vniuersae exornandae materiae propriae seruire debent (§. 134.) non totam orationem occupare. Atque ita fecisse videmus omnes illos veteres, quos eloquentia nobilitauit, quosque imitatione exprimere debemus. Quod si tamen ita faciendum sit, primum argumentum esse debet cum causa praesenti coniunctissimum, remotumque a doctrinae subtilitate: deinde ei ita innectenda erit ubique persona et res propria, ut de hac potius, quam de vniuersa aliqua quaestione, oratio esse videatur. Ceterum ab omni argumento, ducto a tortura nominum vel personae, vel diei, vel loci, graui viro, qui verae eloquentiae laudem appetat, abstinendum. Nihil enim habet ista ratio nisi lusum puerilem, qui ab eloquentia maxime abhorret. Sed de singulis huius generis formis est praecipendum.

257. Est autem omnibus formis, quae huic generi subiectae sunt, communis *laudatio*. Ea tractatur dupliciter, vel sic, ut res laudetur, veluti beneficium, in gratiis agendis, aut partes aliquae virtutum, quae nempe sint coniunctiores cum consilio vniuersae orationis, veluti beneficentia, magnitudo animi, cum gratias agimus, omnibus-

que in iis orationibus, in quibus laudes tantum partem faciunt dicendi: vel sic, vt tota oratio in laude versetur, quod fit plerumque, vbi orationes requiruntur longiores et copiosiores: veluti Plinius, gratias acturus Traiano, totam prope orationem in laudibus eius consumsit, ad extremum denique addita breui gratiarum actione. Id ipsum quoque fit duobus modis. Nam vel genus aliquod laudis deligitur, nempe id, quod est in persona ea, quam laudamus, vberimum, veluti, si quis perfectum Theologum, Ictum, Imperatorem, etc. sub exemplo eius, qui laudari debet, proponat: vel omnes laudes alicuius persequimur.

258. Si partem aliquam amplectimur, oratio habebit duas partes. Prima tractabit quaestionem vniuersam de partibus et officiis perfecti v. g. Imperatoris, Philosophi, etc. altera autem omnia illa conferet ad personam, cuius laudes suscepimus, eo, quo supra diximus §. 139. modo. Summa autem est in parte altera, quae proprie constituit laudationem. Itaque in hac maxime elaborandum, si materia suppetat, hoc est, si is, qui laudabitur, multa fecit et habuit ex eo genere, quod propositum est; prior leuiter tractabitur, vt Cicero Maniliana fecit. Id si non erit, priorem partem maxime amplectemur, in qua copia dicendi deesse non potest. Hoc genus commodè etiam tractatur per comparisonem eius, quem laudamus, cum aliquo in eodem genere illustri viro: in qua per partes proponuntur huius laudes, et cum persona praesente communica-

nicabuntur, subiectis idoneis argumentis, e vita eius petitis, vnde communio laudis cuiusque intelligatur.

259. Cum autem omnes alicuius laudes persequi animus est, duobus modis vti licet. Nam et *per genera* et *per tempora* laudare licet. Vbi per genera laudamus, eadem ratio est tractandi cum ea, quam modo descripsimus: nisi quod hic in singulis generibus et capitibus sit, quod ibi in vno. Cum autem per tempora procedimus, partes sunt eae, quas supra §. 60. proposuimus, quarum laudandarum argumenta, et modum ibidem indicauimus, eaque ratione vsus est in Euagora Isocrates, initio a genere facto. Sed in hoc genere, vbi ad honores et res gestas, e quibus virtutes intelliguntur, in quibus caput laudis est, deuenerimus, apte prudenterque deligemus, quae ornari commodè possint: deinde singulas ad laudem reuocabimus, et iis sic immorabimur, vt sententiis acutis, et nouis, et splendidis illustremus: cuius rei modum cum ex illo, quem diximus, Isocrate, tum e Plinio intelligere licet. Satis de laudatione.

260. Altera forma est earum, quae in *gratiis* agendis versantur. Iam cum nullo modo accipere possit, vt oratione solenni gratias agere quis instituat pro re, quae et sua, et auctoris causa, ita tenuis sit ac leuis, vt idoneam dicendi materiam suppeditare non possit; in hac forma nunquam licebit caput orationis facere quaestionem aliquam vniuersam, nisi paupertatem ingenii atque orationis fateri velimus.

261. Et vniuerſe quidem omnis gratiarum actio habet duas partes: primam, *laudem beneficii et benefactoris*, alteram, *grati animi ſignificationem*. *Laus beneficii* conſtat magnitudinis demonſtratione, quae ducitur e locis effectorum, perſonarum, temporum, locorum, modo tribuendi et comparatione, (§§. 25. 30. 37.) iſque locus eſt longe vberrimus, vt ab omni ingenio deſtitutus videatur, cui hic oratio deſit. *Laus benefactoris* primum cum beneficii laude coniungetur, ſic, vt virtutes demonſtrentur, a quibus beneficium profeſtum ſit: deinde virtutes ipſae angebuntur ex iſdem locis, ſed maxime e loco modi (§. 37.) nam vt v. c. bis dat, qui cito dat, qui ſua ſponte, non rogatus, comiter, etc. ſic hinc magnitudo liberalitatis, beneuolentiae, animique ipſius intelligitur: denique oratio auocabitur ad locum communem de dignitate et praestantia earum virtutum vniuerſa: in qua parte cauendum erit, ne nimis vulgaria et protrita dicamus. Ceterum optime tractabitur per comparationem (§. 35.)

262. *Grati animi ſignificatio* continetur duabus rebus: prima eſt, praesentis laetitiae declaratio: quae fiet ſententiis et figuris animum laetitia redundantem et geſtientem exprimentibus, quas pectus oratori laete affecto facilius ſuggeret, quam praecepta. Proderit tamen repetere breuiter argumenta praecipua primae partis, et ex iis argumentando, inprimis per comparationem, a minori ad maius, laetitiae et ſinceritatem et magnitudinem demonſtrare. Altera eſt perpetuae laetitiae et memoriae promiſſio. In qua primum viden-

videndum erit, ut utamur sententiis, figuris, verbis efficacissimis ad eum modum, quem §. 245. indicauimus: deinde, ut intelligatur, nos vim officii, quod debemus, tenere: quod efficiemus, si, quid praestituri simus, distincte dicamus. Haec pars etiam cum laude benefactoris coniungetur eleganter, si dicamus, nos de nullo alio genere gratiae referendae magis sollicitos fore, quam de eo, quod magno eius animo dignum sit, quod solum ille exigat ac petat, nempe, ut beneficio recte et ad utilitatem publicam utamur.

263. Ceterum haec ad singulas causas quomodo accommodanda sint, velut, quid dicendum, si quis pro honoribus acceptis gratias agat, non videtur dicendum. Foret enim prope infinitum. Neque desideret hoc non plane stupidus. Exemplum petere tirones poterunt ab exordio Agrariae secundae. Alia exempla gratiarum agendarum sunt Or. pro Marcello, ad Quirites et in Senatu post reditum. Plinii Panegyricus c. 90. sq. Ausonii Or. Consularis etc.

§. 264. Licebit etiam, si res fert ac locus, ab laude beneficentiae ac liberalitatis digredi ad laudes benefactoris vniuersas, ut Plinius fecit, qui, gratias pro Consulatu acturus, omnes Traiani laudes complexus, in iisque amplissime versatus est, in beneficii laude ipsius breuiter, et demum ad extremum. Similesque digressiones licebit facere alias: praesertim si materia non sit copiosissima, etiam ab aliis paene exhausta: modo hoc curetur, ut id, ad quod digredimur, ita sit cum causa coniunctum, ut pars laudis cum laude vniuersa, neque

que sit nimis tenue atque subtile. Si quis v. c. in Oratione Aditiali gratias agat pro accepto loco inter doctores publicos, poterit digredi ad locum aliquem communem, de praestantia disciplinae suae, item in altera, ad locum de vera ratione eius tradendae etc. Melius quidem putamus, tales locos per digressionem tractari, quam summam et caput orationum esse. Si tamen ita necesse sit fieri, iisdem cautionibus in delectu opus erit.

§. 265. Tertia forma generis Panegyrici est *gratulationum*, quae patet paullo latius. Vniuersa gratulatio habet duas partes: quarum altera laetitiam declarat, altera vota facit. Sed in priori caput est. Ea autem variatur rei gratulandae varietate. Nam ea est vel fortunae solius, aut maxime, beneficium, vel virtutis, etsi felicitate aliqua adiutae, opus, ut victoria, pax etc. Si illud est, primo ipsa res augebitur, e locis magnitudinis convenientibus: deinde laudes adiunguntur eius, cui gratulamur: easque ita moderabimur, ut ad dignitatem referantur, hoc est, ut ex iis appareat, dignum esse, primum, cui res secundae contigerint, deinde, cuius fortuna laetentur omnes: quod efficitur commemorandis virtutibus, in primis iis, quae societatem communem attingunt, ut iustitia, liberalitate, humanitate, comitate etc. Sin hoc est, primum ipsum *κατόρθωμα* augebitur, maxime e locis effectorum et caussarum: unde paratus deinde transitus ad virtutes laudandas. In quo tamen ratio habenda maxime earum, quae illud ipsum *κατόρθωμα* attingunt. Hinc eodem modo, ut in gratiarum actione, ducentur argumenta laetitiae cum

cum nostrae, tum omnium, cuius magnitudo idoneis sententiis et figuris exprimetur. In altera parte vota faciemus pro perpetuitate felicitatis, cum eius, quam gratulati sumus, tum ceterae, maiora et noua incrementa optabimus etc. si personarum ratio feret, etiam cohortationem adiungemus ad perpetuum virtutis studium: sin minus, pro re certa pollicebimur omnibus, et de eo iubebimus omnia magna et praeclara sperare.

266. Sed gratulandi causa maxime habentur orationes in nuptiis, natalibus, initiis honorum, in priinis imperii, aduentuque Principum. Ac primum *nuptias* gratulamur vel priuatis, vel principibus. Cum ergo priuatis gratulabimur, oratio duas habebit partes: primam sponsi sponseque laudem, coniunctam cum felicitatis communis praedicatione: alteram vota, atque omnia secunda, quibus et laetitiam et animum beneuolum testemur. In laudando autem in primis ratio habebitur eorum bonorum, ex quibus delectus coniugis vtriusque probetur, propter quae digni coniunctione videantur, felix denique matrimonium speretur. In quo magna facultas dabitur digrediendi ad locos communes, qui iustarum orationum materiae esse possint: veluti, dignitatem et virtutem in deligendis coniugibus maxime spectandam: quanto praestantior sit animi pulcri, quam corporis amor: quam vim habeat bene natum esse: *λεγερίαν* pulcherrimam esse matrimonium bonorum: aliosque, quos, in lectione bonorum oratorum, poetarum, philosophorum obuios, notabit futurus orator, ut sint in promptu. Atque

que hinc facilis transitus, primum ad laetitiam, quae e praeceptis gratulandi communibus declarabitur, deinde ad vota: quae optime fient, et praedicenda et describenda felicitate, quae futura sit in matrimonio tam bene instituto, et optandis omnium bonorum generibus, quibus digna sit vtriusque virtus. Quod si quis velit quaestionem vniuersam facere argumentum orationis, deliget aliquem ex istis, quos diximus, locis communibus, tractabitque eo, quo praecepimus antea, modo.

267. Sin Principibus nuptias gratulabimur, primum laudari potest consilium ipsum, deinde delectus: ubi magna facultas est dicendi de bonis vtriusque, vel a genere et maioribus, vel ab ingenio et animo, educatione, scientia, virtute, item digrediendi ad locos communes, sumtos e Politicis, de matrimoniis Principum, qui sint coniuncti cum vtilitate et Principum et reipublicae: in iisque exornandis plurimum valebit historia. Dehinc demonstrabitur magnitudo bonae spei de coniugum nouorum felicitate, et reipublicae vtilitate: vnde munitissimus transitus ad laetitia affectum exprimendum, denique ad vota; quorum communis est cum superiori genere tractatio. Qui vniuersam quaestionem tractare volent, eadem tenebunt, quae mox dicta sunt. Sed hic omnium maxime subtilitas scholastica cauenda, praesertim, si Principes ipsos auditores habeamus: est enim indigna ipsorum personis. Omnium maxime conueniunt, quae totae historia continentur, velut ea, de qua ante paucos annos in nuptiis binis filii filiaeque Regis Poloniae, dixit Bergerus, Orator Vitembergensis Academiae clarissimus.

268. *Natalitiae* orationes duplicis sunt generis. Nam vel infantem recens natum gratulamur parentibus, vel adultis reditum natalis diei. Huiusmodi orationes, quia non facile habentur, nisi in Principali dignitate virorum vel prole, vel natali, huc etiam praecipendi rationem dirigemus. *Gratulatio* igitur *prolis* has habebit partes. Primum dicetur, quantum boni sit in prole ipsa, etiam numerosa, si ita res fert, vel ad Parentum voluptatem et decus, vel ad civium spem et utilitatem: ubi licebit descendere ad locos communes varios, veluti, quam bona sit fecunditas principalis, cuius nomine inprimis cara quondam Agrippina, auctore Tacito: quanta vis sit in parentum ingeniis, virtute, vitae totius disciplina, in ipsa nobilitate generis, ad spem praeclaram de ipsorum liberis etc. In quorum delectu videbimus, ut sint personis parentum, temporibus locisque accommodati, tractenturque, ut paullo ante monuimus. Deinde pergemus ad laudes parentum, inprimis eas, quae sint cum hac causa coniunctae, h. e. quae spem faciant amplam de prole. Quibuscum aptissime coniungetur, tanquam cum causis, laetitiae viuida repraesentatio, qua omnes cum parentibus communiter affecti sint. Sequetur ultima pars, quae vota ac preces faciet pro incolumitate et felicitate infantis. Quo loco conveniet demonstrare, qualis educatio futura sit, qualis futurus ipse filius, admonere parentes, ut eum sui maxime imitatione erudiant. Licebit etiam alloqui ipsum infantem, ei gratulari parentes, paremque cum virtute pari felicitatem optare, commendare cum denique civium studiis, amori, precibus, etc.

269.

269. Natalem autem si gratulabimur, videndum erit ante omnia, vtrum primum id faciamus, an iam ante idem fecerimus. Si primum gratulabimur, liberior erit oratio et amplior materia. Etenim, cum prima talis orationis pars versetur in causis laetitiae ex incolumitate, et felicitate Principis, demonstrandis augendisque, ad vniuersas laudes eius excurri, et hinc digressio subinde fieri potest ad locos communes, qui ad illas laudes pertineant, ita vt iusta et plena laudatio sit. Si ista iam aliis orationibus consumpta sint, videndum, quid anno proxime elapso fecerit cum salute aut gloria patriae suaeque, quid utilitatis, vel attulerit, vel consecutus sit, cui malo occurrerit, quae incommoda fortiter pertulerit, aut depulerit, atque hinc laudandi materia sumenda, etiam, si quaestio vniuersa desideretur, totius orationis materia. Atque etiam, vt semper materia laudandi noua in promptu sit, si sciamus, saepius dicendum fore, oportebit bonum materiae ad laudem idoneae dispensatorem esse, nec omnia simul profunderere. Has laudes deinde conferemus ad laetitiae demonstrationem et exaggerationem, vt in aliis gratulandi generibus, denique ad vota et preces pro incolumitate: in quo tempora saepe opportunitatem praebebant. Nam, si quid magni et grauis consilii, et negotii, habeat in manibus, licebit complecti votis, et felicem euentum, atque successum celerem optare.

270. Est etiam copiosum genus gratulationis, quod magnos honores, in primisque imperium acceptum amplectitur. Suffecerit *rationem gratulandi*

landi imperii demonstrasse. Habet autem talis gratulatio et ipsa duas partes: quarum prima est laetitiae demonstratio, quae maxime ducitur ex dignitate eius, qui imperium accepit. Oportebit igitur demonstrare hanc dignitatem, si electus sit, partim sic, ut ab eligentium prudentia patriaeque amore argumenta ducantur, partim ita, ut virtutes eius idoneis documentis, rerum gestarum maxime, demonstrarentur atque augeantur: si hereditate acceperit, sic, ut ita natum, ita educatum, ea iam signa virtutum suarum dedisse, demonstramus, ut spem haud dubiam iniiciat optimi principis, et felicitatis, sub imperio eius, publicae. In quo multi in promptu loci communes, qui copiose poterunt tractari. In electo Principe, licebit digredi ad laudem consuetudinis imperii per electionem deferendi: in nato autem, dicemus, a Deo datum esse, eius donum esse bonos Principes, non sapientiae humanae, quae errare possit, cui partium studia, cupiditatesque saepe obstant, familiam, e qua natus sit, semper bonos Principes dedisse, etc. Poterit etiam laudatio tota fieri per comparisonem cum alio illustri Principe. Secundum haec, ad alteram partem dabitur aditus, per descriptionem et imperii, quod a tali Principe sperandum sit, et felicitatis temporum, sub eo futurorum, quae est altera ratio demonstrandae laetitiae. Haec demonstratio etiam tenebit locum cohortationis directae, quam verecundia erga Principem vix admittit. Votis, quae alteram partem efficiunt gratulationis, adiungi poterit promissio obsequii, fideique, item Principis commendatio ad studia et benevolentiam civium.

Ernesti Initia.

I

271.

271. Sunt etiam quaedam cautiones in hoc genere videndae. Si Principe ipso coram dicetur, breuius defungemur, nisi indoles, studia ipsius ferant longiorem orationem, neque quaestionem vniuersam tractabimus. Quod contra licuerit forte in confessu doctorum virorum: sed ita, ut e mediis et copiosissimis laudibus Principis petatur, sitque quam maxime cum eius persona, temporibus, locisque, coniuncta, denique ab omni scholae subtilitate remota: veluti, si imago boni aut sapientis, aut liberalis, aut felicitis etc. Principis sub eius exemplo proponatur.

272. Ad reliqua genera gratulationum praecepta de gratulatione vniuersa suffecerint: veluti ad eam, quam Dionysius *προσφωνηματικὴν* appellat in Arte: quo nomine continentur etiam, quibus reditum in patriam e bello, e peregrinatione, gratulamur et reduci Principi et patriae. In hoc ultimo genere nihil melius et vberius fuerit, quam peregrinatorem mente et cogitatione circumducere per loca, in quibus peregrinatus sit, quid ibi viderit, audierit, in quorum magnorum virorum velut vestigiis steterit, quomodo tum affectus fuerit, quid cogitauerit, probabiliter exponere. In quo delectus diligenter habebitur eorum, quae cuiusque ingenio, moribus, studiis maxime digna et apta sint. Hinc deinde fructus peregrinationis ad Principem, atque multo magis patriam, redundaturi demonstrabuntur et augebuntur, etc.

273. Ab gratulationis forma ea, qua honores aut imperium gratulamur, non magnopere differt *inauguralis* ea, qua personas honoribus certis in-

augu-

auguramus. Constat enim primum ex laude personae inaugurandae, quae tota ad dignitatem referetur. Dignitas autem intelligitur demonstrandis, primum muneris partibus, earumque praestantia, difficultate, etc. deinde virtutibus inaugurandi eo pertinentibus. Hic non facile deesse potest facultas tractandi alicuius loci, cum rebus personisque coniuncti; ad quem, si tenuis materia est in munere et persona, etiam summa orationis totius conferri potest. Datur etiam saepe digressio ad laudes eius, a quo ei munus est mandatum, sed eas, quae sint cum re praesenti coniunctae, veluti, iudicium in dignitatibus hominum, prudentiam in deligendo, sapientiamque et curam publicae utilitatis in honoribus mandandis. Pars altera habet quasi traditionem muneris ac potestatis, quae est in illo munere, in manus curamque inaugurandi: quae erit coniuncta cum cohortatione vel directa, vel, si personae dignitas desideret, obliqua, et bonis ominibus ac votis, ut omnibus eius institutis et coeptis felices successus contingant. Accedere etiam potest hoc, ut commendetur studiis et benevolentiae, etc. hominum. In hoc genere itidem uti comparatione inaugurandi possis, cum aliquo eiusdem ordinis claro, et imitatione digno viro: ut ei par siue sit, siue futurus sit.

274. Sed est aliud genus inaugurandi, quod versatur in rebus, velut templis, scholis, curiis, aliisque, quae dedicari oratione solent. Haec dedicatio est e pluribus generibus mixta. Habet enim gratulationem, pertinentem ad eos, quibus

istis prospicitur: gratiarumque actionem, quae debetur ei, cuius cura, liberalitas, intercessit: quae ambae constant demonstratione beneficii, quod accipitur in istis rebus et tribuitur: cohortationem, quae commendat primum beneficium ipsum, et deinde usum rei, e natura ipsius, et consilio auctoris, et gratiae et diligentiae utentium: denique vota et omnia. Quorum omnium ratio in superioribus generibus est satis explicata. Etiam *aditiales* orationes vocari inaugurales solent. Earum ratio iam supra demonstrata est.

275. Sunt et aliae formae orationum usitatae in solennibus conuentibus, quae sunt e genere panegyrico. Sed, quia fere constant gratiarum actione, aut gratulatione, aut laude, aut officii promissione, aut aliquot harum partium, quas ipsa res quoque loco ac tempore indicabit, non opus habent propria praeceptione, praesertim, cum plerumque debeant esse breuiores. Etenim, qui modum tractandorum generum eorum cognouit, de quibus exposuimus, in his non laborabit.

276. Atque etiam interdum respondendum est orationi alterius: velut ei, qui muneri alicui inauguratur. Tales orationes fere constant gratiarum actione, et promissione officii. Iam, gratiae quomodo agantur, satis dictum: cum ea autem arcte coniuncta est ipsa officii promissio, veluti effectus cum sua causa: de ea diximus eodem loco. Illud elegans est in hoc genere, si ex ipsa oratione v. c. inaugurantis, alterius responsio ducitur. Quod poterunt, qui exercitatione assidua
extem-

extemporalem dicendi facultatem consecuti sunt. Sed quia haec est in paucis, illud saltem videndum, ut initium et quasi aditum ad orationem nostram petamus ex oratione alterius: quod vel mediocri ingenio et exercitatione consequemur, ut efficere possimus. Ita tota oratiuncula extemporalis speciem habebit.

277. Restat vnum genus, de quo separatim praecipendum videtur, *epitaphium*, siue *funebre*. Possunt autem in oratione tali esse haec: doloris atque luctus demonstratio, laudatio mortui, ex qua luctus causa intelligatur, consolatio eorum, ad quos dolor maxime pertinet, veluti parentum, coniugum, liberorum, etc. mortui denique et ad gratam memoriae benivolentiaeque conseruationem, et ad imitationem commendatio. Sed maxime in hoc genere dominantur laudes mortui, quae quomodo tractentur, satis docuimus supra. Doloris autem significatio non modo ponetur ab initio, quamquam id non est perpetuum, sed etiam, atque vel maxime, post laudes; quibus explicatis, breuiter repetendo laudum, praesertim earum, quae ad communem vtilitatem pertinent, capita, argumentationes efficientur, e quibus veritas et magnitudo doloris intelligatur. Hic miseratio potest induci, a personis, velut mortui, coniugis, liberorum, reque publica, ducta. Consolatio porro locum habebit modo in iis, quae coram necessariis habebuntur, in ceteris aut plane omitte-
tur, aut ad vota precesque reuocabitur, ut dolor rebus secundioribus mitigetur. Si talis oratio habebitur in personis iis, quae iustam laudandi ma-

teriam non praebeant, erit sane quaestio vniuersa tractanda, sed quae cum persona praesenti coniuncta sit, magisque, ut digressionis speciem habeat. conf. §. 63.

P A R S II. DE ELOCUTIONE.

278.

Frustra propemodum quis, quid dicendum sit, viderit, nisi idem possit res bene inuentas apte eloqui. In oratione quidem plus valeat, qui res, non admodum bene, aut subtiliter, excogitatas eleganter ornatque possit eloqui, quam, qui optime inuentas vitiose ieiuneque dicat. Itaque et facultas oratoria ab eloquendo nomen accepit, et orator ipse Graecis *ῥήτωρ* est appellatus. Ac si vere velimus iudicare, priorem partem, quae de inuentione est, prope totam cum aliis artibus communem Rhetorica habet, hanc de elocutione propriam. vid. Cicer. Or. 19. Vnde non improbabilius Facciolatus (Or. ad Rhetor.) disputat, ea Rhetoricam, quae proprie dicatur, omnem contineri. Illud quidem dubitari non potest, quin haec pars, etsi ordine vltima, tamen exercitatione prima esse debeat. Eius praeceptio tota nobis ita descripta sit, ut primum *de virtutibus elocutionis*, deinde, *de generibus dicendi*, exponamus.

279.

279. Et quoniam omnis oratio, vel ad docendum, vel ad delectandum, vel ad mouendum denique valere debet, huc quoque nobis dirigenda videntur praecepta de virtutibus orationis. Itaque primum dicemus de iis, quae profunt maxime ad docendum, quae continentur elegantia: deinde de his, quae ad delectandum et mouendum: quae insunt in copia et ornatu.

CAP. I.

De Elegantia.

280.

*E*legantia orationis respondet subtilitati inuentionis, omninoque doctrinae, quippe et ipsa *subtilitas* dicitur (Cic. Or. II, 7.) cerniturque in eo, si est recta oratio ac sine vitio verborum: vnde et munditiem appellamus. Cic. Or. 23. Eius tres sunt partes, *puritas*, et *perspicuitas*, et *venustas*, siue *urbanitas*.

281. *Puritas*, quae in latina lingua *latinitas*, in Graeca *ἑλληνισμός* vocatur, primum repudiat barbara, soloeca, obsoleta, nouata, peregrina, tum eum, quem Graeci *κοινισμὸν* appellant, hoc est, inaequalitatem et vilitatem: barbara quidem et soloeca, quia praeceptis artis loquendi repugnant, obsoleta cum nouatis et peregrinis, quia a consuetudine populi aberrant, quae in loquendo valet

I 4

maxi-

maxime, fordida et plebeia denique cum *κωμω-
μῶ*, quoniam abhorrent a consuetudine honesta-
rum et bene loquentium.

282. Est autem *barbarismus* in verbis singulis, cum ea aut tota sunt a barbaris gentibus, aut formam habent abhorrentem a linguae analogia, quam optima aetas secuta est, et Grammaticis regulis, etymologicis, prosodicisque comprehendunt. *Soloeccismus* autem est in verbis iunctis, cum genere, numero, casu, tempore, modis, ordine etiam, aberratur in constructione a praeceptis linguae, eaque non satis inter se consentiunt: de quibus omnibus dicere, aut singulorum exempla ponere non est necesse.

283. Duo genera sunt, de quibus admonere placet. Ea sunt in temporibus ac modis, in quibus saepe labuntur homines nostri latine scribentes, decepti vernaculae linguae consuetudine, propterea, quod non satis diligenter de iis vulgo praecipitur in libellis grammaticis. In temporibus igitur videbimus, ut eorum legitimam consecutionem teneamus: ut, post praeteritum, imperfectum sit: *multos audivi, qui dicerent, non dixerunt*: post futurum praesens: *erunt, qui credant, non credent*: item, ut veram temporum vim et rationem seruemus, ne imperfecto pro plusquamperfecto, aut futuro indicatiui pro futuro coniunctiui: ut, *cum frater veniret*, pro *venisset*, aut, *cum veniet*, pro *venerit*: in quo proderit legisse, quae de temporum vi accurate ad Homerum Iliad. a. 37. Clarkius dixit. In epistolis porro cum sermo est de rebus transitis ante, quam eae reddantur, im-

per-

perfecto et perfecto vtendum: *rumor erat*, non *est*: *haec scripsi*, non, *scribo*, aut *scribebam*, *ipsa dies me admonebat*, non *admonet*.

284. In *modis* porro videbimus, vt particulis et relatiuo *qui* coniunctiuum iungamus, vbi coniunctiuui, aut accusatiui cum infinitiuo praecesserint, item, vbi verbum substantiuum, vim praedicati habens, vt: *auctores sunt*, *qui tradant*, non *tradunt*: *multi sunt*, *qui putent*: aut *inuenire et habere* loco praedicati, vt *auctores habeo*, *qui scribant*, *auctores reperi*, *qui traderent*: item alia: *ea tibi causa datur*, in qua declarare possis, non *potes*. Non monuissim haec, nisi etiam, qui magistros scribendi se profiterentur, in his peccare vidissem. Et sunt alia, quae prope pudeat ponere, veluti, quod *quamquam*, *etsi*, et aliae tales particulae, quae sua natura coniunctiuum non habent, ab initio, in oratione recta, cum coniunctiuo ponuntur: *cum* contra, vbi causale est, cum indicatiuo, etc.

285. Hoc quoque tenendum est elegantiae in hoc genere studio, non omnium substantiuorum omnes numeros et casus, item verborum omnia tempora in usu fuisse, etiamsi analogia ferret, eleganter loquentibus, quemadmodum nec apud Graecos. Cicero quidem negat *specierum* et *speciebus* dici posse, sed potius dicendum esse *partium* vel *formarum*, *partibus* et *formis*. Item, quaedam ab elegantibus contracte, quaedam plene tantum dicta, vt *sestertium nummum*, non *nummorum*. vid. Cicer. Or. 46. 47. Oportet igitur in his usum eleganter loquentium obseruare.

286. *Obsoleta* porro verba fugienda sunt, cum hac de causa, quia in loquendo consuetudo retinenda est, tum quia perspicuitati obsunt. Sunt autem obsoletorum duo genera: alia enim cum recesserint ab usu communi, tamen non obscura sunt aut ignota doctis, et quicumque scriptores priscos legunt: alia autem ita vetusta sunt, ut facta sint propemodum prorsus obscura. Haec igitur omnino vitanda: illis autem licebit uti, non quidem in oratione populari, sed tamen in carminibus et libris, qui quidem versentur in parte aliqua doctrinae, sed ita, ut raro ac parce, nec sine aliqua idonea causa, fiat. Nam in his nihil obsunt perspicuitati, cum legantur tantum; in quo tempus est quaerendi: deinde a doctis, qui intelligere debere videantur: suntque isti libri scripti et doctis et doctrinae probandae causa, cuius pars est, linguae interiora nosse.

287. Contra esse putet aliquis in *novatis*, propterea, quod neque consuetudini, neque perspicuitati aduersari videantur. Atque fortasse in lingua ea, quae adhuc versetur in usu vitae communis, ferantur, si propter necessitatem aliquam sint inuenta, nec repugnent ei, quae analogia dicitur. Sed tamen et hic opus erit cautione hac, ut iis in oratione populari tum demum utamur, cum ita inualuerint consuetudine usurpandi, ut ab omnibus intelligantur. Si quis autem verbis utatur praeter necessitatem recens proculis, aut ad usum scholarum inuentis, et quidem in oratione populari, vehementer peccet. In quo genere valde hodie, incita recte loquendi, labuntur vernaculi
vel

vel oratores, vel scriptores, cum vocabula vernacula, quae ab illo tempore, ex quo vernacula lingua uti coeperunt eruditi in docendo ac scribendo, aut formata sunt, non illa omnia recte fortasse, aut sensu nouo, et e scholis orto, usurpari coepta, inferunt in epistolas, conciones ad populum, historias, carmina etc. veluti, *bewegungsgrund*, *vorwurf*, *das daseyn* (*existentia*) et alia permulta. Cicero quidem cum multis vocabulis locupletarit linguam latinam, ductis a graecis fontibus, tamen iis nunquam in epistolis, aut oratione, usus est: cuius exemplum nouorum verborum opifices, vel admiratores, debebunt ita sequi, ut auctoritate eius in nouis verbis defendendis ipsi libenter utuntur.

288. Sed nobis hic sermo maxime est de lingua latina: in qua nouorum numero habentur omnia, quae aurea illa, quam vocamus, aetas prorsus ignorauit, vel alia significatione usurpauit: a quibus abstinendum esse omnes praecipunt. Sed habet tamen ista ratio quendam modum. Nam vocabula singula, quibus res appellantur, a posterioris aetatis scriptoribus petere nulla religio sit, si illi optimi non habeant earum nomina; neque vel noua plane verba, conseruata analogia, fingere, in rebus nouis, si antiqua commodè transferri nequeant: de quo accurate scripsit Q. Marius Corradus de copia latini sermonis: sed idem sine necessitate facere, aut in formulis loquendi, quas phrasas vocant, id quidem, ut vitiosissimum, debet vitari.

289. *Peregrinitas* est, cum verbis utimur ex alius linguae consuetudine: estque partim in singulis verbis, partim in coniunctis. In verbo est, cum ei tribuimus verbi eius, quod ipsi in alia, veluti in graeca lingua, respondet, significationem non communem. Veluti, verbo *amare* respondet in graeca *Φιλεῖν*, habentque haec duo verba significationem aliquam communem. Sed verbum *Φιλεῖν* habet etiam aliquam propriam: quam si transferas pariter ad latinum, dicasque *amat fieri*, pro *solet*, peregrinitate pecces. In formula est, cum utare constructione alteri linguae propria, ut *summus ingenii*, pro *ingenio*, *similis os Deo*, pro *ore*: quae sunt graeca, non latina.

290. Quod autem veteres latini scriptores graecam consuetudinem saepe secuti sunt, praefertim poetae, eius causa haec est. Lingua latina haud dubie orta est maxime a graeca, sed antiquissima et adhuc rudi. Itaque et ipsa habuit multa cum graecis communia, et, propter cognationem hanc, putavit, sibi licere, ab illa sumere, non modo ad necessitatem, sed etiam ad copiam. Horatius quidem etiam nova verba probat, si de graeco fonte ducta sint. Ne tamen ea res perspicuitati obesset, maior libertas data poetis, quorum lectores docti essent, et graeca non ignorarent, quam ceteris, imprimis oratoribus, quorum oratio ad populum pertineret. Itaque diligenter videndum, qui fines istius libertatis fuerint in utroque genere, et oratorio, siue prosaico omnino, et poetico, ne in peregrinitatis vitium incidamus. Ex alia lingua quacunque formas loquen-

loquendi, aut significationes verborum vsurpare, in vitio sit. Ceterum hinc non obscure intelligi vniuerse poterit, quae linguae, quoad, et quomodo, communicare inter se verborum significationes et phrasas possint, sine peregrinitatis reprehensione.

291. Sed puritatis est, etiam in iis, quae vsitata, et neque obsoleta, neque noua, neque peregrina sunt, delectum habere, et quidem in vtramque partem, hoc est, vt alia repudiemus, alia amplectamur. Et primo quidem verba quaedam sunt plebeia et fordida, neque modo significatione, sed etiam vsu. Verba quaedam res turpes significant proprie: ea plerumque parum honeste dicuntur, vt *anus*, *urina*, *feces* etc. quae medicis relinquuntur: quibusdam casu ac temere turpitudinis quaedam macula adhaesit, vt *inire*. Ab vtrisque igitur erit abstinendum, et verbum honestius requirendum, aut circuitione aliqua vtendum.

292. Aliud genus est verborum, quae res honestas quidem significant, et hactenus nihil offendunt: ceterum ab infima tantum plebe dicuntur, et sunt quasi infra rei dignitatem. Ab iis quoque sibi cauendum putabit elegantiae studiosus, nisi vbi in iis vsurpandis peculiaris vis est ex loco, et contextu: quod cum est, etiam ornatum afferunt, vt bene demonstrat Longinus S. 31. aut cum per iocum dicuntur, velut in illo Ciceronis ad Att. IV, 5. *dudum circumrodo, quod deuorandum est*. Sed haec ad locum de ornatu pertinent.

293. Est quoque cauendus is, quem Graeci *κοινισμὸν* vocant. Eum tribuunt iis, qui varias dialectos commiscent, Atticis Dorica, Ionica, Aeolica:

lica: sed patet latius. Eius igitur vitii duo maxime genera sunt. Primum et quidem praecipuum est, si verba diuerforum scribendi generum misceas. Habet nempe vnaquaeque ars propria quaedam verba et dicendi genera, vt poesis, philosophia, et ceterae: quibus recte suo loco vtare, male in omni alio genere scribendi. Vt in poesi vitiosum est, verba tragica, aut comica, aliis generibus inferre: sic multo magis, si et ista, et alia poetis vsitata vulgari. Quo nomine recte nouitios scriptores irrisit non vno loco Lucianus, qui rarioribus et exquisitioribus verbis poetarum, imprimis Comicorum, veluti stellulis distinguere studerent orationem, ipse non magis liber ab hoc vitio, quam ab aliis nonnullis, quorum causa reprehendit alios. In eoque vitio sunt etiam hodie permulti, qui, vt exquisite scribere atque docte videantur, subinde adspargunt e poetis verba et formas loquendi, praesertim ex obscurioribus, Horatio, Iuuenali, Statio, Persio. Aque vt alienum esse ab elegancia ante demonstrauius, in oratione populari vti verbis in vsum scholarum nouatis; sic vniuerse sunt in vitio, qui philosophis, aut omnino scholis, propria verba ad vsum vulgarem transferunt. Cicero saepe in philosophicis habet *qualitates*, *formas*, et eas, quae subiectae sunt generi, et quae naturam rei et essentiam, quam vocant, exprimunt, *visum*, de somnio, et alia plura, quibus nunquam in orationibus et epistolis, nisi forte ad philosophum de philosophia scribens, vtitur, sed eorum loco aliis popularibus. In hoc genere grauiter hodie
peccant

peccant vernaculi oratores, ut videri volunt, inciticia linguae et artis dicendi, in omni promiscue oratione dicentes, *wesen, wesentlich, vorstellung, begrif, gründe*, et similia permulta.

294. Alterum genus *κωμικὸν* latius patet, et est in plerisque: quod cernitur in eo, si quis promiscue verba et formas dicendi sumat e diuersis, non modo aetate, scriptoribus, sed etiam characterē et forma orationis. Satis constat, primum aetatum, deinde etiam hominum eiusdem aetatis, diuersos esse characteres in scribendo: quippe et mores, et vitae genus, et studia et conditio hominum cuiusque aetatis, ingenium vero et natura cuiusque hominis elocutionem mirifice afficit. Itaque in scriptoribus Graecis, qui a Socraticis, siue etiam belli Peloponnesiaci temporibus, ad sublatam Graeciae libertatem, item in latinis, qui inde a tertio Punico bello ad Augusti usque tempora fuere, alia forma orationis est, quam in iis, qui post fuere, nisi, si qui, ingenio adiuti, imitando illam meliorum temporum formam affecti sunt. Sed et in iis, qui in eodem illo tractu fuere, tamen permultum est discriminis, ut comparando facile intelligitur, aliusque est Ciceronis, alius Liuii, alius Caesaris, alius Nepotis, character.

295. Hos inter se commisceri, et ex omnibus velut vnum effici, nullo modo potest probari. Sed in hoc vitium facillime incidunt, qui, doctrinae et delectationis causa, varia et multa lectione utantur ante, quam satis sint optimorum et similium lectione et imitatione confirmati.

296.

296. Et haec quidem de vitiis fugiendis dicta sunt. Sed initium tantum elegantiae est, vitiis carere. Itaque etiam virtutes, quas elegantia desiderat, cognoscendae sunt. Sunt autem aliae a natura, arte adiuta, aliae ab arte et diligentia. Quae a natura sunt, non tam in singulis verbis et formulis loquendi cernuntur, quam in toto orationis habitu, ut *simplex venustas* quaedam et *gratia*, quae existunt ab ingenio maxime, adiuvantur autem consuetudine cum bonis et politis hominibus, ac lectione assidua eorum, in quibus eae virtutes insunt, Atticorum, Terentii, Ciceronis, Caesaris, Nepotis. Sine ingenio quidem reliqua parum profuerint. Itaque videmus, homines multos, quibus haec non defint, tamen illas virtutes assequi non posse, aut potuisse. Ceterum, quia hoc genus praeceptis non continetur, ad eas, quae a diligentia sunt, veniamus.

297. Prima est ea, quam *urbanitatem* vocare licet: in qua maximam vim habet delectus: cuius ratio haec est, ut e verbis generibusque loquendi iis, quibus, salva puritatis lege, uti licet, sumamus potissimum ea, quae consuetudo politiorum hominum et exquisitius loquentium usurpauit: in quibus inest aliquid suauitatis, quae aut ab aliqua maiori vi significandi, aut a quadam significatione ingenii, animique humanitate exculti, aut denique ab ipsa consuetudine, quae rebus per se indifferentibus suauitatis aliquid paullatim addit, nascitur. Huius generis formas praecipuas, quae nobis quidem videntur, quasque vel aliena, vel nostra nobis observatio suggerit, ponemus, secundum partes orationis.

298.

298. In substantiuis igitur est elegantiae primum genus, cum adiectiuum mutatur in substantiuum, vt *beneficii magnitudo*, pro *magno beneficio*: quod fieri debet maxime tum, cum in sensu non tam substantiui, quam attributi ratio habetur, siue, cum praedicatum, aut effectus, non tam ad substantiuum, quam adiectiuum refertur. Alterum genus est, cum ex vno substantiuo fiunt duo, quod est etiam elegantius, vt, *opinionis leuitas, vanitas, imbecillitas*, pro *opinione*: *lac, quo infantum teneritas aleretur: comitum corrumpere curam nutricisque fidem*. Id reperitur, si videas, quid insit in substantiui primarii notione, ad quod verbum maxime referatur. Elegantiae causa haec est, quod ita perspicuitas adiuuatur. Tertium est, cum vel pronomini substantiuum adiungitur eius rei, quae maxime spectatur, vt Cicero, pro, *huic nisi ego restitissim animo ac virtute*, dixit, *huius temeritati*: aut loco pronominis substantiuum ponitur, vt *ignosci errori meo*, pro *nihilo*.

299. In adiectiuis elegans est, cum a substantiuis diuelluntur, vt in his formulis: *hoc est ad fructum vberimum, ad constantiam firmissimum, ad voluptatem suauissimum, ad poenitentiam stabile*, pro, *hic est fructus vberimus, hoc efficit voluptatem suauissimam* etc. porro cum adduntur substantiua apta: *quam sit re pulchrum, fama gloriosum, beneficio gratum, tyrannum occidere*: item, cum commutatur superlatiuus in comparatiuum, aut positiuum: *nihil illo fuit excellentius vel in virtutibus* etc. vt *nihil in amore fuit ardentius*, pro, vt *amor meus factus sit ardentissimus: forma praeter*

Ernesti Initia.

K

ceteras

ceteras honesta, pro honestissima. Illud quoque venustum est, cum adiectiua ponuntur loco pronominis, vt *sparfissent lacrimae pectora nostra pia*, pro *tuae*: *addebat veris multa fauentis amor*, pro *tuis*: *quid misero denique restat*, pro *mihi*. Ea reperiuntur non aliter, quam substantiua.

300. Inter pronomina, permagna elegancia est in legitimo vsu relatiui: quo, non male iudicauit, qui agnosci maxime posse in scribendo idoneam latinitatis scientiam dixit. Cuius eleganciae causa videtur esse haec, quod eo, primum, inter se coniunguntur membra orationis, vt veluti corpus efficiatur, vel membri vnus deuincti inter se articuli; deinde adiuuatur intelligentia dictorum, cum apta inter se fiunt et copulata, quae sensu coniuncta sunt. Veluti, si Cicero ad Diu. II, 2. dixisset: *gravi teste priuatus sum summi mei erga te amoris, patre tuo, viro clarissimo. Is cum suis laudibus - - - superasset omnium fortunam etc.* duo seiuncta membra essent: nunc vero copulantur, cum dixit: *qui cum suis laudibus etc.* et haec ratio est in omnibus, vbi *qui* pro *ego*, *tu*, *is*, *hic* ponitur: vt ad Diu. IV, 5. *qui si affuisssem etc.* Similiter in principio periodi, aut membri, post interpunctionem maximam, non in medio, vt imperiti quidam faciunt, aut ab orationis totius initio, pro *si* dicitur eleganter *quod si*, vt oratio ad praecedentia referatur. Estque omnino varius et multiplex relatiui apud elegantes scriptores vsus, ad quem attendent eleganciae studiosi.

301. Sed est etiam aliorum pronominum elegans vsus, vt *et ego, tu*, aliorumque, in opponendo

nendo ac distinguendo, vbi ex ipso verbo intelligi possunt, sed adduntur eleganter: ut illud: *Ego vero, Serui, vellem*, elegantius est, quam, *Vellem vero Serui*: melius enim respondent verbis Sulpicii: *qui si istic affuissem*. Quoties in eam cogitationem necesse est et tu veneris, et nos incidimus saepe: quia per quos ea confiteri debet, ipsi pari molestia afficiuntur, ut magis ipsi videantur aliorum consolatione indigere, quam aliis posse suum officium praestare etc. Tolle ex his tu, ipsi: sensus saluus erit, elegantiae multum peribit. Nec minus eleganter idem copulandi causa ponitur, ut *vir prudentissimus idemque liberalissimus*: et pro etiam: deinde impudentia prosequor, sed idem sarciam: ipsum vi communicandi: paupertas et avaritia, quae ipsa paupertas est: item pleonasmus dativorum mihi, tibi etc. de quo mox: item elegantius est *semetipsum interfecit*, quam *semetipsum*: elegans *tres ipsi dies*, eo sensu, quo *tres omnino*. Sed omnia commemorari non possunt. Admoniti his cetera ipsi animadvertent studiosi, legendis bonis scriptoribus.

302. Ut ad verba veniam, primum elegantia est magna, verbo substantivo substituere aliud, quod modum, vel effectum, vel euentum aliquem rei cuique aptum, exprimat, vel saltem grandius, aut sonantius sit. Ex posteriori genere est *reperiri, inueniri*: ut apud Nepotem in Alcibiade: *liberalis, profusus reperiebatur*: ex priori: *rupto iacuit corpore, pro rupta est: victor discessit pro fuit: causae steterunt*, apud Horatium, *pro fuere: Virtus contempta iacet: in semine innatant vermiculi: in*

medio ore attollitur nasus etc. pluribus locis cavitates deprimuntur: in aduersa capitis parte vultus patet: in palpebris ciliorum pili horrent: plena puellarum iam tibi nauis eat ap. Ouid. R. A. 488. ubi male libri quidam *erit*: estque saepe in his a librariis peccatum, non assequentibus elegantiam: et similia sine numero, quae attenti lectores in bonis auctoribus facile reperient.

303. In ceteris verbis magnae elegantiae est, uti iis, quae non rem simpliciter, sed simul motum, figuram, modum, et quodcunque attributum, vel effectum actionis, vel perpeffionis, exprimant. Eo in genere felix est Cicero, inprimis in altero de natura Deorum, eiusque imitator in descriptione hominis Lactantius, Plinius maior, inprimis Ouidius, alique poetae: habetque locum maxime in descriptionibus rerum naturalium, sed et in aliis, *aditus in semicirculi similitudinem circumactus: puteus ad magnam altitudinem depressus: turris ad m. a. sublata*: in quibus verba elegantiora esse pro *factus*, omnes vident, *his, tergo quae concutit, utitur armis*, pro *habet*.

304. Est etiam aliqua elegantiae pars in particulis, non modo vniuersis, si in iis, neque significatione, neque collocatione, aberres a vera et antiqua ratione, quam lectio, atque etiam bona Lexica docebunt: esset enim alienum a puritate, et sit tamen a multis in non paucis: verum etiam in nonnullis inprimis, quae aliquantulum recedunt a vernaculae linguae consuetudine, et ab elegantioribus maxime scriptoribus, Cicerone, Caesare etc. frequentantur: ex quo genere pauca exempla

pla poneimus. Libenter Cicero vitur particulis *sic* et *ita*, interdum nude, interdum sequente *ut*, *sic*, *ut* redundant plane, aut fere vim habeant pronominis *hoc*, aut pro *hac conditione, causa, consilio* etc. ponantur: *ut* in his: *quod ita sciunt Luceii procuratores, et ita Luceius ipse ex literis tuis intellexit, nullius apud te auctoritatem plus valere etc. ita intercessit, quod* etc. i. e. hac causa allata: *ita profectus est, ut concionem relinqueret*: h. e. eo tempore, quo: *sic disputat, ut magis Stoicorum argumenta confutet, quam religionem deleat*, h. e. hoc consilio etc. item inuerse in hoc: *ut quisque est doctissimus, ita esse solet modestissimus.*

305. Participiorum quoque usus, cum vniuerse elegans est in latina lingua, quoad feruiunt periodis struendis, de quo alio loco, omninoque praedicatis eiusdem subiecti pluribus velut ad vnum reducendis, cum cetera epithetorum naturam induant, aut alio quo modo cum subiecto copulentur, cuius rei artificium legendo Cicerone, in primisque Caesare, Liuioque, optime cognosci potest, miris in hoc genere artificibus: tum in hoc genere, cum substantiua abstracta, quae Dialectici vocant, actionem aliquam significantia, praesertim non satis usu vulgari frequentata, etsi alias proba, in participium conuertuntur, vbi non subiectorum locum obtinent. Veluti, in oratione populari non satis eleganter dicas: *rei diligentiori consideratione affectus sum: sed re diligentius consideranda, vel considerata*: elegantius, *magnorum virorum virtutibus imitandis, quam virtutum imitatione*, et sic in ceteris. Hic locus diligenti ob-

seruatione indiget, ne talibus substantiuis facile in tali forma utamur, nisi valde trita sint et popularia.

306. Illa quoque obseruatio est, verba quaedam esse nitidiora et magis ingenua, ut *taurus*, *bos*, *materia*, *custodia*, *saepe numero*, *nusquam* etc. pro *bos*, *vacca*, *lignum*, *carcer*, *multoties*, *nullibi*. Igitur diligenter hoc in genere videnda consuetudo elegantiorum, et cognoscendae obseruationes veterum Grammaticorum.

307. Atque etiam figurae quaedam sunt grammaticae, per quas, in certis locis, elegantia orationi accedit, ut ellipsis: velut, semper dicendum v. c. *nihil aliud, quam risit*, omisso *fecit*: *non modo, sed ne quidem*, pro, *non modo non*: *nescio an verum sit*, *non*, *nescio annon*. Item pleonasmus: velut in pronominiibus: *cum ad mulieres ventum est, tum mihi sunt senes* etc. et repetitione verbi, gratae negligentiae vim habente: *is causam habet, quam causam ad te deferet*: *virtutes, quantas nemini cuiquam contigisse constat*. Etenim elegantior consuetudo, ut in nonnullis etiam non redundantia omittit, ita contra interdum redundantiam non modo non fugit, sed etiam sequitur.

308. Hoc quoque genus non est praetereundum, quod inest in quadam similitudine enuncian-
di per eadem genera partium orationis: veluti, supra dixi elegantius esse, *huius temeritati nisi restitissim*, quam *huic n. r.* Sed si ita ponas, non absoluta sit elegantia. Nempe ut pronomen *huic* conuersum est in substantiuum, sic etiam alterum *ego*, quod latet in verbo *restitissim*, exprimen-
dum

dum est per substantiuum vnum, aut plura, vt Cicero fecit: *huius temeritati*, inquit, *nisi virtute et animo restitissim.* Innumerabilia talia obseruabit diligens Ciceronis lector. Admonendi quidem caussa vel hoc suffecerit. Sed infinitum foret omnia talia commemorare, quae facilius, et efficacius, traduntur a perito magistro in interpretatione, tradimusque nos imprimis diligenter in Ciceronis interpretatione, qui est omnium optimus elegantiae magister. Ceterum ad hanc elegantiam etiam pertinet compositio verborum et structura: de qua in secundo capite agetur: ad *perspicuitatem* veniamus.

309. Ea est vel e singulis verbis, et dicendi formis, vel e verborum structura. In verbis ipsis existit partim ex ipsa puritate illa, de qua ante actum est, in qua vel maxime perspicuitas spectatur, partim e proprietate. Sed *proprietas* non vna re aestimatur. Primum igitur proprietas, hoc quidem in loco, hoc est, rhetorica, non grammatica, in qua nulla virtus est ad elegantiam, esse dicitur in verbis iis, quae proprie de aliqua re usurpauit consuetudo optimae aetatis: vt in his: *dicere dictatorem, creare Consulem, legere Senatorem, cooptare Pontificem, capere Vestalem, prodere Interregem, auctoritas de senatu, splendor de equitibus, honestas et gratia de plebeiis, subtilitas de philosophis, sanctitas de legatis etc.* quae verba omnia proprie de his generibus dicuntur. Igitur perspicuitatis studioso videndum, vt his loco vtatur: et ne confundat similia v. c. *studium, diligentiam, industriam, assiduitatem: libera-*

beralitatem, clementiam, indulgentiam, quae vulgo confunduntur, dicatque proprie, hoc est, de iis rebus, quibus elegantiorum consuetudo attribuit. Non dicet *hominem fortem, bonum, clarum*, sed *virum*: non *virum gratum, iucundum, officiosum* etc. sed *hominem*. Observabit etiam solennia et propria substantiuorum epitheta, ut, in *consilio* spectari, ut sit *bonum*, et *fidele*, eaque ut non temere ponantur, sed cum dilectu et in loco. Difficilis est locus uterque et magnae observationis, sed magnopere commendandus eloquentiae (latinae) studiosis, quippe non magis perspicuitati prodest, quam reliquae elegantiae: in quo magna hodie adiumenta habemus bona Lexica, doctissimorum virorum observationibus locupletata, ut alios peculiare libellos Vauassoris, Vorstii, aliorumque mittam.

310. Impediunt contra perspicuitatem non modo neglecta proprietas, sed vel maxime *ambiguitas*, cuius duplex causa est: primo in verbis ipsis, deinde in contextu, quo verba, alias satis perspicua, ita afficiuntur, ut ambiguitas existat. In verbis singulis est propter eam, quam homonymiam dicunt, tum, cum verba reliqua non valent ad intelligendum, quae significatio subiecta sit: quod secus est, ubi id sit data opera, ut iocus et dictorium existat, in quo genere est etiam acumen et venustas, ut saepe apud Ciceronem, nominatim in epistolis ad Trebatium. Sed maxime est in verbis iunctis, ex constructione, inprimis ubi infinitiuus est inter duos accusatiuos, omninoque, ubi subiectum in incerto est, ut *patrem verberasse filium*:

filium: omnes socrus odisse nurus: Aio te Aeacida etc.

311. Existit vero obscuritas etiam e breuitate nimia, vt saepe apud Thucydidem in orationibus Tacitumque, cuius genus est etiam *ἀ' ἀνταπόδοτον*: traiectione duriori et synchysi, hyperbato, *παρενέσει* longiori et multiplici, cum sensus absolutio ita longe ab initio distrahitur, vt eam prosequi intentio cogitationis non possit.

312. Proprietati adiunxerim *popularitatem* orationis, cuius haec vis est, vt verbis utamur non nisi iis, quae in vsu vitae quotidianae versantur, eoque sensu, quo consuetudo communis vsurpat, sed ita tamen, vt elegantia conseruetur: quod non parum diligentiae postulare, ipse Cicero agnoscit. Itaque non modo omnia verba vitabimus et genera loquendi, quae in scholis et in arte aliqua interiori vsurpantur, sed etiam ea, quae sunt quidem in linguae vsu, sed non peruulgato. Latini quam in eo diligentes fuerint hinc intelligas. Sempronia Lex est de pretio frumenti plebi vendendi. Id pretium sic definitur, vt modii singuli vendantur *semissibus et trientibus*, non *decuncibus*: item Cicero dicit ad Diu. XIII, 29. Capitonem esse heredem fratris *ex parte dimidia et tertia*, non e *decunce*. Causa nulla est nisi haec, quod verbum *decuncis* verbum scholae arithmeticae et iuridicae fuit, non consuetudinis vulgaris.

CAP. II.

De Ornatu e Tropis.

313.

Quae hactenus dicta sunt, valent ad munditiam quandam orationis, quae et ipsa aliquam delectationem habet: nunc de ornatu dicemus, qui maiorem voluptatem, atque etiam admirationem, et vim commouendi habet. In eo duo sunt videnda. Primum enim habet quandam quasi *materiem*, quae inest in tropis atque figuris: deinde *formam*, quae cernitur in collocatione verborum, structura membrorum, et numero: de quorum natura et usu iam videtur dicendum.

314. *Tropus* igitur est vocis cuiusque a propria significatione in alienam cum virtute quadam immutatio. Eiusque commutationis tres fontes sunt: similitudo rerum, coniunctio, et disiunctio. Est enim haec ingenii humani indoles, id quod Philosophi demonstrant, ut facillime cogitando transeat ad res eas, quae praesentibus aut similes, aut coniunctae vel natura, vel arte, operae humanae, aut disiunctae sunt, eaque, quae vel similitudine, vel naturali aliquo vinculo, aut consuetudine, cogitatione, loco ac tempore, coniuncta sint, simul animo humano occurrere soleant. Unde non mirum, si ingenium humanum etiam natura sua pronum semper fuit in hanc partem, ut vocabula talium rerum permutaret, praesertim cum

cum et necessitatis quaedam ratio accederet, et suauitas inuitaret, vndeunque orta illa: neque enim facile est, certi aliquid pronunciare. v. Cic. Or. III, 39. Et qui a similitudine quidem oritur tropus *metaphora* vocatur: a coniunctione rerum *metonymia* et *synecdoche* sunt: a disiunctione *ironia*.

315. Est igitur *metaphora* significationis propriae in alienam immutatio, ob similitudinem, quae rebus intercedit. Vnde fit, vt in omni *metaphora* sit similitudo, ad vnum verbum redacta et conclusa, cuius quasi fundamento nitatur, tropusque hic ita aut probetur, aut repudietur per se, vt similitudo illa constet. Ea porro similitudo vel simplex est, vel duplex et commutabilis, quae *analogia* vocatur: veluti, cum pro causa *fontem* dicimus, simplex est, siue vnius partis, similitudo, nec *caussa* pro *fonte* dici potest: inter *regem* autem et *solem* duplex est: itaque rex *sol regni*, sol *rex coeli* dici potest: vnde exiit genus *metaphorae*, quod *reciprocum* vocatur.

316. Sed cum aequae late *metaphora* pateat ac similitudo, tamen delectus quidam est habendus, neque, vt similitudo quaedam est, ita statim verbum transferendum. Itaque cauebinus, primum, ne *metaphorae* ducantur a rebus parum similibus, vnde oritur ea, quae durities in *metaphoris*, siue audacia vocatur; veluti, si tonitru *tubam* voces, nisi, aut emolliendi particula vel formula, *μείλιγμα* vocat Longinus, addatur, *veluti, quasi, vt ita dicam*: aut addas epitheton, vt in illo, *coelestis tuba*, aut in poesi, praesertim sublimiori, vtare, cui magna in hoc genere datur licentia: veluti

Ho-

Horatius cum Euripide dixit, *ventum equitare per undas*: aut denique vsus ipse iam emolliuerit: veluti, non dubitem *coeli fornices* in carmine dicere, aut *niuem capitis*, et si Cicero et Quintilianus reprehendunt, vt durius translata, postquam non vnus poeta bonus vsurpauit vtrumque. Huic vitio simile est alterum, cum nimis longe repetitae metaphorae sunt, hoc est, a rebus, quae parum notae sunt, et visae auditaque paucis: veluti Cicero mauult *scopulum patrimonii* dici, quam *syr- tim*, *voraginem bonorum*, quam *Charybdim*: sed has quoque vsus paullatim emollit, qui adeo in hoc etiam consulendus.

317. Altera cautio est, ne metaphorae sumantur a rebus magnitudine nimis diuersis, et quidem in vtramque partem: sunt enim iusto maiores, aut angustiores res significanda: veluti, si quis montes *verrucae terrae* vocet, aut *solem* dicat quemuis, honore aliquo in ciuitate aliqua ornatum. Sed fortasse in illo genere etiam aliquid valet ad excusandum vsus: tanquam *lampada coeli* non dubitemus dicere solem, postquam Virgilius alique dixere: item consilium dicendi, si fiat minuendi aut irridendi causa.

318. Tertia est, vt ne ducamus a rebus obscenis, fordidis, atque abiectis: quo nomine Cicero reprehendit eum, qui *Africani morte castratam rem publicam*, Glauciam *stercus curiae* dixerat; nisi hoc posterius fortasse excusari potest, vt contumeliae augendae causa dictum, quem ad modum etiam in iocis locum habent. Etenim cum vniuerse ista verba ab oratione elegantiae causa abesse

abesse debeant, ornatum afferre et suauitatem qui possunt? At contra probantur metaphorae a rebus honestis, pulchris, suauibus: quippe res, a quibus ducuntur, sua bona quodammodo communicant cum iis, ad quas nomina transferuntur. Sed maxime delectant eae, quae rebus vita carentibus vitam et actum tribuunt, omninoque attributa viuentium, vt Aristoteles, Cicero, omnesque artis magistri animaduertere: velut *herba fitit, moritur: domus, flua surgit*. Enimvero non minus suaves sunt, quae rebus incorporeis quasi corpus tribuunt: vt, *virtus sine aduersario flaccescit: dominatio conuellitur: ratio haec frangi conuellique non potest*: siue, quod veluti ad sensus reuocatae maiorem perspicuitatem consequuntur, siue alia qua de causa.

319. In vsu autem metaphorarum primum delectus requiritur hic, vt rebus aptissimas quaeque praeferamus (§. 318.) deinde, vt in genere coepta metaphorae persistamus, neque coniungamus diuersarum ac dissimilium rerum attributa. Id non tam sic ceperim, vt video vulgo Rhetores, veluti Vossium: qui hoc non seruasse Ciceronem putat, cum dixit, *orationem exire atque in vulgus emanare*: nam huius generis innumerabilia apud omnes auctores occurrunt: nec in eo nimis acutus ac seuerus sim, vt v. c. putem hoc neglexisse Catullum in illo: *tenuis sub artus flamma dimanat*: etenim *igni* propter celeritatem motus ac transitus *to fluere* propemodum proprie tribuitur: nec denique huic legi nimis adstringam poetas, quibus, cum exarserunt ingenii calore, non licet ita expendere omnia seuerè ad praecepta magistrorum: fed

sed sic potius capiam, ut subiecto, metaphorice expresso, ne tribuamus, quae isti metaphorae non conueniant, teneamusque, omnia, quae metaphorico verbo non conueniant, cum dicitur proprie, ea et aliena esse, cum dicatur translate. Sic, cum causam, propter quam agas, dixeris *finem*, omnia reliqua verba esse debebunt ea, quae proprie de fine, qui proprie vocatur, dicantur, v. c. non dicas, *finis bonus, magnus, laudabilis* etc. non *finem habere, eligere, praeferre* etc. quae omnia proprie de fine non dicuntur: nec dices *gradum*, cum de initio aliquo, aut profectu in aliquo genere, veluti sapientiae, dicitur, *magnum* aut *perfectum* etc. sed *summum*, et sic in ceteris. Itaque Longinus S. 3. cum Hermogene de Ideis I, 6. recte improbat Gorgiam, qui dixerat *vultures esse sepulcra viua*: etenim *viua sepulcra* proprie nulla sunt. Neque affecuti sunt rationem huius reprehensionis, qui huc Ciceronis *bustum legum omnium et religionum*, Ouidii *bustum miserabile nati* traxere, ut Tollius et Pearcius: non enim *bustum viuum* dixere, sed *bustum* simpliciter, aut *miserabile*, quod de busto proprie dici potest. In hoc genere valde ineptos reperiet scriptores et oratores vernaculae linguae, qui volet attendere. Sed, ut dixi, hoc de subiectis, vel solis, vel maxime intelligendum: secus est, cum subiectum proprio verbo exprimitur: neque tum absurdum est, diuersas metaphoras tribuere. Veluti in hoc Horatii: *nemo adeo ferus est, qui non mitescere possit, si modo culturae patientem praebeat aurem*: in quo attributa quidem per diuersas metaphoras exprimuntur, sed subiecti verbum est proprium, cui nulla

nulla metaphorarum istarum repugnat: quod secus foret, si subiectum esset metaphoricum, v. g. si dixisset, *nullius ingenii agrum esse tam f.* etc. Itaque cum Longinus, vt ineptum, repudiet, *vultures esse sepulcra viua*, recte contra dicas v. c. *Clodium, quoad vixerit, pestem religionum et bustum legum fuisse.*

320. Illud quoque praecipere solent Rhetores, ne metaphoras nimis frequentemus et condense-
mus, veriti, ne taedium aut obscuritatem afferrent. Id vt non negem accidere posse, praesertim in oratione tenui, et delectu neglecto, vniverse tamen dictum, falsissimum putem: nisi vero etiam Plato, Xenophon, Cicero alique praestantissimi scriptores peccarunt, qui totas disputationes metaphoris compleuerunt, in descriptione corporis humani, Plato in Timaeo p. 1056. Xenophon in Memor. S. I, 4. Cicero de Nat. D. II, 56. cf. Longinus S. 32.

321. Ceterum quoniam in hoc tropo maximus est ornatus orationis, quoad inest verbis, copia metaphorarum bonarum debet esse in promptu. Ea optime parabitur lectione omnium bonorum poetarum, oratorum, historicorum, inde ab Homeri aetate: sed vberimus fons est paratus in Socraticis libris Platonis et Xenophontis, ex quibus, quicquid propemodum venustum, suaue, et exquisitum habent posteriores, sumserunt. Itaque hi maxime legendi iis, qui ex purissimo fonte haurire, atque se ad sensum pulchritudinis et suauitatis, quae in hoc genere est, iudiciumque acuere, ingenium autem alere ad hanc copiam velint.

322. *Metonymia* est vocis a propria significatione in alienam immutatio ob coniunctionem externam: h. e. eam, quae essentiam non attingat; estque quadruplex, *causae*, *effecti*, *subiecti* et *adiuncti*.

323. *Causae* verbum late patet, pertinetque ad efficientem quocunque modo, materiam, et finem. Primi generis exempla sunt: *Ceres*, *Bacchus*, *Musae*, *lingua*, *humanitas*, pro *frugibus*, *vino*, *poesi*, *sermone*, *miseriordia*: alterius, *aurum*, *argentum* pro *nummis aureis* et *argenteis*, aut *ornamentis*: quamquam hoc genus quidam ad Synecdochen referre malunt, quod materia essentiam rerum attingat: tertii, *custodia* pro *carcere*, aut *custodibus*.

324. Aequè late patet *effecti* metonymia, in qua effecto indicatur causa. Primi generis est, *pallere*, *umbra*, *perniciēs*, pro *timere*, *arbore*, *repertiōsa*: estque frequens etiam in epithetis, ut *pallida mors*, *tristis senectus*: secundi *panis* pro *farre* aut *tritico*: tertii, *zonam solvere*, pro, *coire*. Sed posteriora duo genera sunt rariora. His duabus formis similis est ea, quae *antecedens* et *consequens* permutat, ut *memorem esse*, pro *gratum se praestare*, *cadere*, pro *interfici*.

325. *Subiectum* laxè admodum in hoc tropo accipitur, ut dicatur de omni re, cui aliquid inest, adest, denique, in quo aliquid occupatur: cui pari latitudine respondet *adiunctum*. Huius formae sunt, cum dicitur possessor pro re possessa, signum pro signato, tempus et locus, pro re in tempore et loco, qui versatur in aliquo obiecto, pro

pro obiecto ipso, et contra. Exempla his respondentia haec sunt: *Claudius* (praedium Cl.) *pependit venalis*, *Gallia* (rex G.) *indignatur*: *apex* pro *sacerdotio*, *metus* pro *pallore*: *dies* pro *iudicio*, *messis* pro *anno vel aestate*: *coelum* pro *Deo*, *angelis*, *sideribus*, *Iupiter*, pro *coelo*: *dux* pro *exercitu*, *leges* pro *iudicibus*.

326. Ex quibus patet, quam varius et multiplex sit hic tropus, quamque foecundus adeo ad locupletandam elocutionem. Ceterum vis eius duplex est. Valet enim et ad ornatum, et ad copiam; sed magis ad hanc. Magis porro a poetis metonymia frequentatur, quam a ceteris scriptoribus: et sunt permulta genera, quae non nisi poetis licet usurpare. Ea quae sint, docebit usus, qui est etiam in hoc genere inconstans adeo, ut saepe in vna forma variet. *Cerere* pro *pane*, aut *Bacchum* pro *vino* dicere, nemo nisi poeta audeat: at ex eodem genere sunt *Mars communis*, *varius* et *aequus*, *inuita* et *pinguis Minerva*, quae nemo extra poesin refugiat. Atque etiam, quid durum et audax in hoc genere sit, non nisi consuetudine satis iudicari potest. Haec igitur imprimis observanda.

327. *Synecdoche* est permutatio verborum ob coniunctionem internam; qualis est inter totum et partes. *Totum* autem latius dicunt. Nam primum genus intelligunt cum suis formis, formam cum indiuiduis, ut cum *mortales* dicuntur pro *hominibus*, *sidus* pro *sole* aut *luna*, *vrbs* pro *Roma*, *poeta* pro *Homero*; et contra *abies* aut *alvus* pro *ligno*, *Tempe* pro *loco amoeno*, et in epithetis,

Ernesti Initia.

L

thetis,

thetis, pocula Acheloia, arcus Cydonius: permutationem speciei et indiuidui ἀντονομασίαν etiam vocant: deinde totum, quod proprie dicitur, sed duplex: alterum, quod constat materia et forma, cuius partes vocant essentielles, alterum, quod partes habet eas, quas integrales appellant. Prioris generis sunt haec: homo pro corpore, vel anima sola, anima pro toto homine: posterioris, mare pro aqua marina, elephante pro ebore, caput, pectus, pro homine. Huic posteriori generi subiicitur permutatio numerorum, cum singularis pro plurali et contra ponitur, vt Romanus pro Romanis, Cicerones pro Cicerone: aut certus pro incerto, vt sexcenta exempla pro multis: aut rotundus pro maiori et minori, vt cum Olympias dicitur habere quinque annos, centum viri, pro centum et quinque. Synecdoches species est ἀντονομασία, quae nomina propria permutat: nam olim nomen Latinis, vt Graecis ὄνομα, de propriis tantum dictum, de reliquis vocabulum, λέξις: velut cum patronymicum ponitur pro proprio, Anchisiades, Aeneadae, Aecides, pro Aenea, Romanis, Pyrrho, aut gentile, vt Dux Troianus, Theffalicus, pro Aenea, Achille, Erycina pro Venere etc.

328. Huius quoque tropi varius est vsus, a consuetudine discendus. Nam quaedam genera simpliciter communia sunt omni generi scribendi, veluti permutatio numeri: alia sunt quidem et ipsa communia, non tamen absolute, sed ita, vt nonnullis verbis soli poetae vti possint: denique in toto eo, cuius partes integrales dicuntur, partes tantum nonnullas, hoc est, digniores, licet pro toto ponere, vt in aedibus tectum, limen, fores, non

non fenestras, scalas etc. Igitur et hic consuetudo sequenda.

329. *Ironia* est permutatio verborum ob disjunctionem: vt *vir bonus* pro *improbo*, *lumen curiae* pro *dedecore*. Est autem ironia duplex: altera, quam Atticam, aut Socraticam voces, quae nihil irrisuionis habet, sed contra suauitatis plurimum, vt *accusare*, pro *laudare*; quo genere pleni sunt libri Socraticorum: vid. v. c. Xenophon Mem. Socr. II, 6. 33. s. altera quae pertinet ad irrisuionem, cuius exempla ante posuimus. Ea intelligitur vel e pronuntiatione, vel e contextu, vel ex adiectis particulis, *quippe*, *scilicet*, *vero*, etc.

330. Ad ironiam malim, quam ad synecdochem referri *λιτότητα*, quae minus dicit, quam intelligi vult: utitur enim verbo contrario eius, quod vult intelligi: vt *non sperno*, pro *cupio*. Estque tenendum hunc tropum adeo non imminuere, vt potius augeat: neque Liuius Polybium dixit *virum non contemnendum*, inuidia aliqua, et minuendi causa, sed perhonorifice. Quippe hic non verba spectanda, sed consuetudo talium usurpandorum. Cicero cum Catilinam *inutilem ciuem* vocat, Virgilius Busridem *illaudatum*, grauissime locuti sunt. Verum hic vidit Clarkius ad Homerum, et dudum Casaubonus ad Polybium, Vossius et alii. Secus est, vbi tantum orationis variandae causa haec ratio adhibetur, quod facile contextus indicabit, vbi tamen nec *λιτότης* est.

331. Neque minus ironiae subiectus est *εὐφημισμός*, cum res odiosa et ingrata lenibus verbis exprimitur, vt *inferi* et *beati* pro *mortuis*, *si quid*

ei acciderit, pro *si mortuus fuerit*: isque tropus plurimum valet ad elegantiam, de qua superiori capite actum est, ideoque diligenter animaduertendus in lectione auctorum. Huc pertinet illud, quod apud Terentium, *recte* respondent, qui nolunt perspicue negare. *Sarcasmus* autem, *Diasyrmus*, *Charientismus*, *Asteismus*, *Mycterismus*, *Mimesis* male ad ironiae species referuntur.

332. Sed sunt etiam quinque troporum affectiones, *metalepsis*, *allegoria*, *catachresis*, *hyperbole* et *emphasis*. *Metalepsis* est tropus duplex vel multiplex in eadem voce: siue, ut idem tropus duplicetur, siue, ut duo diuersi concurrant: velut in his: *post aliquot aristas*, *discinctum otium*, *fodere larem*, de apibus: in primo est duplex synecdoche, in altero duplex metonymia, in tertio metonymia cum metaphora. Hoc genus etiam in poetis rarum est, nedum ut in alio scribendi genere facile locum inueniat.

333. *Allegoria* est tropi eiusdem, in primis metaphorae, per integram sententiam continuatio, differtque a tropi conseruatione, de qua supra dictum §. 319. quacum confunditur a non paucis. Nempe allegoria iusta totam aliquam sententiam tractat per vnum tropi genus. Sic allegoria est, cum Socrates rationem conciliandorum amicorum ap. Xenoph. M. S. III, 6. et 11. per metaphoras a venatione et veneficiis, et in Symposio c. 4. a lenocinio, exponit, non, si dicam, *multos virtutis et suauitatis suae lenociniis ad amicitiam pellexit*: in quo est mera tropi eiusdem in vno membro conseruatio. Allegoria porro est in hoc Horatiano: *Con-*

Contrahe vento nimium secundo turgida vela: non in hoc: ut orationis meae velis benevolentiae vestrae aura adspiret. Exemplum allegoriae per metonymiam est in illo: sine Cerere et Baccho friget Venus, per ἀντρονομίαν est ap. Virgil. Ecl. IV, 34. Ceterum allegoria potest degenerare in aenigma et fabulam.

334. *Catachresis* est durior vocis ad alienam significationem translatio: quae vnde oriatur, quomodo mitigetur, dictum est in metaphoris: nam quod de vno genere valet, ad omnia pertinet. Quaedam catachreses usu ita emollitae sunt, ut durities non animaduertatur amplius. His licebit uti: a ceteris aut omnino, aut saltem extra poesin, abstinebimus.

335. *Hyperbole* est tropus augens rem aut minuens supra modum: vnde interdum cum catachresi concurrit: ut candidior niue: oceanus non videtur tot res tam cito absorbere potuisse. Probantur hyperbolae, si efficitur, ut non animaduertantur, recte praecipiente Longino: quod fit, non vno illo, quem ipse tradit, sed pluribus modis: partim, si veluti prouerbiorum vim obtinent, ut illud candidior niue; quod cum est, nil nisi excellens aliquid in aliquo genere intelligitur consuetudine: partim, cum res ipsa naturalem modum excessit, ut ex re nata hyperbole videatur: partim denique, cum affectus vehementior eas generauit, quo nihil efficacius est ad omne genus duritiei in tropis, atque etiam figuris, molliendum.

336. *Emphasin* rhetoricam (nam est etiam grammatica quaedam in verbis propriis) esse dicunt tropum plus indicantem, quam verbum proprium, cuius loco ponitur: velut, cum dicatur *ira incensus* pro *iratus*, *flagrare cupiditate* pro *cupere*. Alii tamen sic fortasse rectius definiunt, ut sit virtus altiore praebens intellectum, quam verba per se ipsa declarent: ut in illo Virgiliano: *demissum lapsi per funem*: quibus verbis altitudo equi innuatur. Nam si rem vere reputemus, in illo genere non plus tropicis exprimitur, quam propriis. Neque enim v. c. *ira incensus* dicitur pro *iratus*, sed pro *vehementer iratus*, nec quicquam amplius in tropo. Omnino cauendum est, ne tropos urgeamus nimis, et ex iis statim emphases extundamus, quod plerique in interpretando faciunt perinepte: velut *indagare* et *inuestigare verum* apud Cicero- nem de Offic. I, 6. non est aliud, quam quaerere, quocum verba illa permutantur. Sed de toto hoc genere iudicandarum emphasium locus hic non est dicendi. Alterum autem genus emphaseos figura potius est, quam tropus: est enim etiam in propriis, ut agnoscit Quintilianus, nec magis in singulis verbis, quam in iunctis, aut adeo tota ad grammaticam referenda.

CAP. III.

De Ornatu e Figuris.

337.

Figura est quaedam orationis vulgaris et simplicis cum virtute immutatio. Virtus autem illa duplex est. Nam vel suauiore orationem facit, vel grauiorem, atque vtraque de causa affert orationi ornatum. Suauitatem porro afferunt vel sono quodam, vel sensu, vel copia: nam et soni quidam natura delectant aures animosque, et quaedam sententiarum conformatio iucundior est, denique copia omnes natura capimur. Grauitatem autem efficiunt figurae vel eadem illa copia, si rei augendae exaggerandaeque seruit, vel affectu aliquo commouendo. Atque ad hanc rationem etiam de figuris exponemus. Est denique figura ipsa duplex, altera in verbis, altera in sententiis.

338. *Figurae verborum* hae fere suauitati seruiunt: ἀντανάκλασις, seu dilogia, πλοκή, ἐπανάληψις, ἀναδίπλωσις, ἐπαινος, πολυπύτων, παρηγμένον, παρήχησις, παρωνομασία, ὁμοιοτέλευτον, ὁμοιοπτώτων.

339. *Αντανάκλασις* est, cum idem verbum bis, sed duplici sensu ponitur, ut in his, *dedit ei prae-rogatum suae voluntatis eiusmodi, ut ei pro prae-rogatiuis iam reddidisse videatur: amici viuamus, dum viuimus.* Eius species est πλοκή, quae rei nomen bis ponit, ita, ut semel ipsa, semel at-

L 4

tribu-

tributum eius intelligatur, vt in hoc Ouidii: *talis erat mater, si modo mater erat*, et Homericō illo *Αχαιοὶ δὲ Ἀχαιοί*.

340. *Επανάληψις* est, cum idem verbum est in principio praecedentis et fine sequentis membri, vt in hoc: *Ambo florentes aetatibus, Arcades ambo. Αναδίπλωσις* est in fine primi et initio secundi, neque modo in singulis verbis, sed etiam pluribus: *sequitur pulcherrimus Astur, Astur equo fidens: principum dignitas erat par; non par fortasse eorum* etc.

341. *Επάνοδος*, cum ordinem dictorum inuertimus: *quod sequitur fugio, quod fugit ipse sequor. Πολύπτωτον* eiusdem nominis variis casibus, verbi variis personis ac temporibus, repetitio: *res cum re, causa cum causa, ratio cum ratione pugnabit*: in quo triplex polyphton est: *insidias factas esse constat, et id est, quod senatus contra rempubl. factum iudicauit: ab utro factae sint, incertum est*, etc. Nobilissimum exemplum in verbo est apud Homer. Odyss. τ. 204. Ceterum interdum in repetitione hac non tam est figura, quam negligentia, interdum non ingrata: cuius generis exempla sunt multa apud Liuium, etiam Ciceronem; quale est illud ipsum, quod iam e Miloniana produximus. Videndum igitur, vtrum aliqua idonea de causa positum sit, an exciderit potius polyphton. Ciceronem quidem libenter vti in nonnullis, praesertim adiectiuis, vt *multus, omnis*, etc. reperient, qui attenderint.

342. *Παρηγημένον* est coniunctio coniugatorum, item simplicium et compositorum: prioris generis

ris

ris hoc est: *et nati natorum, et qui nascentur ab illis: sua se manu interemit*: posterioris in illo graeco: *ἐγών, ἀνέγνων, κατέγνων*: et in omnibus fere oxymoris, vt in *δώροις ἀδώροις*. In ea figura saepe est etiam *παρήχσις*, quae est in similibus verborum iunctorum initiis, vt in illo *et nati natorum*: quod genus non modo non refugerunt veteres, vt obseruat Seruius ad Virgilium, sed etiam quaesiuerunt in nonnullis. Cicero quidem libenter vtraque figura vtitur, vt polyptoto. Similis est *Paronomasia*, quae est leuis verbi mutatio, fitque vna et idem altera litera vel mutanda, vel transponenda, vel addenda aut detrahenda: *Est inceptio amentium, haud amantium: neque pietam, neque fictam imaginem suam passus est esse: video me a te non conueniri, sed circumueniri.*

343. *Ομοιτέλευτα* sunt, cum verba plura similiter definunt, suntque plerumque etiam *ὁμοιόπρωτα*: vt in illis Ennianis apud Ciceronem: *haec omnia vidi inflammari, Priamo vi vitam euitari, Iouis aram sanguine turpari*. Sed haec quoque saepenumero excidunt scriptoribus per negligentiam, vt in illo Ciceronis, *fortis animus et magnus duabus rebus cernitur*, et aliis: quae discernere facile erit e contextu.

344. Et in harum quidem figurarum usu hae cautiones sunt: prima, vt ne studiose quaerantur, sintque ita rebus aptae, vt ab iis natae, non a dicente excogitatae esse videantur: secunda, ne nimis frequententur: quaesitae enim videntur, et satietatem afferunt frequenter positae: tertia, vt usum bonorum scriptorum consulamus, et sequamur,

mur, vt in polyptoto et parechese. In quo genere dicendi locum habeant, suo loco dicetur.

345. *Gravitati* profunt hae: *ellipsis*, *pleonasmus*, *asyndeta*, *polysyndeta*, ἐπιφορά, συμπλοκή, ἐπ'ευξίς, κλίμαξ. "Αύξησης et λιτότητα, siue ταπεινότητα, non addam: sunt enim potius tropi, hoc est, permutationes verborum.

346. *Ellipsis* rhetorica (nam etiam grammatica est, quae elegantiae seruit interdum, vt supra dictum) est omissio verbi cum aliqua vi: quae cernitur in exprimendis affectibus, vt in illo Cicero- niano in Verrinis: *huncine hominem? huncine impudentiam? huncine audaciam?* In redundan- tia contra est *pleonasmus*, habente aliquam vim in affirmando vel mouendo: nam in ceteris gram- maticus est, de quo alibi: vt *his auribus audiri*: in quo fortior affirmatio est. Vtrum grammati- ce an rhetorice vsurpentur, locus quisque indica- bit. *Asyndeton* est in omissione frequenti copu- lae: *Polysyndeton* in frequentatione. Vtrum- que suo loco vsurpatum magnam vim habet: illud in celeritate, incitatione animi, multitudi- ne exprimenda, hoc in multitudine et magnitu- dine: vnde plurimum sublimitati prodesse docet Longinus S. 19. 20. 21. si loco idoneo vsurpen- tur, obesse, si alieno.

347. *Επιφορά* vocant repetitionem clausula- rum: cuius graue genus est hoc, quod repetit re- sponsum eandem aliquoties post plures inter- rogationes, magnamque vim habet in augendo et exaggerando. Tale est hoc Ciceronis: *Doletis tres exercitus populi R. interfectos? interfecit Antonius.*

Desi-

*Desideratis clarissimos ciues? eos quoque vobis eripuit Antonius. Auctoritas huius ordinis afflictā est? afflixit Antonius. Eique simillima est συμ-
πλοκή, quae etiam initia similia habet, vt in Agr.
II, 9. Quis legem tulit? Nullus. Quis maiorem
partem populi priuauit suffragiis? Nullus. Quis
comitiis praefuit? Nullus etc. Extra quam in eo,
quem dixi, loco talibus vti, ineptum et frigidum
sit. Neque minorem vim habet ἐπιζυγίς, quae
verbum repetit cum vi: Nos, nos, dico aperte, con-
sules desumus: fuit, fuit haec quondam in rep. con-
suetudo: nunc, nunc insurgite remis. Plerumque
etiam haec vis est gradationis, quae eodem verbo
sequentia antecedentibus iungit, vt in illo Ciceronis:
in urbe luxuries creatur; ex luxuria auaritia exi-
stat necesse est: ex auaritia erumpit audacia: inde
omnia scelera et maleficia gignuntur. Item in illo
Ouidiano: Viderat hanc, visumque cupit, potitur-
que cupita: vbi eleganter celeritatem exprimit.*

348. His omnibus latius patet vsu *anaphora*,
quae est eiusdem verbi in principiis frequens repe-
titio; cuius ne exemplum quidem attinet ponere:
habetque magnam vim in ornandis argumentis gra-
uioribus, et amplificando. Ea hodie valde abutuntur
vernaculi oratores, qui etiam in interpretando, de-
finiendo, tenuissimisque rebus explanandis, frequen-
tant, putantque, se egregie viuicam, ita enim lo-
quuntur, orationem effecisse, cum frigidissimam
reddiderint. Commoti animi est haec figura, et
commouentis oratoris. Iam ardebat Cicero, cum
vteretur illis: *nihilne te nocturnum palatium*, et re-
liquis. Quare tirones admoniti sibi ab ista peruersita-
te cauebunt.

349. Ad copiam ex hoc genere figurarum duas valere dixerim, *synonymian* et ἐξεργασίαν, siue ἐπιμονήν. Verum istae, vt opinor, proprie figurae non sunt. Itaque de iis dicemus in capite, de copia. Atque etiam in *figuris sententiarum* sunt plures, quae non sunt vere figurae, hoc est, imutationes vulgaris orationis, et quidam quasi gestus venustiores aut grauiore, sed potius fontes copiae, vt *digressio*, *periphrasis*, *definitio*, *distributio*, *congeries*, *gnome*, νόημα, *aetiologia*, *exemplum*, *similitudo*: de quibus adeo proximo capite agemus, partim supra egimus.

350. Quae autem proprie figurae rerum dicuntur, ex iis ad suauitatem maxime valent, quae *antitheta* et *oxymora* dicuntur, *periphrasis*, item *inopinatum*. Sed *inopinatum* (παρά προσδοκίαν) iocis et disteriis seruit, quae in epistolis, dialogis et comoediis locum habent, non facile, hodie quidem, in oratione: *antitheta* autem et *oxymora* in omni oratione locum habent.

351. Et *antitheta* quidem sunt, cum contraria contrariis opponuntur: quod fit tripliciter, vel sic, vt verba singula singulis, vel bina binis, vel sententiae sententiis opponantur: vt in his: *ex hac parte pugnat pudor, illinc petulantia: hinc pudicitia, illinc stuprum: hinc fides, illinc fraudatio* etc. *Catil. II, 11. non me poenitet mortales inimicitias, amicitias sempiternas habere: dominetur in concionibus, iaceat in iudiciis.* Huic tertio generi similis est ea, quam distinctionem dicunt: *populus Romanus priuatam luxuriam odit, magnificentiam publicam diligit.* Referri huc possunt

possunt etiam sententiae e contrariis, et enthymema (S. 154. 155.) et ἀντιπαράσεις sine ἀντιστοφῇ (S. 171.) et ἐπείνοδος, quae, qua sententiam ἀντιμεταβολή dicitur. Oxymorum autem est e disiunctis et repugnantibus, vt: *insaniens sapientia, concordia discors, otium negotiosum* etc. cuius generis magna copia congesa a Rittershusio ad Oppianum: item *cum ratione insanire: deceptaque non capiatur.*

352. Iam in his esse magnam suauitatem suus quemque sensus docet. Ea oritur e contrariis, quibus, vt alibi dictum, natura delectamur: e breuitate porro, quae ab his nunquam abest: denique in nonnullis etiam e numero, qui in iis sponte nascitur, vt alio loco videbimus. In oxymoro etiam ex hoc, quod speciem falsi prae se fert, sub eoque latet verum: in quo intellecto existit quaedam acuminis species, qua et ipsa capitur animus, interdum etiam admiratio.

353. Atque hac de causa omnes scriptores, qui acuti esse vellent, et ingenii ostentationem, delectationem admirationemque legentium vel audientium maxime spectarent, oratores, poetae, historici, frequentes fuerunt in his figuris, veluti Isocrates, Ovidius, Plinius, Tacitus, Seneca. Neque refugiant alii, in grauiori genere dicendi, sed sunt in iis moderatiores: quos sibi imitandos putabit eloquentiae verae studiosus. Ceterum antitheta non modo ad delectandum, sed interdum etiam ad mouendum valent, vt multis exemplis apud Demosthenem et Ciceronem patet, praesertim in obiurgatione et reprehensione grauiori, quae sit per
com-

comparationem, vt apud Thucydidem I, 70. in oratione Corinthiorum.

354. *Periphrasis* alia copiae seruit, alia ornatus suauitati: posterioris generis est (nam priori hic non vtimur) cum res non suo verbo appellatur, sed pluribus verbis exprimitur, vel augendi, vel minuendi causa, vel saltem occultandae turpitudinis alicuius, quae est in proprio verbo. Tale illud in Miloniana: *fecere serui Milonis, quod quisque suos seruos in tali re facere voluisset, pro interfecere Clodium*: cui simile est in Lysiae Or. I. p. 15. et Midiana Demosthenis.

355. Ad *grauitatem* autem pertinent figurae hae: *Praeteritio, communicatio, occupatio, dubitatio, concessio, interrogatio, correctio, incrementum, diatyposis et hypotyposis, sermocinatio, proso-
popoeia, exclamatio, epiphonema, aposiopesis.*

356. *Praeteritio* est, cum maxime, sed breuiter, dicimus, quae nos non dicturos simulamus: quod fit inprimis in leuioribus, quae enucleata leuitatem maxime conspicuam faciunt, et in argumentorum condensatione, de qua supra §. 221. vnde vis huius figurae facile intelligitur. Exempla egregia sunt apud Ciceronem Manil. c. 16. Agrar. I, 7. etc. *Communicatio* est, cum auditores in consiliu[m] vocamus, ipsis, atque etiam aduersariis, iudicium permittimus: quod prodest in priori genere ad conciliandos oratori auditores, in vtroque ad aequitatem causae intelligendam. *Occupatio* est, cum id quod contra nos dici potest, proponimus atque diluimus; quorum prius *ὑποπόρεα*, alterum *ἀντιυποπόρεα* vocant: estque potius genus refel-

refellendi, de quo supra §. 224. *Dubitatio* est, cum simulamus nos nescire, quid primum, aut quid maxime dicamus, vel ad docendum, vel ad mouendum: quorum illud indicat copiam rerum et argumentorum, hoc magnitudinem vel bene vel male facti. Exempla efficacissimae dubitationis vid. ap. Cic. Muren. c. 41. qui locus expressit Gracchanum illud de Or. III, 56. Mil. 37. v. plura ap. Manut. ad Cic. Verr. V, 48. *Concessio* est, cum aliquid, quamuis falsum aut iniquum, concedimus, vt grauiora fiant reliqua: indicat enim fiduciam in iis, quae dicturi sumus, facitque simul attentum auditorem. Et hae quidem in docendo maxime usurpantur.

357. Sed et in hoc, et genere *παθητικῶν*, frequens est vsus *interrogationis*, quae, vbi vulgo recto sermone vtimur, aut eo vti licet, cum inflectit interrogando. Ea valet primum ad persuadendum in docendo: quia non videtur interrogaturus fuisse orator, si quid in contrarium dici posset: deinde ad variandam orationem: tertio ad affectum exprimendum: quia omnes natura vtimur interrogationibus, cum commotiores sumus: praesertim si coniuncta sit cum *Apostrophe*, quae est allocutio vehementior eius, ad quem oratio proprie non dirigitur, vt rei, in oratione adiudices: cui subest etiam iusiurandum, quod vbi loco ponitur, efficacissimum est: quale est Demosthenicum de Coron. c. 60. Et si autem nulla figura aeque frequenter vti licet, tamen cauendum est, ne immodice vtamur, cum vnuerse, tum, cum docemus, praesertim res tenues. In quo peccant nouitii

uitii oratores vernaculi, qui ita complent orationes interrogationibus, vt obtundant enecentque auditores, non excitent, frigidamque reddant orationem, non viuidam et incitadam.

358. Augendo exaggerandoque feruiunt *Correctio*, quae tollit, quod dictum est, et melius grauiusque reponit: *quam enim illi iudices, si iudices et non parricidae patriae nominandi sunt, grauiorem reip. potuerunt infligere securim.* O! clementiam populi Romani, seu potius patientiam miram et singularem: *Incrementum*, *Ἀύξησις* Graeci vocant, cum quasi per gradus ab infimo ad summum progredimur. *Vixit?* immo etiam in senatum venit, sit publici consilii particeps, notat et designat oculis ad caedem vnumquemque nostrum. cf. pro Quint. c. 31. Phil. II, 25. vid. inpr. Quintil. VIII, 4. init.

359. Est etiam grauis ad mouendum, et ad delectandum suauis figura, cum res acta verbis ita exprimitur, vt oculis subiecta videatur: *diatyposis* dicitur, cum exquisitior est et copiosior: *hypotyposis*, cum simplicior et breuior: cuius generis luculentissima exempla sunt apud Demosthenem et Ciceronem. Demosthenis inprimis nobilis est de Coron. 53. *ἐσπέσα γὰρ ἦν* etc. Cicero- nis est Phil. II, 20. 41. Plin. P. 22. cf. Quintil. IX, 3. In quo genere maxime artis est, deligere prudenter *περίστασις*, quae consilio narrantis, et exprimendae rei augendaeque feruiant v. Longin. S. 20. Neque minus efficaces *sermocinatio* et *prosopopoeia*: quarum illa loquentem inducit personam: haec vitam et orationem tribuit rei vita carenti. Illius pul-

pulcherrimum exemplum est in Mil. 34. huius in Catil. I, 7. Sermocinationi vicina est ἡ ὁμοίη, quae non modo mores hominum, sed etiam dicta imitando exprimit: de quo genere dictum est capite de moribus.

360. *Exclamatio* quid sit, vox ipsa indicat. Ea utendum est, ubi res magnas et graues persuaferis, et in graui motu animi, non in leuibus, subtilibus, docendis: cauendaeque ineptiae eorum, qui v. c. post quaecunque argumentum exclamando confirmant, graue esse: quippe alias nemo animaduerteteret, aut crederet. Ei vicinum est *epiphonema*, post narrationem, aut demonstrationem, exaggerationemue rei grauis subiecta exclamatio. *Tantae molis erat Romanam condere gentem!* ap. Virgil. *Tantum religio potuit suadere malorum!* ap. Lucretium. Enunciaturque interdum per interrogationem, ut apud Silium: *Heu! quantae scelerum causae mortalibus aegris, naturam nescire Dei?* Huic subiiciemus *Aposiopesis*, quae abruptit sermonem: *Quos ego: sed motos praestat componere fluctus:* estque efficacissima, cum sit propter grauem commotionem animi.

361. Ceterum etsi vsum figurarum satis declaratum puto, cum ipsa distributione, tum adpersis subinde adinotionibus: tamen non piget adicere verba Quintiliani e IX, 2. *Sicut ornant orationem figurae, opportune positae, ita ineptissimae sunt, cum immodice petuntur. Sunt, qui, neglecto rerum pondere, et verbis sententiarum, si vel inania verba in hos modos deprauarint, summos se iudicent artifices, ideoque non desinunt eas neclere: quas*

Ernesti Initia.

M

sine

sine sententia sectari, tam est ridiculum, quam quærere habitum, gestumque sine corpore. Sed ne hæc quidem, quæ recte fiunt, densandæ sunt nimis: nam et vultus mutatio, oculorumque coniectus, multum in actu valet: sed si quis ducere os exquisitis modis, et frontis ac luminum inconstantia trepidare non desinat, rideatur. Et oratio habeat rectam quandam velut faciem: quæ ut stupere immobili rigore non debeat, ita sæpius in ea, quam natura dedit, specie continenda est. Siendum vero in primis, quid quisque in orando postulet locus, quid persona, quid tempus. Maior enim pars harum figurarum posita est in delectatione. Vbi vero atrocitate, invidia, miseratione pugnandum est, quis ferat contrapósitos, pariter cadentibus, et consimilibus irascentem, flentem, rogantem? cum in his rebus cura verborum derogat affectibus fidem: et ubicunque ars ostentatur, veritas abesse videatur.

CAP. IV.

De Ornatu e Compositione, structura et numero.

362.

De materia ornatus, tropis et figuris, dictum est: restat de forma, quæ est in compositione singulorum verborum, structura membrorum, et numero. Collocatio igitur verborum pertinet eo, ut in singulis verbis extrema cum primis concurrant non

non aspere, aut inepte. Asper concursus est, primum in hiatu, qui existit, si verbo priore in vocalem desinente, posterius a vocali incipit, adeoque offendit aures, ut olim, Cicerone auctore, Or. 44. nemo tam rusticus fuerit, quin vocales noluerit coniungere. Sed aliae vocales aliis leniorem duriorumque efficiunt. Neque minus asper concursus est interdum consonantium et vocalium, ut si dicas *ac aliam*, omninoque post *ac* verbum sit incipiens a vocali: sed in hoc genere minus acute audimus hodie. Ineptus autem ac ridiculus est concursus, ubi exoritur, quod detorqueri in sensum obscenum possit, qua de causa latinos potius dixisse *nobiscum* constat, quam *cum nobis*.

363. Laevis contra et suavis est collocatio, ubi vel consonantes cum vocalibus concurrunt, vel consonantes eadem: nam ita coeunt verba prope in unum, possuntque pronunciando coniungi et conglutinari, ut intervalla non animadvertantur. In quo genere inter Graecos diligentissimus Isocrates, cuius loca eiusmodi, ut et Sapphus carmen simili laeuitate, profert Dionysius de Structura Sect. 23. Exemplum e Cicerone hoc sit: *hae sunt impiis assidue domesticaeque Furiae, quae dies noctesque parentum poenas a consceleratissimis filiis repetunt*: in quibus non nisi quater consonantes concurrunt. Sed in hoc genere haec cautio est, ne nimis diligenter fiat: esset enim putidum: nec in omni genere orationis. Nam interdum etiam asperitas conuenit, et in oratione tenui negligentia construendi.

364. Illud quoque non alienum sit monere, etsi elegantiae magis est quam ornatus, obseruandam esse consuetudinem in iungendis verbis, ut quod priori, quod posteriori loco ponendum sit, teneamus. Nam etsi ordo alias liber est, tamen in nonnullis certus vsu sit, aut alia qua de causa. Sic dicendum semper *Lipsia vrbs*, *Albis flumen*, *Pompeius*, *vir clarissimus*, *fratres germani et gemini*: deinde, quod dignius est et maius, vel prius, vel commune, praeponemus: item, ad quod maxime attendi velimus, ut *gravi teste priuatus sum*. Sed tamen in hoc posteriori genere nihil satis certum: saltem poetae huic legi non sunt adstringendi, nec aliquid in talibus temere apud veteres mutandum.

365. Verum in verbis etiam sonus ipse spectatur: non modo hactenus, ut sonantioribus verbis utamur et grandioribus, sed etiam ut gentis litterarum naturae rei sit congruens. Nam aliae vocales sunt grandes et clarae, aliae obscurae et minutae: consonae porro aliae lenes, aliae asperae. Harum igitur etiam in delectu verborum ratio habenda: nec non elegantioris consuetudinis in verbis contrahendis, omninoque in pronunciando.

366. *Membrorum structura* (κάλων ἀρμογήν Dionysius appellat) quae maxime vinculam reddit orationem, efficit eam, quae περίοδος graece, latine *ambitus*, *comprehensio*, *circuitus* vocatur: de qua paullo accuratius dicendum videtur: cum plerisque, etiam doctos, atque adeo de eloquentia praecipere ausos, videam, vim periodi non satis affecutos.

367.

367. Vniuerse igitur *periodus* est, cum sensus perfectus suspenditur per interiecta membra, quae ambitum efficiunt. Id quale sit, clarius intelligitur e formis periodi, et eius structura. *Simplex* igitur est, in qua est vna sententia principalis, sed ita, vt a subiecto ad attributum transitus fit, siue a parte vna principalis sententiae ad alteram, per interpositas enunciationes secundarias. Secundariae autem exponunt causas, conditionem, *περιστώσεις* temporum, et similia. Exempla sunt haec e Cicerone: *Tutores, pecuniam praetori, si pupillae nomine darent, praesertim grandem, quemadmodum in rationem inducerent, quemadmodum sine periculo dare possent, non videbant.* Vides, vt a subiecto *tutores* ad attributum *non videbant* transitur per ambages, primum antecedentis, *si pecuniam pupillae nomine praetori darent, praesertim grandem*, deinde alterius illius, *quemadmodum* etc. Porro: *Is ita sibi persuadet, quod in tua prouincia negotii habet, nisi, te prouinciam obtinente, meis commendationibus confecerit, id se in perditis et desperatis habiturum.* Prima pars sententiae principalis est: *is ita sibi persuadet*: altera: *se in perd. a. d. h. negotium, q. in t. p. h.* Ambitus est duplex, primus a praeposita re, de qua agitur, *quod i. t. p. h. n.* alter a conditione: *nisi t. p. o. confecerit.*

368. Fundamenta autem huius structurae sunt haec: Primum, quae natura, tempore, cognitione priora sunt, ea etiam priorem locum desiderant, idque fere indicant particulae coniuncti-

uae, cum, si, quoniam, etsi, et aliae: alterum: quae natura sunt copulata, vt antecedens et consequens, causa et effectus, ea etiam eadem periodo comprehenduntur, eo ordine, quo dictum: tertium: membra, quae a relatiuo pronomine incipiunt, aut alio verbo relatiuo, vt *quantus, qualis, quoad, quemadmodum*, ea praeponenda, vt ambitum efficiant.

369. *Composita periodus* est ex antecedente et consequente, vel vno, vel pluribus: vnde bimbres, trimembres, et quadrimembres dicunt. Hic primum, quod antecedens est natura, et cogitatione, id etiam debet esse loco, in periodo: deinde, in antecedente et consequente struendo eadem tenenda, quae in periodo simplici. Vnum exemplum appo-
fuisse fat erit e Cicerone, sed dissolute (dissoluta enim et dissipata opponuntur vincis periodo) *Faciendum mihi putavi, vt tuis literis breui responderem, cum tu tant multis verbis ad me de improborum oratione scripsisses: etsi videbam, quantum ex tuis literis intelligere potui, te hanc epistolam esse lecturum, cum ad urbem esses, refrigerato iam leuissimo sermone hominum prouincialium.* Hic primum pars ea, quae ab *etsi* incipit, esse antecedens debet, cum ipsius particulae causa, tum quia natura prius est, quod in ea inest: impeditenti enim cogitatio prior est eius sublatione: deinde in illa ipsa membrum, *quantum ex tuis literis intelligere potui*, propter relatiuum *quantum*, praeponendum verbo sic: *etsi, quantum, e. t. l. i. potui*: tertio, membrum *cum ad urbem esses*, eadem de causa, et propter rei naturam prius est, quam lectio: vnde
fit:

fit: *te, cum ad urbem esses, h.e.e. lecturum*: poteratque etiam praeponi alterum, *refrigerato i. s. l. h. p.* denique in consequente membrum, *cum tu tam multa* etc. prius esse debet, eadem de causa, qua principale, *faciendum mihi putavi*, sic: *tamen* (quod accedit, quia factum est consequens) *cum tu t. m. verbis* etc. *faciendum mihi putavi, ut* etc. Atque ita fit pulcherrima periodus bimembris: qualis planissime est apud Ciceronem ad Div. III, 8.

370. Atque ad hanc formam et de aliis iudicari, aliaeque strui debebunt: proderitque ad hunc modum dissolvere bene structas periodos et membrorum structuram demonstrare. Idque ut faciant subinde magistri in veterum graecorum latinorumque interpretatione, auctor sum. Cetera, quae de periodis in vulgaribus libellis traduntur, nullum, neque ad intelligendum verum periodorum artificium, neque ad eas struendas profunt. Itaque ab iis libenter abstinemus.

371. Ceterum hoc artificium inventores habuit Thrasyrnachum, Gorgiam, aliosque illius aetatis Sophistas. Nam apud Herodotum, Thucydidem, et antiquiores nullum eius vestigium: quod et animadvertendo inter legendum observari potest, et dudum observavit Cicero Or. 65. 71. nisi si quid eis eiusmodi excidit, quod fortuitum potius esse, quam consilio positum, facile apparet. Inventum autem est, tam, ut suavitas orationi conciliaretur, quam, ut perspicuitas, ut recte Aristoteles ipse iudicat Rhet. III, 9. Ordo enim rerum, et naturalis copulatio, melius et facilius intelligitur in oratione vineta, quam dissoluta, et in parva mem-

bra confecta. Desiit post apud Graecos vsurpari, vitio inprimis, et opera Dialecticorum, et Stoicorum, vt e Dionysio l. c. c. 4. intelligas.

372. Vfus periodorum latissime patet, habetque in omni genere dicendi locum. Nam inter Graecos etiam philosophi, in dialogis, frequenter vtuntur, vt Plato, et Xenophon, cui in vincienda oratione simillimus est Cicero: et inter latinos Cicero, in epistolis, et philosophicis libris, Caesar in Commentariis, etsi simplicissime scriptis, tamen saepe longis periodis vtuntur. vid. v. c. B. G. VI. 36. Cicero, qui etc. VII, 33. Caesar et si, etc. Unde etiam patet, non veritos esse elegantissimos scriptores, ne perspicuitati obessent. Cauendum tamen, primum, ne sint iusto longiores, et ita impeditae potius, quam structae, vt aut obscuritas existat, aut intentio audientium fatigetur: deinde, ne sint continentes ac nimis frequentes: habet enim aliquam affectationem artificii, et fatigat. Periodi longiores πνέυματα, et τάσεις vocantur: πνέυματα, quae vno tamen spiritu pronunciari possunt; τείσεις, quae ne hoc quidem.

373. Itaque etiam sine periodis dicendum: quod fit, vel per *incisa* s. *commata*, vel per *membra* s. *cola*. *Incisum* est, quod per paucis verbis constat: eiusque fines ita describunt veteres, vt non vltra octo syllabas ei concedant: cetera vocant *membra*: oratioque dicitur *membratim fusa*, vbi membris dissolutis vtitur. *Incisa* sunt illa Stoicorum de dolore confectaria: *si longus, levis: si grauis, brevis*. *Membra* dicunt esse haec: *Nonne sunt hodie Sextiles: hora nona conuenire coepistis: hunc diem iam*
ne

ne numerant quidem etc. *Oratio dissoluta* est, quae vel per incisa, et membra abrupta, progreditur, vel membra, aliquo quidem modo per particulas iuncta, sed non structa ea, qua ante demonstraui, ratione: quae vulgo etiam in periodis numerant.

374. *Numerus*, graece *ῥυθμὸς*, (nam *μέτρον* est poetarum numerus, qui est in prosa vitiosus, sed tamen subinde excidit optimis scriptoribus) est quaedam orationis conformatio, delectans aures ipso sono: inuenta illa ab iisdem, quos ante commemoravi, Sophistis, perfecta ab Isocrate. vid. Cic. Or. 52. Existit autem numerus sua sponte, primum e periodis, deinde sententiarum quadam conformatione et concinnitate, velut ex antithetis, ex enthymemate eo, quod est e contrariis per interrogationem, item, cum paria paribus referuntur: vt, in his pro Mil. 4. *Est haec non scripta, sed nata lex; quam non didicimus, accepimus, legimus* etc. et pro Roscio Amer. 26. *quid tam est commune, quam spiritus viuus, terra mortuis* etc. Hoc genus frequens est apud Isocratem.

375. Efficitur autem insuper numerus certis pedibus in principio et clausulis, eorumque permissione in medio. Principem hic locum tenent clausulae, quia maxime animaduertuntur. Hae igitur apte numerosaeque cadent, si consent ditrochaeis, vt *conquiescit, comprobauit*, antispastis, vt *fateretur*, epitritis, vt *probauerunt, conquiescent*, et paeonibus, vt *videatur*. In principio libertas magna est, sed tamen reperias crebro et hic paeonas, ditrochaeos, anapaestos, qui sunt valde sonori. In medio autem miscentur ita, vt neque nimis tar-

M 5

dam,

dam, neque nimis volubilem orationem efficiant: nisi vbi sententia peculiarem aliquam vel tarditatem, vel celeritatem requirit: tarditatem, propter gravitatem rei, aut tristitiam, aliumve quem motum tardum animi: celeritatem, ad exprimendam siue rei celeritatem, siue animi incitationem: de quo in loco de sublimitate dicemus. Ceterum de toto hoc capite omnium luculentissime exposuit Cicero in Oratore a c. 44. vsque ad finem: inter Graecos, post Aristotelem, peculiari libro Dionysius Halicarnassius.

CAP. V.

De Ornatu e Copia.

376.

Copia elocutionis cernitur partim in *commutatione*, partim in *verborum frequentatione apta*. *Commutatio* orationis fit duabus rebus, vel verbis, vel figuris. *Verbis* commutatur oratio, si eandem rem aliis semper vocabulis et phrasibus enunciamus, etiam alia constructione: unde oritur varietas, index copiae, et delectans auditorem. Itaque sic faciemus, nisi idonea in promptu sit causa eiusdem verbi vsurpandi, aut aliud aptius, vel aequè aptum, non suppetat: quo nomine laudatur etiam locus Homeri supra laudatus ex Od. τ' 204. v. Hermog. de Method. c. 4. quamquam fit etiam saepe apud optimos scriptores per aliquam simplicitatem, quam *ἀφέλεια* graeci dicunt, et negligentiam

tiam non ingratam: de qua nos aliquando separatim scripsimus.

377. Huius commutationis facultatem maxime petere debemus a diuitiis linguae: quae ut erunt maiores, vel minores, ita maior dabitur facultas commutate dicendi. Diuitiae autem linguae sunt, primo, in synonymorum et phrasium idem significantium multitudine, deinde in varietate construendorum verborum. Synonyma autem non subtilitate dialectica capimus, ad quam si exigantur verba, pauca in omni lingua, aut, ut nonnullis placet, nulla reperientur, sed rhetorice: ut synonyma sint, quae sibi substitui, saluo sensu, et consuetudine populari loquendi, possunt: quae qui sint, mox dicam. Ceterum has diuitias esse magnas in lingua latina, praesertim in phrasibus, quis nescit? Innumerabiles v. c. sunt formulae, quibus aliquem mortuum indicamus, atque similiter in aliis. Haec igitur copia synonymorum et phrasium debet esse in promptu: nec male confu- luerunt pueris, qui talia congefferunt v. c. Eras- mus, vir magnus, non descensurus ad hunc labo- rem colligendi, nisi utile fore vidisset. Eademque de constructione dicere licet: veluti in narrando, cum eiusdem subiecti plura sunt praedicata, licet, ope participiorum et coniunctionum, ita variare *σύνταξιν*, ut vnum praedicatum videatur; quod nulla, praeter graecam et latinam, habet.

378. Figurae commutationi seruientes sunt *interrogatio*, quae inflexe dicit, quod ante oratione recta expressum fuerat: *sermocinatio*, quae ali- quem inducit secum loquentem, quod ante recta dixe-

dixerat. Veluti hoc: *sapiens se non sibi soli, sed etiam patriae natum putat*: sic ad fermocinationem redigitur: *sapiens sic saepe secum loquatur: non mihi soli natus sum, sed partem vitae meae reposcit patria* etc. porro λιτέτης, de qua supra §. 330. omninoque *negatio*, ut Xenophon Φανερόν, et mox ἔκ α' Φανέας: qui cum Platone in hoc genere copiae est admirabilis.

379. Verborum porro frequentia oritur, primum, e synonymorum coniunctione: quae, ut dixi, latius capimus, sic, ut etiam tropica verba intelligamus. Et interdum quidem ea, quae proprie synonyma sunt, iunguntur, et quidem in disputatione subtili, in explicando ac docendo, imprimis in definiendo: veluti Cicero Or. 64: *quem Graeci περ' ὁδόν, nos tum ambitum, tum circuitum, tum comprehensionem, aut continuationem, aut circumscriptiōnem dicimus*: quae sunt omnia eiusdem rei nomina, non admodum diuersa: et sic pluribus aliis locis. Alia ratio est, cum proprium et tropicum, aut plura tropica iunguntur, quod est frequentissimum omnibus, nec vllō modo vitiosum: quippe varia illa verba eandem quidem rem, sed alio modo exprimunt, ut cum *liberalitas* et *benignitas* siue *beneficentia* iunguntur: *inuestigatio* atque *indagatio veri*: *frangi debilitarique*, et similia. Nam ex istis synonymis interdum alterum causam, alterum effectum exprimit, ut *liberalitas* et *beneficentia*, *frangi* et *debilitari*: aut sunt tropi a diuersis generibus ducti, ut *inuestigatio* et *indagatio*: genus et species, aut eiusdem generis species, alioque simili discrimine seiuncta.

380. Oritur haec frequentia porro ab ea, quae *ἐξεργασία* dicitur, vulgo in figuris numerata, est, que phrasium ideim valentium coaceruatio, qua poetae inprimis, nominatim Ovidius, libenter vtuntur. Ea ratio virtutem nullam habet, si sunt propemodum absolute pares: quod secus est, vbi significatione differunt; non hactenus, vt de alia resint, sed vt aliam partem rei exprimant. Habet enim omnis res permultas quasi facies, quarum vnaquaeque formulas dicendi praebet: insuntque in causis, signis, partibus, modis, effectis, adiunctis: quas qui potest reperire, is est in hac copia felicissimus. Veluti Ovidius Trist. III, 12 quindecim versibus, nouem diuersis modis expressit hoc: *Veris iam initium est*: ductis illis a variis signis, partibus, causis, euentis veris: atque similia innumerabilibus locis licebit, inprimis apud hunc, reperire. Virgilius quidem, istam ad rationem, quinquaginta amplius modis expressit hoc vnum, *arare*, siue *agrum colere*.

381. Atque hinc pendet etiam illud artificium, quod alibi (§. 161.) tetigimus, quo rebus tritis et vulgaribus nouitatem tribuere possumus. Neque enim debet existimari, eundem illum Virgilium, Ovidium, et alios, formas illas loquendi omnes ab aliis accepisse: sed, cum homines essent ingeniosissimi, qui vel perspicuas rerum omnium imagines concepissent, vel didicissent rem quamque in omnes partes cogitando versare, et ab omni parte intueri, animaduertunt quam plurima, vnde duci formae loquendi possent, etiam quae aliis nondum venissent in mentem.

382. Oportet etiam commutatione vti, in modo ponendae definitionis, diuisionis, argumentationis, exempli, in transeundo a parte vna ad aliam, ab argumento, exemplo ad aliud. Quod consequemur obseruatione varietatis elegantis, qua oratores graeci et latini vti sunt, item in genere subtili, Xenophon in disputationibus Socraticis, et Cicero in philosophicis, nominatim de officio libris.

383. Itaque oportebit in ista copia horum aliorumque cognoscenda ita versari, vt, vnde et quomodo quaeque ducta sint, videamus: ita ingenium et ad eandem vbertatem alemus, et ad perspicientiam parem acuemus: ita paulatim illud artificium consequemur ipsi, erimusque in ornando et noui et copiosi. Sed ceteros copiae fontes indicabimus.

384. Existit igitur copia etiam ex *dilatatione verborum singulorum*: quae fit variis modis: primum *periphrasi*, quae rem circumloquitur potius, quam suo vocabulo exprimit: qualis est, *officina bonarum artium, mercatus bonarum artium*, pro *schola*: *Romanum nomen* pro *Romanis*, *oppressor libertatis*, pro *tyranno*, *iter fato destinatum*, pro *morte*, et similia: in quo genere poetae sunt vberiores, qui multa propria circumloquendi genera habent. Ea sumitur vel a definitione et natura rei, vt in superioribus, et comparatione, aut e moribus, studiis factis, aliisque, quae accidentia philosophi vocant: vt *Romanae eloquentiae princeps*, pro *Cicerone*. Moderate autem periphrasi et opportuno loco vtendum: etenim puerilis est alieno

alieno loco, aut frequentata nimis. Huic generi vicina est *definitio* latior: quippe periphrasis, sicut tropus comparationis, ita definitionis descriptionisque compendium est, quae et ipsa interdum loco nominis poni potest: veluti pro his, *cum magno esset animo*, copiosius dicetur, *cum eo esset animo, ut omnes res humanas infra se positas haberet, planeque despiceret*. Neque vero solum substantiua, sed etiam alias quadam orationis partes circumloquimur, ut adiectiua: *nullum honorem sibi haberi potuisse, qui a te praetermissus esset*, pro *summum honorem sibi habitum*: item verba, per formulas dicendi, et aduerbia, ut, *eum sic tuetur, ut quem diligentissime*.

385. Alter dilatationis modus est in *distributione et partitione*: isque est locupletissimus, et oratoribus vtitatissimus. Exempla sunt haec: *moeret senatus, luget equester ordo, tota ciuitas confecta senio est*: et in principio secundae Catilinae: *Remp. Quirites, vitamque omnium vestrum, bona, fortunas, coniuges etc.* Ab hoc distinguunt *congeriem*, ἀπαρίθμησιν ἢ συναθροισμὸν, cuius exemplum est, quod ultimo loco posuimus. Nempe in distributione formas generis et partes totius, et subtilitate dialectica, ponunt, in congerie, qualescunque: quod nobis subtilius, quam pro popularitate rhetorica videtur. Itaque sic potius, si necesse sit, distinguamus, ut *μερισμὸς* parciore sit, congeries largior.

386. Alios fontes habent, qui de hac parte elocutionis scripsere, ut aetiologiam, gnomem, simile, exemplum, quae etiam figuris vulgo ponuntur.

nuntur. Sed ea copiam faciunt rerum, non verborum. Itaque de iis egimus in prima parte. Hi autem, quos posuimus proprii sunt elocutioni.

CAP. VI.

De Generibus dicendi.

387.

Vt in omnibus rebus, ita in dicendo, maximum est, quid deceat, videre. *Decorum* autem *oratorium*, et *oratio apta*, existit e recto usu trium generum dicendi: quae oriuntur e triplici oratoris munere §. II. Primum est *subtile* ac *tenue*, alterum *sublime*, tertium his interiectum, quod *mediocre* vocant.

388. *Sublimitas*, e disciplina Longini, quem in hac parte maxime auctorem sequimur, a quinque causis oritur: quarum prima est *in sententiis*, quae *magnae alicuius rei cogitationem afferunt*: altera *in vehementibus et generosioribus affectibus*: tertia *in figurarum certa conformatione*: quarta *in generosa et nobili elocutione*: quinta denique *in magnifica et numerosa collocatione*.

389. Primum genus sublimitatis, quod est in sensuum altitudine, gignitur maxime a natura, alitur tamen arte. Est enim, ut Longinus ait, quasi Echo magnitudinis animi. Nam, qui a natura abiectus est ad humilitatem, humiliterque ac sordide per omnem vitam sensit, non potest capere rerum magnarum illustrem cogitationem. Atque ut in rebus humanis nihil celsius est, admirationeque dignius

dignius magnitudine animi, et factis, ab magno animo profectis: ita etiam dicta inde nata admirabilia sint necesse est: quod est sublimitatis proprium. Itaque Horatius mirandum negat, si poeta magnus, qui maxime sublimitate hac censetur, non existat, cum omnes a pueritia ad quaesum et sordes sint totis animis conuersi. Alitur autem generosa indoles ad hanc sublimitatem imprimis libertate, virtutibus, ut iustitia, beneficentia, aliisque, lectione denique eorum, quae magnifice vel dicta, vel facta sunt.

390. Magni sensus, autem insunt, vel in specie aliqua rei, propter magnitudinem admirabili, qualis est Eridis apud Homerum, Famae apud Virgilium: vel in imaginis, animi aciem ferientis, confictione, qualis esse solet in *διατυπώσεις*, de qua supra dictum: vel in effectu aliquo, qui sit velut umbra conspicua inusitatae magnitudinis: etenim magnitudine effectus metimur vires: quale illud est, quod Moyses potentiae diuinae magnitudinem planissime expressit his verbis: *Dixit, fiat lux: et facta est lux*: etenim exprimitur magnitudo potentiae ex eo, quod nutu voluntatis efficitur lux, deinde, quod tanta celeritate: denique in omnibus rebus, quae vulgo mensurae magnitudinis putantur, de quibus diximus P. I. S. l. c. 3. si magnitudinem illustrem faciant.

391. Alter fons sublimitatis erat in affectu, et eo quidem magno et generoso: quippe quidam sunt etiam humiles, ut tristitia, metus, inuidia etc. in quibus nulla magnitudo, aut admiratio, esse potest. Nam non potest, ut Seneca ait, de Tranq. c. 15. grande aliquid, et supra ceteros, loqui, nisi mota mens. Enimvero, quae cum grandi animi commotione dicuntur, in rebus grauib, ea commouent audientem vel ad-

Ernesti Initia.

N

mira-

miratione, vel pari motu. Itaque omnes commouemur, Didonem iratam et furentem cum audimus. In hoc genere autem qui felices sint, intelligi potest ex iis, quae in capite de affectibus dicta sunt §. 97. f.

392. Tertium fontem fecimus figuras, non omnes, sed augendis rebus aptas. Eae quae sint, et in verbis, et in sententiis, indicatum est supra c. 3. sed illud videndum est, ut sint loco positae, hoc est a rei magnitudine euocatae, et affectu graui expressae. Itaque ne laborabit magnopere orator in quaerendis figuris, interponendisque: sed sponte occurrent cum rebus, praesertim in eo genere, quod ex affectibus oritur. Nam illud prius genus, quod constat altitudine sententiarum, sine graui motu animi, quo utuntur saepe poetae et oratores in genere demonstratiuo, non indiget grauioribus figuris.

393. In delectu verborum, qui erat fons quartus, videndum est primo, ut sint genere honestiora, et magnitudine productiora, ut *locupletatus*, *excruciat*, *perterrefactus*, pro *ditatus*, *cruciat*, *territus*, itemque sonantiora, ut *ferratus*, *regnator*, *amandatus*, pro *ferreus*, *rex*, *dimissus*: deinde, ut translata, sed cum dignitate, atque etiam nouitate, et interdum audacia atque excessu: nam magnitudo rerum medetur offensionem, quam audacia illa et excessus habere videatur. Interdum copia utendum ex periphrasi, et distributione, et congerie, interdum breuitate, qualis est in isto Mosaico: nam in hoc genere interdum, praesertim ubi affectus, ira, indignatio, aut altitudo animi ipsa generat sublimitatem, copia obest. Dicendum etiam commutate, in numeris temporibus atque modis, et oblique: poeticis etiam uti licet inter-

interdum cum dignitate, vt Cicero ait: vt *lymphatus, furis agitatus*.

394. Denique sublimitatem etiam siue gignit, siue exprimit et adiuvat, sensibilioremque reddit compositio verborum, membrorum, numerorumque grandis. Igitur primum verba ipsa debent esse productiora syllabis, et sonantiora vocalibus, interdum etiam aspera consonantibus, si res aspera sit, aut affectus asper: quo loco etiam initia et extrema verborum asperius concurrent, hiatusque crebri erunt: deinde membris utemur longioribus, et crebris periodis, cum simplicibus, tum compositis, iisque productioribus, vt aures impleant: denique numeris illigabimus orationem aptis rei subiectae: tardis, in re grati, et vbi in rebus ipsis tarditas est, celeribus vbi, vehementia quaedam et celeritas est in sententiis: inprimisque in clausulis videbimus, vt eae apte, grauiter, ac numerose cadant: quod quibus numeris efficiatur, supra demonstratum est.

395. Sublimitati contrarium vitium est *tumor*, siue *frigus*: tumorem vocant, quia speciem habet sublimitatis et magnitudinis, cum vera sublimitas nulla subsit: frigus, quia nihil mouet audientes, cum sublimitas vera semper moueat animos, vel admiratione, vel alio quo affectu. Tumor igitur est, si partes externae sublimitatis, figurae, verba, comparent, siue internis, hoc est, nulla sublimi sententia subiecta: quod semper fit necessario: si quis in rebus paruis sublimia captet, aut sine motu animi, cuius idonea causa subsit: deinde, si res supra modum augentur, vt nec intelligi, nec credi possint, vnde risus potius, quam admiratio consequitur: item, si quis, in oratione, poetarum utitur sententiis, vt Flo-

rus saepe fecit: denique, si verbis utitur dithyrambicis, tragicis, omninoque translationibus poeticis ac nimis duris et audacibus. Etenim poetis ista condonantur, tanquam profecta ab furore, quem enthuſiaſinum vocant; qui tamen et ipsi ſubinde modum excedunt, reprehendunturque merito: in oratione autem nullus excuſationi locus relinquitur: denique epithetis, etſi veris, tamen nihil efficientibus quoque loco, vel ad augendum, vel ad ornandum. Exemplum ſuppeditabit Werenſellius in diatriba de Meteoris Orationis, et alii.

396. In hoc vitium incidunt omnes, qui, aut ab ingenio et magnitudine animi deſtituti, ſublimitatem orationis adfectant, aut non didicerunt dilectum habere, ac iudicare, quibus rebus apta ſit ſublimitas: aut nimis ſtudioſi et cupidi ſunt nouitatis; quod vitium neceſſario gignit ſenſus et verba nimis quaefita, aut inanem ſpeciem habentia, ſemperque eloquentiam corrumpit.

397. Alterum dicendi genus eſt, quod *tenuē, ſubmiſſum, ſubtile, elegans et acutum; enucleatumque* vocatur. Id imitatur conſuetudinem quotidiani et familiaris ſermonis, ſed tamen cum virtutibus haud paucis, cum in ſententiis, tum in verbis. Ac ſententias quidem maxime deſiderat veras et acutas, eaſque crebras, praefertim in oratione: ſed inprimis conuenit acutarum genus illud, quod materia cenſetur §. 159. cuius acumen a forma eſt, raro locum habet. In verbis debet eſſe rectum, hoc eſt, purum, perſpicuum, et venuſtum atque virbanum, ſed eo, quo ſupra demonſtrauiſmus, ſenſu, quo etiam Cicero Brut. 75. Caefaris commentarios *venuſtos* vocat, Cornificius totum hoc genus *facetum*: in metapho-
ris

ris autem reliquisque tropis modicum, saltem vecundum, item in figuris, quarum ut quaeque maiorem vel ornatum, vel grauitatem habent, ita sunt alieniores: neque copiam amplectetur, sed breuitatem, quae tamen non obsit perspicuitati: in collocatione denique singulorum verborum erit negligentius, sed tamen non plane hiulcum aut asperum: saepius membris utetur, quam periodis, sed tamen et his, quas nec longiores respuit, §. 372. conformationem autem et concinnitatem §. 374. rarissime adhibebit: in numeris denique erit liberius, sed tamen non plane vagum et dissolutum.

398. Huius generis exempla digna imitatione sunt Caesaris Commentarii, Nepotis Vitae, Ciceronis libri e genere dogmatico multi, sed pulcherrimi de Officiis, epistolae ad Atticum omnes, ad alios item pleraeque. Sed eodem etiam saepe utitur in ceteris libris, et in orationibus, inprimis pro Quintio, Roscio Comoedo, et Caecina. E Graecis in hoc genere laudatur Lysias maxime, Aeschinesque Socraticus.

399. Ceterum huius generis pulchritudo et suauitas, ut minus incurrit in sensus, difficiliusque animaduertitur et gustatur, nisi ab iis, qui ipsi venusto ingenio sunt, et in legendis huius generis scriptoribus triti et versati: vnde fit, ut pueri non magno opere delectentur Nepote, Caesare, et Ciceronis iis, quae sunt ex hoc genere: ita est ad consequendum difficilior, auctore Cicerone, cuius verba subieciimus ex Orat. c. 23. *Summissus orator ab indisertis re plus quam opinione differt. Itaque eum qui audiunt, quamuis ipsi infantes sint, tamen illo modo confidunt se posse dicere. Nam orationis subtilitas imi-*

tabilis illa quidem videtur esse existimanti, sed nihil est experiendi minus. Itaque plerique, dum volunt tennes esse, fiunt exiles, exsanguis, aridi atque ieiuni, quod est contrarium tenuitati vitium: destituti quippe et recta valetudine, quam Cicero vocat, h. e. puritate ac perspicuitate in verbis, et colore ac succo salubri, ex vrbaniitate, tropis, sententiis et compositione.

400. Tertium genus est, quod *mediocre, temperatum*, vocant, quia est inter magnificum et tenue interiectum, vberius et splendidius tenui, sed copia et ornatu submissius et modestius sublimi. Itaque ei conueniunt omnia genera ornamentorum a sententiis et verbis, sed cum modo aliquo; vnde existit suauitas maxima, vt nihil sit eo genere, vt floridius et pictius, ita iucundius et dulcius.

401. In hoc igitur genere sunt latae et copiosae disputationes, et loci communes, sed sine vehementia et contentione e vehementioribus figuris: sententiae creberrimae, eaeque acutae et nouae: allusiones ad facta, fabulas, res naturales, placita philosophorum, ritus, formulas solemnes: metaphorae cum ceteris tropis crebrae, continuae et splendidae: figurae verborum omnes, etiam sententiarum, praeter vehementiores nonnullas: collocatio et structura laevis, periodi elaboratiores, concinnatis e paribus relatis paribus, similiterque cadentibus: et numeri denique suaves.

402. In hoc genere e Graecis longe princeps est Isocrates; sed eodem saepe vtuntur etiam Plato et Xenophon in Socraticis: e Latinis Cicero de Oratore atque etiam in Oratore, et Dialogis philosophicis, in epistolis haud paucis, atque etiam orationibus

bus nonnullis: ad quorum adeo imitationem se conferent, qui in hoc genere aliquid efficere velint.

403. Atque haec sunt illa tria genera dicendi, quorum usu perfectum oratorem iudicandum Cicero disputat, cum aliis locis, tum in praeclaro libro, qui Orator inscribitur: cui libro tantum ipse pretium statuit, ut ex eo, quid ipse in hoc genere iudicare posset, iudicari voluerit. ad Diu. VI. 18. Is igitur liber de hoc capite prouectioribus inprimis legendus. Sed de usu horum generum pauca addenda.

404. Tenui igitur genere utemur in omnium doctrinarum elementis, vel scripto, vel voce tradendis, in disputatione omni de rebus subtilioribus, in commentariis rerum gestarum annalibusque, in epistolis ad familiares, in orationibus denique, et quidem vniuersis, si tenue argumentum ac subtile tractent, ubi fecus fuerit, in partibus iis, quae ad docendum pertinent, velut in narratione, atque etiam interdum confirmatione ac refutatione, ubi ratio argumenti copiam et ornatum illustriorem non feret.

405. Mediocre genus sedem habet in disputationibus de partibus disciplinae, veluti philosophiae, grauioribus, de rebus diuinis et humanis, in ea, quae proprie historia dicitur, in epistolis de rebus maioribus, ad personasque grauiiores et illustriores, denique in orationibus e genere panegyrico, quae materiam habent non maximam, aut affectuum capacem, atque etiam politicis, vel grauissimi argumenti, sed locis certis ac definitis.

406. Sublime denique genus proprium est orationibus, partim e genere panegyrico, cum versantur in rebus personisque magnis, sed tamen plerumque sine parte ea, quae est a grauiori animi motu, partim e politico, quae quidem in rebus magnis, vel suadendis, vel dissuadendis, in accusando defendendoque, versabuntur.

407. Ceterum recte iudicauit Cicero in plerisque orationibus, certe politicis, esse debere quandam aptam ex omnibus generibus misturam. Etenim non est consultum, semper per sublimia ingredi: quippe

fatigat audientem: neque vlla facile oratio tota sublimis esse potest: est enim contra naturam. Nam siue sublimitas a sententiis ducitur, magnifice verbis, figuris, numeris, tractandis: nullum est argumentum tam copiosum et grande, ad quod plene absoluteque explicandum non opus sit subinde rebus tenuioribus, saltem eiusmodi, in quibus perspicuitas magis ad intelligendum desideretur, quam copia et ornatus illustris ad iniiciendam admirationem: siue a grauiori animi motu repetitur; non possunt grauiores affectus diuturni esse, aut per totam orationem durare. Itaque, vt se res dabunt, et natura modusque earum desiderabit, ita genere vel tenui, vel mediocri, vel sublimi vtetur orator in vna eademque oratione. Narrabit modo tenuiter, modo mediocriter: in argumentis modo subtilitate vtetur, modo copia et locis communibus et ornatu suauitatis, modo magnificentia. Etiam in ipsis disputationibus eruditis, cum subtiliter et tenuiter disseret, vna cum re interdum efferetur altius, et copiosorem orationem ornatioremque reddet. Hac ratione modoque Demosthenem Ciceronemque vsum esse, et Cicero ipse docet, et lectio quemque poterit docere.

408. Sed praeter hanc triplicem distributionem generis dicendi, et aliae sunt vsitatae in Rhetorum scholis, de quibus aliquid dicendum videtur: non quo necessarium sit, sed ne quid praetermisisse videamur. Est igitur orationis quaedam distributio a nationibus ducta, cum aliud genus *Laconicum*, aliud *Atticum*, aliud *Rhodium*, aliud denique *Asiaticum* dicunt. Alia est a disciplinis arcessita, quae dicendi ac scribendi rationem in *philosophicam*, *historicam*, etc. partitur: alia denique a forma externa, quae in *dialogicam*, *epistolicam* etc. diuidit. Est denique distributio ab affectionibus, partibus, virtutibus vitiisque superiorum trium generum nata: cuiusmodi sunt Hermogenianae formae.

409. Iam quod ad primam diuisionem attinet, in ea male ponitur pars ea, quae *Laconica* dicitur. Satis constat, *Lacones* eloquentiae nihil tribuisse, nec *Laconum*

conum orationem scriptam vnquam extitisse, nedum vt peculiaris character orationis Laconicae in rhetorum scholis ferretur. Quintilianus quidem auctor est XII, 10. olim duo tantum characteres dicendi celebratos fuisse in Graecia, alterum Atticum, alterum Asiaticum: sed postquam Aeschines exul Rhodi instituerit eloquentiae scholam, et quasi coloniam, extitisse genus ex vtroque mixtum, quod Rhodium diceretur: vnde etiam Cicero Rhodios oratores commemorat in Bruto c. 13.

410. *Atticum* igitur genus sic describunt, vt non discrepet ab subtili ac tenui: quippe ei elegantiam in verbis, acumen in sententiis tribuunt; eiusque principes faciunt Thucydidem et Lysiam: quae opinio etiam Ciceronis tempore valuit: contra quam late disputat in Bruto c. 82. f. et de optimo genere orat. c. 5-9. Atticos quidem vel maxime fuisse Platonem, Xenophontem, Isocratem ac Demosthenem, nemo ambigat, eosque principes eloquentia. In his autem non perpetuam esse illam subtilitatem, ante diximus. Itaque auctore Cicerone, Atticum potius dicemus eum, qui istis tribus, de quibus ante dictum est, generibus recte ac loco vti possit: a quo absit nimia redundantia in genere copioso, et contra in genere tenui et moderato habeat illam Atticis, maxime Platoni et Xenophonti, propriam venustatem, a qua hic quidem etiam apud Attica, et oratio eius melle Attico plena dicta est, cerniturque maxime in vsu Socraticae ironiae, continuatis metaphoris nitidis, allusionibus lepidis, iocis festiuis, et sententiis facetis et acutis.

411. Ab eo differt *Asiaticum*, non sic, vt bonis Attici generis careat, sed vt iis nimis abundet, sitque praefertim vberimum copia, non modo in verbis, sed etiam vel maxime in exornatione et amplificatione. Oritur enim ab ingenii vbertate, et rerum memoria comprehensarum copia, atque adeo a bono quasi succo et sanguine, sed nimis copioso. Itaque est etiam in laude. Cicero quidem ipse eo genere vsus est, ante quam se Moloni dedidisset, eiusque specimen est oratio pro Roscio Amerino: sed ab illo monitus coepit il-

Iam redundantiam vitare. Atque etiam Hortensii, qui secundus a Cicerone numeratus est, orationem ex eo genere fuisse auctor est Cicero Brut. 95.

412. His duobus interiectum aiunt fuisse *Rhodium*, paullo copiosius Attico, pressius Asiatico: ex eoque genere Ciceronem esse volunt. Quod largiendum utique erit, si Lyfias Attici generis exemplum est perfectum et vnicum. Sed ita etiam Demosthenes Rhodius orator erit: quod ineptum esse omnes vident. Si tamen tale genus ponendum, non discrepabit ab Attico mediocri et sublimi genere.

413. Quod ad alteram distributionem attinet, non videtur consentaneum, genus dicendi distinguere e discrimine disciplinarum: tot enim genera forent dicendi, quot sunt genera disciplinarum et artium, in quibus explicandis versari potest oratio. Neque externa illa scribendi forma, quae epistolas, dialogos, orationes etc. facit, proprium dicendi characterem constituere potest, sed rei exponendae quoque loco natura. Atque etiam supra demonstratum est, quo genere dicendi, in qualibet tali forma, pro natura rerum, sit utendum.

414. Restant formae orationis eae, quae ab Hermogene peculiari libello explicantur: ex qua distributione oratio est vel *perspicua*, vel *magna*, vel *pulchra*, vel *morata*, vel *concitata*, vel *decora*. Sed istae virtutes potius sunt generum dicendi, omninoque orationis, quam peculiaries characteres, aut formae: de quibus omnibus iam dictum est suis locis. Ceterum ea iam breuiter in hunc locum cogemus.

415. Perspicuitas igitur est vel in verbis, vel in rebus. In verbis vnde vel oriatur, vel impediatur, iam dictum est §. 309. f. in rebus autem nascitur ex ordine §. 123. et copia iusta in explicando, exornando, §. 128. Obscuritas vnde fit, ex iisdem intelligitur locis. Sed in utramque partem etiam valet breuitas: nam et obscurat, si non est legitima, et lucem adfert, si est iusta. Itaque de ea aliquid videtur dicendum.

416. *Breuitas* quae fit in narrando, supra dictum §. 195. sed vniuerse *breuitas* quae fit, dicendum, quando in eius iudicio plerique vehementer errant. Sed prae-

monen-

monendum illud est, quod non observant vulgo, brevitatem in hoc quoque genere esse e notionibus iis, quae non absolute intelligantur, ac per se, sed e comparatione. Nam, cum breuitas ita amplectenda sit, ut non modo conseruetur, sed etiam adiuuetur perspicuitas, item, in oratione, ne impediatur persuasio, sed facilius reddatur: esset enim alias haud dubie in vitio: satis autem constat, eam esse diuersitatem ingeniorum humanorum, et a natura, et a doctrina, ut non eadem facilitate et celeritate vel capiant rem quamque omnes, vel moueantur, cf. §. 128. efficitur, ut alia breuitas sit in oratione subtili, quae pertineat ad viros acutos et doctos, alia in ea, quae habeatur ad populum, sitque iusta omnino breuitas, in rebus quidem, si nihil amplius afferamus, quam quod sufficiat ad intelligendum, aut ad persuadendum apud eos, ad quos dirigitur oratio, in verbis autem, si nihil ponatur, quo omisso, res aequae possint intelligi. Id autem definire, non est, nisi valde triti in his rebus iudicis, nedum, ut quisque de breuitate possit iudicare, qui haec eloquentiae studia vix attingit. Ceterum, hoc constituto, dico, esse breuitatem cum primis in Demosthene et Cicerone, praeterquam in iis locis, ubi data opera copiosiores ad delectandum esse voluerunt.

417. Breuitati in rebus seruit maxime delectus eorum, quae sufficiunt ad intelligendum, quae intelligi volumus, accommodatus ad personas, ad quas oratio pertinet: quod est perdifficile, praesertim in narrando: de quo genere breuitatis alio loco dictum: in quo sane diligentior Cicero, quam Tacitus et Plinius, satis attendenti reperietur. In verbis prodest omissio eorum, quae consuetudo bene loquentium omittere solet §. 307. inanum epithetorum, et tautologiae fuga, tum contraria eorum, quae copiae sunt efficientia, velut nomen pro periphrasi et definitione, et similia. Vtrique generi profunt periodi apte textae, per participia in primis: per quas ad paucos saepe versiculos, salua perspicuitate, redigi possunt totae aliorum, dissolute et membratim scribentium, paginae. Quo magis patet error grauis eorum, qui, ubi crebra et breuia mem-

membra vident, vt in Plinio, Tacito, Seneca, ibi breuitatem orationis agnoscunt, non autem in iis, vbi crebras periodos, in primis longiores.

418. Sed vt iusta illa et legitima breuitas probanda est: ita cauendum, ne, ea alieno loco vtenda, inepti simus. Etenim, vt in cibo, potu, vestitu, aliisque rebus, non contenta est humana natura necessitate, sed etiam copiam quandam ad delectandum desiderat, et tanto quis putatur esse beator, quanto magis etiam copia, vbi tempus locusque suadent, vti potest, qui suo tempore non vtitur, cum possit, auarus ac sordidus: sic etiam in dicendo expectatur interdum copia, et ad relaxandum a contentione animum, et ad delectandum. Istis in locis breuitate vti, etiam iusta illa, tam in vitio est, quam si copiosus sis, cum sola intelligentia, non delectatio desideretur.

419. Illud autem multo magis cauendum, ne in breuitatem incidamus, quae sit vitiosa propter obscuritatem, non quae certis hominibus videatur, sed quae omnibus, maxime in oratione, quae auditur, non legitur. In quo vitio sunt e Graecis Thucydides, e Latinis Sallustius, Tacitus et alii, quorum breuitatem imperiti, acuminis opinione capti, admirantur. Sed ad reliquas formas veniamus.

420. *Magnitudo* et *concitatio* sunt virtutes generis sublimis: et illa quidem, qua sensus, maxime e primo fonte oriunda, haec ex altero: qua verba, illa e troporum, et figurarum illustrium vfu, collocatione graui, numerosisque periodis, haec ex acrioribus figuris maxime, et membris crebris et abruptis. *Pulchritudo* contra, est virtus generis medii, quae existit necessario, si oratio sit talis, qualem supra descripsimus. *Morata* autem oratio quae sit, et quomodo efficiatur, fatis, opinor, elucet ex iis, quae de moribus dicta sunt. *Decora* denique est, quae tribus generibus dicendi eorumque virtutibus recte vtitur. Adeo verum est, quod Aristoteles iudicat, distributiones formarum, praeter illam triplicem, esse inutiles. Haec de elocutione.

